

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ
Fakulta informatiky

Ekonomický styl myšlení II - b

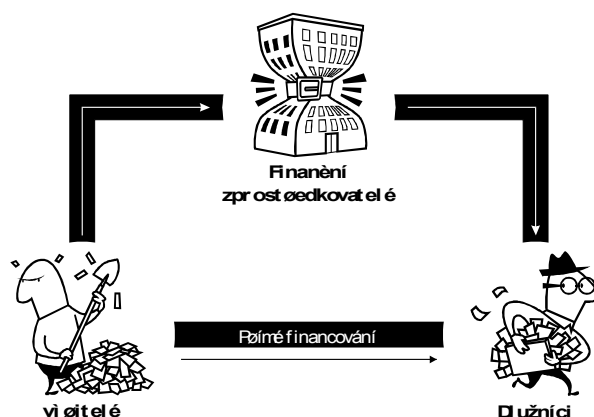
FUCHS Kamil

7. Bankovní soustava a nabídka peněz

7.1. Bankovní sektor ekonomiky

Rozvoj bank a bankovní soustavy je těsně spjat s existencí a funkcí finančního trhu. Základní funkcí finančních trhů je zprostředkování přesunu prostředků od těch, kteří je spoří (výdaje dosahují nižší úroveň než jakou má důchod, který pobírají) ve prospěch subjektů schopných vydávat více prostředků, než jim umožňuje jejich příjem. Ti, kteří spoří, se stávají věřiteli dlužníků, (subjekty, které si vypůjčily).

Obrázek č. 1: Úvěrové vztahy na finančních trzích

Na straně věřitelů i dlužníků stojí domácnosti, firmy, vláda a nebudeme-li uvažovat uzavřenou ekonomiku, pak i zahraniční subjekty. Motivy výpůjčky mohou být různé, ale uskutečňují se dvěma způsoby, které označujeme jako **přímé a nepřímé financování**.

Přímé financování znamená, že si dlužníci vypůjčí od věřitelů přímo na finančních trzích. Výpůjčka se uskutečňuje prodejem cenného papíru, který představuje závazek ze strany dlužníka a opravňuje věřitele podílet se na budoucím důchodu dlužníka. Přímé financování je sice běžnou metodou, ale zdaleka ne univerzální a dostatečně efektivní. **Nemůže zabezpečit přesun všech prostředků**, které mohou být efektivně využity, **ani zabezpečit jejich přesun ve prospěch těch, kteří jsou schopni prostředky využít nejefektivněji**. Zatímco známá firma může této formy využívat poměrně snadno, pro jiné podnikatelské subjekty nemusí být tento postup zdrojem nezbytných investičních prostředků.

Potřeba mobilizace dočasně volných (uspořené) prostředků a jejich usměrňování ve prospěch těch, kteří jsou schopni je využít nejefektivněji, si vyžádala vznik specializovaných zprostředkovatelů, prostřednictvím nichž se realizuje **nepřímé financování**.

Nepřímé financování se uskutečňuje jako přesun fondů od věřitelů k dlužníkům prostřednictvím služeb finančních zprostředkovatelů. Tím jsou vytvořeny předpoklady pro vyšší efektivnost využití zdrojů a tedy i výkonnosti ekonomiky jako celku. Odtud je odvozena funkce finančních trhů v tržní ekonomice a také role finančních zprostředkovatelů, mezi nimiž zaujímají banky ústřední postavení.

Banka je firmou specializovanou na obchodování s kapitálem v peněžní (likvidní) formě. Banka na jedné straně přijímá vklady (*pasivní operace*) a poskytuje úvěry (*aktivní operace*). Jako specializovaná zprostředkovatelská instituce poskytuje i další služby spojené se zabezpečením pohybu kapitálu (vedení účtů, správa cenných papírů aj. služby), tzv. *zprostředkovatelské operace*.

Cílem banky, jako soukromé firmy, je dosažení zisku. Tento cíl je realizován v rámci širší palety cílů, kam patří dále:

- **solventnost** (schopnosti plnit vlastní platební závazky) a
- **likvidita** (schopnost banky vyplácet vklady na požádání).

Protože sledované cíle jsou rozporné, předpokládá jejich realizace důsledné řízení bankovních aktivit a pasiv. Přitom je činnost bank provázena řadou dalších specifických podmínek, odlišujících je od postavení jiných firem. Uveďme alespoň dvě okolnosti významně působící na bankovní aktivitu:

- *Činnost soukromých bank podléhá poměrně přísné regulaci ze strany centrální banky.*
- *Vlastní kapitál banky je vzhledem k rozměru kapitálu, kterým banka disponuje, poměrně malý (méně než 10% a u komerčních bank výrazně méně).*

Poznámka č. 1

Vlastní zdroje bank, které zahrnují vedle základního jmění i rezervy, dále rezervní a kapitálové fondy představovaly k 30. 9. 1997 přibližně 9% z celkové bilanční sumy bank působících na českém bankovním trhu.

Zdrojem zisku bank je rozdíl mezi příjmy z úvěrů, které banka poskytla a úroky, které musí banka vyplácet na vklady, které přijala (budeme-li abstrahovat od zprostředkovatelských operací). Proto se banka snaží proměňovat vklady v poskytované úvěry.

To znamená, že jsou to právě banky, které v tržní ekonomice představují institucionalizovanou podobu nabídky peněz.

7.2. Bankovní soustava

Bankovní soustava prodělala vývoj, který odráží rozvoj tržního hospodářství a rozvíjejících se požadavků kladených na banky. I když jsou bankovní soustavy odlišné v jednotlivých zemích, základní organizační schéma je jednotné. Bankovní soustava je tvořena dvěma základními stupni:

1. centrální banka
2. síť komerčních bank.

Centrální banka představuje státní bankovní instituci. Ve většině zemí ji představuje jediná instituce (Bank of England, Bundesbank). V USA je reprezentována soustavou Federálního rezervního systému (Fed), jehož organizace vychází z rozdělení území na 12 oblastí, přičemž v každé z nich funguje Federální rezervní banka. Zvláštností je i to, že tyto banky mají podobu akciových společností, jejichž vlastníky jsou komerční banky. Jejich vlastnická práva jsou však omezena, neboť činnost Federálního rezervního systému je řízena sedmičlennou Radou guvernérů. Většina zisku je odváděna Ministerstvu financí USA.

I když centrální banku zřizuje stát a banka zabezpečuje provádění finančních operací vlády a jak uvidíme, podílí se na zabezpečování monetární případně fiskální politiky vlády, neznamená to její bezprostřední podřízenost vládě. Vzájemný vztah obou institucí je upraven různě, např. od povinnosti koordinovat svoji činnost s vládní politikou (např. u Bank of England) až po nezávislost na vládní politice (např. USA).

Posláním centrální banky je především:

- *emisní funkce*, centrální banka jako jediná má pravomoc **emitovat hotovostní peníze**
- *uskutečňování dozoru nad komerčními bankami*, s cílem zabezpečit stabilitu a důvěryhodnost bankovního systému, ochranu klientů bank
- provádění měnové politiky

- působí jako **banka pro ostatní komerční banky**, kterým mimo jiné poskytuje úvěry
- vykonává **funkci banky státu**, pro který vede účty a provádí určité operace, spravuje státní dluh
- vykonává **správu devizových rezerv** a ovlivňuje devizový kurz
- **reprezentuje bankovní soustavu** a stát vůči zahraničí v oblasti mezinárodních měnových vztahů a organizací.

Při výkonu uvedených funkcí sleduje cíle, mezi nimiž je jednoznačně prioritní **udržení kvality měny**. S nástroji, které využívá se blíže seznámíme při výkladu monetární politiky.

Komerční banky provádí operace, které jsme uvedli v předchozí subkapitole. Jejich činnost je výrazně ovlivňována působením centrální banky a jejími opatřeními směřujícími:

- k stabilizaci celé bankovní soustavy
- k ovlivnění jejich úvěrových možností.

Jestliže centrální banka vtiskuje bankovní soustavě její základní rámeček, pak je nutno konstatovat, že komerční banky jsou skutečně základní složkou celé bankovní soustavy a tvoří její obsah. S rozvojem tržního hospodářství se zvyšují a rozvíjejí požadavky kladené na jeho peněžní a úvěrový systém. Tyto důvody vedly nejen k rozvoji bankovníctví, ale také ke specializaci mezi bankami. Hlavními klienty komerčních bank jsou průmyslové a obchodní firmy. Klienty jsou i domácnosti, jiné peněžní ústavy a ostatní instituce. Z hlediska rozsahu a druhu prováděných operací můžeme komerční banky rozdělit na:

- **univerzální** (provádějí všechny základní operace)
- **specializované** (provádí omezenou skupinu operací).

Rostoucí nároky na rozsah úvěru a časovou náročnost, zejména v souvislosti s přechodem k realizaci technického pokroku konce 19. století, si vynutily vznik **specializovaných investičních bank**. Specializované investiční banky jsou dnes významnou složkou bankovní soustavy vyspělých tržních ekonomik.

Tradičním prvkem bankovní soustavy jsou **hypoteční banky** specializované na dlouhodobé půjčky zajištěné nemovitým majetkem. Po roce 1970 se v standardní komerční banku vyvinuly i **spořitelny**, původně orientované na příjem vkladů drobných spořitelů. V procesu transformace české ekonomiky vznikly vedle převažujících univerzálních bank i banky specializované, např. Konsolidační banka (státní peněžní ústav) a Českomoravská záruční a rozvojová banka.

7.3. Tvorba depozitních peněz

Tvorba depozitních peněz představuje specifický produkt bankovní činnosti, který má bezprostřední a přímé dopady nejen na peněžní trh, ale také na reálný výkon ekonomiky. Mechanismus tvorby depozit vychází z poznání, že banka může bankovními vklady disponovat (což je konec konců důvod, proč vklady přijímá). Mechanismus tvorby depozit naznačuje v čem spočívá složitost problému dosažení a udržení potřebného množství peněz v ekonomice.

Možnost disponovat vklady je ovlivňována jedním ze základních nástrojů, které používá centrální banka k regulaci bankovní soustavy a nabídce peněz. Jedná se o stanovení tzv. **míry povinných minimálních rezerv**. Rezervy jsou částí aktiv banky, jsou drženy ve formě trezorové hotovosti nebo ve formě vkladů v centrální bance. Stanovení míry povinných rezerv je v kompetenci centrální banky a jsou nástrojem umožňujícím kontrolovat nabídku peněz. Stanovují se procentuálně z vkladů a představuje částku, se kterou komerční banky nemohou volně disponovat.

Povinné minimální rezervy jsou vázány na účtu u centrální banky, komerční banka s nimi nemůže disponovat

Zbývající část vkladů může být nabídnuta ve formě úvěru klientům.

Vzhledem k tomu, že obdobně postupují všechny komerční banky, způsobuje každý vklad řetězovou reakci na účtech dalších bank. Ilustrujme si tento proces pomocí zjednodušeného příkladu, kdy část vkladu odpovídající míře povinných minimálních rezerv bude skutečně v rezervách, ale zbývající část vkladu banka úspěšně realizuje jako úvěr. K ilustraci využijeme redukovanou bankovní bilanci, ve které budou na straně aktiv rezervy a úvěry, na straně pasív vklady.

Pomocí *pasív* získává banka prostředky. Tvoří je depozita na požádání, ostatní depozita, úvěry od centrální banky případně jiných bank a vlastní kapitál banky. *Aktiva* představují užití prostředků, jimiž banka disponuje. Patří sem již uvedené povinné rezervy, úvěry, ale i držba cenných papírů přinášející důchod, případně vklady u jiných bank. Platí:

$$\text{celková aktiva} = \text{celková pasiva} + \text{vlastní kapitál}$$

Ve zjednodušené formě můžeme rozvahu zapsat následovně:

Aktiva		Pasiva	
rezervy	50	depozita	500
půjčky (úvěry)	460	úvěry od CEB	1
-	-	vlastní kapitál	9
celkem	510	celkem	510

Vzhledem k tomu, že za vklady platí banka úroky (výše závisí na formě depozit) a rezervy jsou prostředky, které se nezhodnocují, musí banka usilovat o efektivní umístění rozdílu mezi depozity a rezervami. Od této snahy se odvíjí mechanismus tvorby depozitních peněz.

Vyjděme ze situace, kdy v určité bance (označíme ji jako banku 1. stadia) je připsán vklad ve výši 1 000,- peněžních jednotek. Je-li stanovena míra rezerv na úrovni 10%, pak v bankovní rozvaze sledované banky budou zachyceny následující pohyby:

Banka 1. stadia

Aktiva		Pasiva	
rezervy	100	depozita	1.000
půjčky (úvěry)	900	-	-
celkem	1.000	celkem	1.000

Banka usiluje o umístění 900,- jednotek v podobě úvěrů. Úvěry poskytnuté bankou 1. stadia promění ten, kdo je čerpal, ve výdaje, což znamená v tržby jiného subjektu. *Úvěrované prostředky se objeví v podobě depozit v další bance, tzn. v bance 2. stadia.* Znovu následuje dělení na přírůstek rezerv a prostředky, které banka půjčí.

Banka 2. stadia

Aktiva		Pasiva	
rezervy	90	depozita	900
půjčky (úvěry)	810	-	-
celkem	900	celkem	900

Pokračuje proces přeměny úvěrových prostředků ve výdaje a tedy i tržby, které se objeví ve formě depozit u *banky 3. stadia atd.*

Probíhá proces označovaný jako **multiplikovaná expanze depozit**, (resp. generování vkladů, křeace depozit), což můžeme souhrnně zapsat následující tabulkou:

Tabulka č. 1: Multiplikovaná expanze depozit

banka	přírůstek depozit	úvěry	rezervy
1. stadia	1.000	900	100
2. stadia	900	810	90
3. stadia	810	729	81
.	.	.	.
.	.	.	.
celkem	10.000	9.000	1.000

Označíme-li ΔD přírůstek depozitních peněz, ΔR přírůstek rezerv v bankovním systému a r je míra povinných rezerv, pak platí:

$$\Delta D = \frac{1}{r} \cdot \Delta R$$

Výraz $1/r$ je označován jako *prostý multiplikátor depozit* (v našem případě má hodnotu 10, což znamená, že každá jednotka přírůstku rezerv je doprovázena desetinásobným přírůstkem depozit).

Z vymezení vzájemného vztahu rezerv a depozit je zřejmé, že rozhodující roli hraje výše míry rezerv, jejíž *stanovování je jedním z nástrojů, pomocí nichž centrální banka ovlivňuje celkovou nabídku peněz.*

V bankovní praxi *neprobíhá proces tvorby depozitních peněz v tak ideální podobě*, jak bylo naznačeno, tzn. jako plynulá přeměna celého rozdílu depozit a rezerv v úvěry a jejich návrat na depozita. Proces je narušován tím, že banky drží vyšší než povinně minimální rezervy, ale působí i skutečnost, že ne všechny peněžní prostředky (tržby) se vrací do banky. Změny v tvorbě depozitních peněz ovlivňují vývoj nabídky peněz, což se projevuje i na peněžním trhu.

Celkový **objem rezerv** depozitních institucí (bank) a **oběživo** mimo bankovní sektor tvoří **monetární bázi (B)**. Přitom **rezervy bank** se skládají z bankovek a mincí držených bankami a vklady bank u centrální banky. V peněžní teorii je monetární báze často označována termínem *mocné peníze, neboť změna jejího rozsahu vyvolává následně změnu peněžní zásoby, která představuje v ekonomice nabídku peněz.* Monetární báze prochází multiplikací a v závislosti na úrovni peněžního multiplikátoru se utváří peněžní zásoba ekonomiky. Ve srovnání s výše uvedeným prostým multiplikátorem depozit, který zachycuje vliv míry povinných minimálních rezerv na multiplikaci depozit, působí na peněžní multiplikátor další významné vlivy provázející chování tržních subjektů:

- *chování vkladatelů* (mohou ovlivňovat proporce mezi vklady a hotovostí, a tím i **výši prostředků, které mohou být multiplikovány**)
- *chování bank*, které rozhodují zejména o existenci a rozsahu přebytečných rezerv

- **chování centrální banky** v souvislosti s úpravami míry povinných rezerv pro vklady či jednotlivé druhy vkladů. Pro termínovaná depozita je zpravidla stanovována jiná míra povinných rezerv.

Uvedené faktory jsou významné v konstrukci **peněžního multiplikátoru (m)**, na jehož výši závisí, jak intenzivně se promítne změna monetární báze (B) do změny peněžní zásoby (M). Tedy:

$$M = m \cdot B$$

7.4. *Shrnutí kapitoly*

Bankovní soustava vznikla a rozvíjela se z potřeby přemísťovat dočasně volné peněžní prostředky (úspory) od těch, kteří je tvoří, k těm, kteří jsou schopni je užívat v ekonomické aktivitě a zhodnocovat je. V moderním tržním hospodářství reprezentuje bankovní soustava stranu nabídky peněz v ekonomice. Nabídka se odvíjí od emisní funkce centrální banky (emituje hotovostní peníze) a rozvíjí se dále emisní činností komerčních bank (emitují depozitní peníze). Tím dochází k multiplikaci monetární báze, od které se odvíjí rozměr peněžní masy v ekonomice. Tu může centrální banka částečně svými nástroji ovlivnit (např. povinné minimální rezervy), ale multiplikace je závislá i na chování komerčních bank (rozsah dobrovolných rezerv či chování vkladatelů (rozhodnutí o poměru hotovosti a vkladů a typu vkladu).

7.5. *Otázky k zamyšlení*

1. Vysvětlete funkci bankovní soustavy v tržní ekonomice:
2. Co je přímé financování?
3. Je-li původní vklad 500 Kč a míra povinných rezerv je 10 %, odvodte přírůstek depozit v bance 3. stádia:
4. Co je emisní funkce centrální banky?
5. Čím může ovlivnit multiplikaci báze vkladatel:
6. Definujte peněžní masu a její strukturu:
7. Vysvětlete rovnici vyjadřující vztah mezi přírůstkem depozit a přírůstkem rezerv?
8. Co se označuje jako monetární báze?

8. Inlace

8.1. Podstata inflace

Inlace je makroekonomickým jevem, který si dlouhodobě vynucuje zvýšenou pozornost ekonomické teorie, současně je předmětem zájmu každého jednotlivého subjektu, neboť ***inlace je všeobecně spojována s růstem tržních cen, který způsobuje snižováním koupěschopnosti peněz.*** Proto se při jejím výkladu nejdříve zaměříme právě na problém cenových vzestupů.

Tržní ceny zaznamenávají v průběhu sledovaného období změny, ale jejich pohyb nemusí být a zpravidla není u různých zboží stejný. Jestliže se ceny potravin ve sledovaném období pravděpodobně zvýší, je neméně pravděpodobné, že např. počítač můžeme nakoupit na konci sledovaného období za cenu nižší, než na počátku.

Z makroekonomického hlediska je důležité, co změny cen jednotlivých výrobků vyjadřují ve svém souhrnu. ***Pro celkovou úroveň cen výrobků a služeb, které se v hospodářství prodávají a nakupují, zavádíme označení cenová hladina.*** Pomocí jejího měření zjišťujeme, zda jsou vzestupy jedné cen kompenzovány cenovými poklesy u jiných zboží, nebo cenová úroveň vykazuje vzestup, případně pokles.

Inlace je spojována s růstem cenové hladiny. Pokles inflace je označován jako ***dezinflace.*** Pokud většina cen v ekonomice opakovaně klesá, hovoříme o ***deflaci.*** Přesnější vymezení těchto pojmů vyžaduje odpovědět na otázky, jak se měří cenová hladina a jak se cenové hladiny porovnávají.

Poznámka č. 1

Pro klasifikaci inflace je významné i to, jaký je vztah mezi růstem cenové hladiny, dosahovanou úrovní výkonu ekonomiky vzhledem k potenciálnímu produktu a změnou výkonu ekonomiky.

K měření cenové hladiny se používají ***cenové indexy***, což jsou vážené průměry cen vybraných zboží a služeb. ***Cenové indexy poměřují úroveň cen vybraného koše výrobků a služeb*** Jedním z nejrozšířenějších je ***index spotřebitelských cen (CPI)***, používaný k zachycení dopadů změn cenové hladiny na domácnosti a jejich životní náklady. Má-li být schopen tyto informace poskytovat, musí být konstruován tak, aby postihoval ten okruh výrobků a služeb, který je ***rozhodující z hlediska výdajů domácností.*** Musí zahrnovat typické výdaje domácností. Reprezentativní spotřebitelský koš zahrnoval při aktualizaci v roce 2001 celkem 775 položek. ***Do spotřebního koše je zařazeno:***

- ***potravinářské zboží*** (potraviny, nápoje, tabák),
- ***nepotravinářské zboží*** (odívání, nábytek, potřeby pro domácnost, drogistické a drobné zboží, zboží pro dopravu a volný čas, zboží pro osobní péči aj.)
- ***služby*** (opravárenské, z oblasti bydlení, provozu domácnosti, zdravotnictví, sociální péče, dopravy, volného času, vzdělávání, stravování a ubytování, osobní péče a služby finanční).

Základem konstrukce je tedy ***výběr reprezentativního koše výrobků a služeb***, který se ocení tržními cenami produkce a to jak cenami výchozího roku, tak v cenách sledovaného roku.

Budeme-li označovat horním indexem množství jednotlivých druhů statků v základním období a dolním indexem druh statku (q_0^i) a jejich ceny v témže období p_0^i , pak ***náklady na pořízení spotřebního koše v základním období činí:***

$$\sum p_0^i \cdot q_0^i$$

Poznámka č. 2

V součtu je každý druh statku zastoupen příslušným počtem jednotek, kterým vstupuje do reprezentativního spotřebitelského koše.

Náklady na pořízení *téhož spotřebního koše* v roce t můžeme zapsat:

$$\sum p_t^i \cdot q_0^i$$

Index spotřebitelských cen je konstruován jako poměr nákladů na pořízení reprezentativního spotřebitelského koše v čase t k nákladům na pořízení v základním období. Tedy:

$$CPI = \frac{\sum p_t^i \cdot q_0^i}{\sum p_0^i \cdot q_0^i} \cdot 100$$

Zvolíme-li pro ilustraci velmi zjednodušený příklad, kdy výdaje domácností se soustředí na dva druhy zboží: pizza (v roce t v množství 12ks po 10 korunách) a cola (12 ks také po 10 korunách). Koš roku t budeme považovat za výchozí (tzn. reprezentativní). Jestliže v roce ($t+1$) došlo k změnám cen a pizza stojí 12 korun, zatímco u coly klesla cena na 9 korun, pak pro CPI platí:

$$CPI = \frac{(12 \cdot 12) + (12 \cdot 9)}{(12 \cdot 10) + (12 \cdot 10)} \cdot 100 = \frac{144 + 108}{120 + 120} \cdot 100 = 105\%$$

Za sledované období došlo k pětiprocentnímu vzestupu cenové hladiny. Jestliže o rok později ($t+2$) by dosahoval ukazatel CPI hodnoty 109% oproti roku t , můžeme procentuální změnu mezi roky ($t+1$) a ($t+2$) vyjádřit následovně:

$$r = \frac{CPI_{t+2} - CPI_{t+1}}{CPI_{t+1}} \cdot 100$$

kde: r – míra inflace, která vyjadřuje míru změny cenové hladiny.

V našem případě tedy platí, že $r = 3,81\%$.

Mírou inflace je procentní přírůstek indexů spotřebitelských cen. Informace o dosažené míře inflace jsou využívány např. pro účely valorizace mezd, důchodů a sociálních příjmů. V neposlední řadě jsou tyto informace využívány také v souvislosti s nájemními či jinými smlouvami, v nichž je zakotvena revize původně dohodnutého finančního plnění v závislosti na vývoji inflace.

S používáním indexu spotřebitelských cen souvisí některé **problémy**:

- **jeho věrohodnost** závisí na adekvátnosti výběru spotřebního koše co do druhů zboží a služeb i co do vah přiznaných jednotlivým druhům,
- je-li využíván k hodnocení vývoje "životních nákladů", pak je nutno respektovat v hodnoceních skutečnost, že **indexem se měří posun cenové hladiny**. A pokud bychom nakupovali **tentýž koš**, pak při 10% růstu CPI by se naše životní náklady zvýšily o 10%. Jinými slovy museli bychom vydat o 10% vyšší výdaje, abychom se neměli hůře, než v předchozím roce. *Ve skutečnosti se* však v důsledku změn cen (nerostou-li proporcionálně ceny ve spotřebním koši) *mění i struktura výdajů*, se kterou výchozí koš nemusí plně korespondovat. Skutečné výdaje se tedy mohou odlišit. *Změna relativních cen statků* (jedno zboží se stává levnější ve srovnání s jiným a naopak) je pro tržní prostředí charakteristická a je významným motivem změn ve výdajích. Ale dokonce i tehdy, budeme-li nakupovat identický koš jako v předchozím období, mohou změny relativních cen preferovat právě náš nakupovaný soubor a dopad inflace zmírní.

- index spotřebitelských cen je omezen na tu část tržní produkce, která je zařazena do reprezentativního koše. Neodráží úplnou cenovou hladinu ekonomiky.

Pro správnou interpretaci každého cenového indexu je nutno si vždy uvědomit, ke kterému období je počítán. Při vyjadřování míry inflace pomocí indexu spotřebitelských cen jsou často uváděna různá čísla, která, i když rozdílná, jsou správná. Podmínkou je přesné věcné, prostorové a časové vymezení. To znamená uvést jednoznačně období, za které je míra inflace uváděna a dále základ, k němuž se vymezené období porovnává. Nejčastěji jsou používány níže uvedené míry inflace:

- míra inflace vyjádřená přírůstkem průměrného ročního indexu spotřebitelských cen,
- míra inflace vyjádřená přírůstkem indexu spotřebitelských cen ke stejnému měsíci předchozího roku,
- míra inflace vyjádřená přírůstkem indexu spotřebitelských cen k předchozímu měsíci,
- míra inflace vyjádřená přírůstkem indexu spotřebitelských cen k základními období (např. rok 2000 = 100).

ČSÚ sleduje a publikuje celou řadu dalších cenových indexů, z nichž jsou veřejností nejvíce využívány:

- **indexy cen stavebních prací a stavebních objektů**
- **indexy cen průmyslových výrobců**
- **indexy cen zemědělských výrobců**
- **indexy cen tržních služeb v produkční sféře**

Pokud chceme dosáhnout co nejpřesnějšího vyjádření změny cenové hladiny, můžeme využít cenový index, který se označuje jako **implicitní cenový deflátor (deflátor HDP)**. Tento ukazatel se vyjadřuje pomocí nominálního a reálného HDP následovně:

$$IPD = \frac{HDP_N}{HDP_R} \cdot 100$$

kde: HDP_N – nominální HDP
 HDP_R – reálný HDP

Nominální i reálný HDP se vyjádří způsobem, který jsme zavedli v 1. kapitole, tedy výstup ekonomiky (HDP) se ocení v cenách daného roku, tj. **v běžných cenách (p_t)**. Tutéž finální produkci oceníme cenami roku, který je brán jako výchozí tzn. **ve stálých cenách (p_0)**.

$$IPD = \frac{\sum p_t^i \cdot q_t^i}{\sum p_0^i \cdot q_t^i} \cdot 100$$

Z výše uvedeného můžeme nyní doplnit výklad 1. kapitoly o vztah mezi reálným a nominálním HDP, jak je zprostředkován pomocí implicitního cenového deflátoru.

$$HDP_R = \frac{HDP_N}{IPD} \cdot 100$$

V makroekonomii je zpravidla užíván implicitní cenový deflátor HDP jako ukazatel pohybu cenové hladiny právě proto, že postihuje skutečně pohyby cen veškeré finální produkce.

Inflaci projevující se růst cenové hladiny. V tomto smyslu bude inflace vždy peněžním jevem. To neznamená, že její příčiny vznikají pouze v peněžní oblasti ekonomiky.

8.2. *Formy inflace*

Především je třeba upozornit, že inflace je přece jen složitějším jevem, než by výše uvedené vymezení (byť je všeobecně užíváno) nasvědčovalo. Zvláště pak možné tvrzení, nedochází-li k cenovému vzestupu (růstu cenové hladiny), inflace neexistuje.

Na nebezpečí tohoto zjednodušení reaguje ekonomická teorie rozlišováním na inflaci:

- *zjevnou (otevřenou)*
- *potlačovanou (blokovanou)*

Rozlišení je nutné, neboť v kompetenci státních orgánů je přijímání opatření, jimiž je možno zabránit vzestupu cenové hladiny. *O otevřené inflaci* hovoříme tehdy, jestliže skutečně dochází k růstu cenové hladiny. V případě, že je vzestup cenové hladiny zablokovan, ale příčiny inflace zůstaly uchovány, hovoříme o *inflaci potlačené*. I tato se navenek projevuje, ale jinými formami. K nejčastějším patří růst vynucených úspor (není za co umístit výdaje), existence nedostatkového zboží, černý trh atd. Pokud ovšem působí příčiny i nadále, je možné obnovit rovnováhu mezi nabídkou a poptávkou jen změnou cen, čímž se potlačená forma změni ve formu otevřenou. *Pokud není inflace zachycena cenovým indexem, označuje se jako skrytá.*

Jiným kritériem, které slouží k odlišení forem, je hledisko kvantitativní. Z tohoto pohledu můžeme rozlišit:

- ✓ *mírnou inflaci*. Často bývá označována jako *plíživá*. Je pro ni charakteristické, že tempo růstu cenové hladiny nepřekračuje tempo růstu výkonu. Roste nejen nominální, ale i reálný produkt.
- ✓ *pádovou inflaci*. Vyznačuje se rychlejším růstem cenové hladiny oproti růstu výkonu ekonomiky. Důsledkem je klesající kupní síla peněz, což se projevuje v chování ekonomických subjektů. Roste snaha zkracovat držbu peněz na minimum, inflace se stává součástí kalkulací při uzavírání obchodních kontraktů. Tím dochází k promítnutí inflačních tendencí do chování subjektů.
- ✓ *hyperinflaci*. Je považována za extrémní případ. Cenová spirála se rozvíjí nezávisle na tempu růstu výroby. Peníze jsou znehodnoceny, přestávají plnit svoje funkce (nejsou uchovatelem hodnoty a ze směnných transakcí jsou vytlačeny přímou směnou). I když se jedná o jev extrémní, je sledovatelný i v současnosti, či nedávné minulosti, např. v r. 1985 byla míra inflace v Bolívii 11749%, což znamenalo, že to, co bylo možno koupit za půl dolaru počátkem roku, stálo na jeho konci 5000.

Jiným kvantitativním kritériem je rozlišení podle procent, které dosahuje míra inflace. Za mírnou se považuje ta, kdy míra je nižší než 10%. Hyperinflace se pohybuje řádově v tisících a pádová inflace v desítkách, případně stovkách procent. Vlastností, která inflační prostředí ekonomiky doprovází a zároveň mu vtiskuje další charakteristiku, je *inflační očekávání*. Jestliže se inflace v ekonomice projeví, pak její existence se stává faktorem vstupujícím do rozhodování subjektů, prostřednictvím jejichž tržního chování je opakovaně vnášena do ekonomiky, i když příčiny jejího vzniku pominuly.

Jestliže se do rozhodování subjektů prosadí inflační očekávání, pak se *setrvačně* v ekonomice udržuje i v následném období.

8.3. *Příčiny inflace*

Vzhledem k tomu, že spojujeme inflaci s vzestupem cenové hladiny, můžeme snadno z předchozího výkladu odvodit mechanismus, kterým může být cenový vzestup vyvolán, stejným způsobem lze odvodit odkud mohou působit podněty vzestupu. Podnět vzestupu cenové hladiny může přicházet jak ze strany poptávky, tak ze strany nabídky, a proto rozlišujeme inflaci taženou poptávkovou stranou nebo nabídkovou stranou ekonomiky.

Poptávková inflace

Vyjdeme-li z předpokladu, že ekonomika je ve stavu rovnováhy na úrovni potenciálního produktu, pak *inflace tažená poptávkou předpokládá vzestup agregátní poptávky*, který vyvolá posun rovnovážného bodu **za úroveň potenciálního produktu**. Tím se rozevírá tzv. **inflační mezera**, jako rozdíl mezi skutečným produktem a potenciálním produktem. Nový rovnovážný bod leží na křivce agregátní nabídky a odpovídá mu nejen vyšší výkon, ale také vyšší cenová hladina.

Situace, kdy skutečný produkt je vyšší než produkt potenciální není dlouhodobě udržitelná. *Celkové výdaje poptávají větší produkt než ekonomika může dlouhodobě nabídnout a řešením (reakcí ekonomiky) je růst cenové hladiny, tedy inflace.*

Uvedený inflační proces probíhá vždy, pokud růst agregátní poptávky není doprovázen růstem potenciálního produktu. Přitom *agregátní poptávka je tvořena* součtem výdajů na spotřebu, výdajů na investice, státních nákupů a čistého exportu. Každá z těchto složek může vyvolávat inflační tlaky.

Významnou složkou výdajů na spotřebu jsou mzdy. Jestliže růst mezd (nominální) předstihuje růst výkonnosti ekonomiky, tedy růst mezd probíhá rychleji než roste produktivnost výroby, působí mzdy inflačně. (Samozřejmě za výše uvedeného předpokladu, kdy skutečný produkt je na úrovni potenciálního produktu).

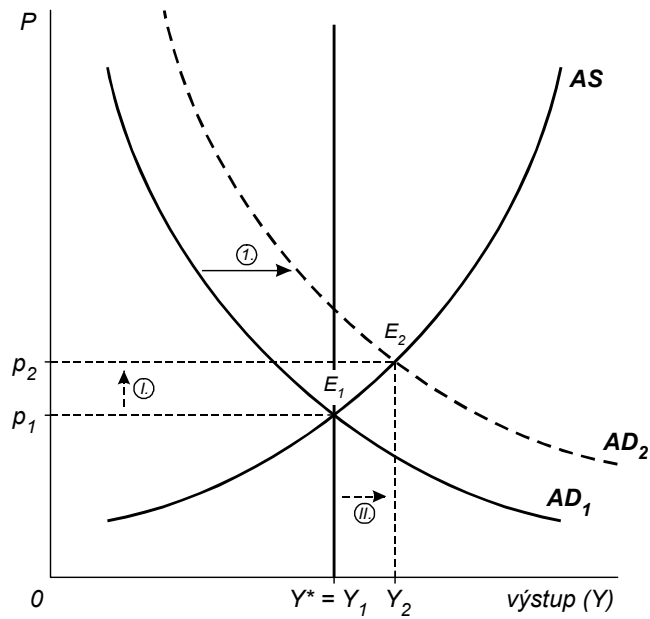
Pokud jde o *investiční výdaje*, uvedli jsme již v předchozích kapitolách jejich závislost na multiplikátoru a akceleračním principu. Jejich vývoj je silně ovlivňován i změnami v očekáváních. Urychlený růst investičních výdajů tak může být příčinou inflace.

Stát může svými výdaji tyto inflační tlaky dále stimulovat. Především však hospodářská politika může stimulovat tempo růstu výdajů na spotřebu i investičních výdajů. (Ať už jde o deficitní rozpočtovou politiku, daňovou politiku či politiku levného úvěru).

Graficky můžeme poptávkovou inflaci zobrazit následujícím obrázkem č. 1.

Poptávková inflace se může projevit, pokud se rozměr skutečného produktu blíží úrovni potenciálního produktu. Není-li za této situace růst agregátní poptávky doprovázen odpovídajícím růstem potenciálního produktu, inflace je poptávkovou stranou vyvolána. **Pokud výkon ekonomiky je pod úrovní potenciálního produktu, pak rostoucí agregátní poptávka stimuluje přibližování skutečného produktu k produktu potenciálnímu a doprovodný vzestup cenové hladiny se za inflaci nepovažuje.**

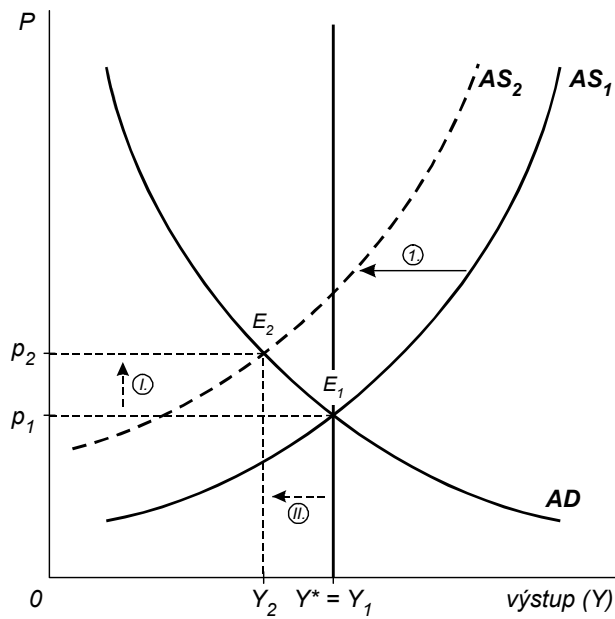
Obrázek č. 1: Inlace tažená poptávkou

Inlace tažená nabídkou

Na rozdíl od poptávkové inflace, může být nabídková inflace vyvolána i za situace, kdy skutečný produkt nedosahuje úrovně potenciálního produktu. Její průběh můžeme ilustrovat následujícím obrázkem.

Obrázek č. 14-2 – Inlace nabídková

Jak napovídá název, jedná se o případ, kdy v pozadí cenového vzestupu je nabídka. Vzhledem ke tvaru nabídkové křivky se tedy jedná o omezení nabídky a protože příčinou tohoto omezení je zpravidla růst nákladů, hovoříme často o **inflaci tažené náklady**.

Růst nákladů představuje hlavní příčinu nabídkové inflace. V poválečném období jsou často příčinou růstu nákladů tlaky na zvyšování mezd. V 70. letech to bylo opakované přecenění surovinových zdrojů. Roli hraje i postupné vyčerpávání zdrojů, které nutí využívat zdroje méně kvalitní či hůře dostupné.

Do nákladové hladiny se jako faktor jejího zvýšení prosazuje i existence monopolních výhod. Produkce monopolů, která vstupuje jako meziprodukt do další výroby, zvyšuje hladinu nákladů a tedy i cen.

Růst cen vstupů může být významně ovlivněn i mimoekonomickými (např. politickými) vlivy.

8.4. Důsledky inflace

ČNB, obdobně jako většina centrálních bank, se soustřeďuje především na stabilitu spotřebitelských cen. **V praxi se zpravidla stabilitou cen rozumí** nikoli absolutní neměnnost cen, nýbrž jejich mírný růst. Růst cen odpovídající cenové stabilitě by měl zahrnovat statistické vychýlení směrem nahoru, k němuž dochází při měření růstu těchto cen, a měl by také dát dostatečný prostor pro drobné změny cenových relací, k nimž v každé ekonomice s efektivním cenovým systémem neustále dochází. ČNB odhaduje, že v současnosti stabilitě spotřebitelských cen v české ekonomice dlouhodobě odpovídá čistá inflace na úrovni kolem 2%. Z této představy vychází cílové pásmo v celkové inflaci pro období leden 2002 - prosinec 2005 vyhlášené v dubnu 2001. Čistá inflace je vypočítávána Českým statistickým úřadem jako přírůstek cen v neregulované části spotřebního koše očištěný o vliv nepřímých daní, případně rušení dotací. V současné době používaný spotřební koš byl sestaven na základě výběrového šetření výdajů domácností v roce 1999 a tvoří jej 775 položek, **z toho neregulované ceny vcházející do výpočtu čisté inflace tvoří 658 položek** a regulované ceny (kam pro jednodušší vyjadřování zařazujeme i poplatky) zbylých 117 položek. Poměr celkových vah neregulovaných cen a regulovaných cen ve spotřebním koši činí zhruba 82:18.

Při výpočtu čisté inflace Český statistický úřad v současnosti vylučuje tyto regulované ceny:

regulované ceny	stálá váha v %
regulované nájemné	1,9772
vodné	0,8202
odvoz odpadů	0,3029
stočné	0,2446
elektřina	3,3181
zemní plyn	1,9570
propan butan	0,0527
tepelná energie pro domácnost	3,3381
léky a výkony ve zdravotnictví	1,0107
parkovné	0,0457
dálniční známka	0,0937
poplatek za technickou kontrolu osob. auta	0,1302
osobní železniční doprava	0,2138

městská hromadná doprava	0,0999
autobusová doprava	0,5265
taxislužba	0,0109
kombinovaná osobní doprava	0,5117
poštovní služby	0,0806
telefonní poplatky - pevné linky	1,8878
poplatek za rozhlas	0,1957
poplatek za televizi	0,4362
poplatek v mateřské škole	0,0812
poplatek za přijímací řízení na VŠ	0,0115
školné na vysoké škole	0,0182
ubytování v internátě	0,0567
ubytování v domově důchodců	0,4040
poštovní poukázka typu A	0,0295
poplatek při podání žádosti o rozvod	0,0096
vydání stavebního povolení	0,0242
sepsání závěti	0,0478
poplatek ze psa	0,0305

Dlouhodobé empirické zkušenosti z vývoje ve světové ekonomice potvrzují, že vysoká a nestabilní inflace má negativní důsledky pro dynamiku hospodářského růstu. Vyšší inflace **znehodnocuje příjmy a úspory, znamená vyšší nominální úrokové sazby a zpravidla i vyšší proměnlivost inflace, což výrazně zvyšuje její náklady.** Je to dáno tím, že vyšší inflace **zvyšuje nejistotu** o budoucích relativních cenách i o cenové hladině, a tak domácí i zahraniční finanční trhy vyžadují vyšší rizikovou prémii jako kompenzaci za zvýšenou nejistotu. Při dlouhodobě vyšší inflaci dochází obvykle při rozhodování ekonomických subjektů k zafixování inflačních očekávání. V důsledku vyšší proměnlivosti inflace se investoři orientují především na krátkodobé finanční investice (spekulační aktivity) a na zajišťování se proti inflaci. Menší pozornost je věnována investičním projektům v reálné ekonomice, neboť horizont jejich návratnosti je dlouhodobější. Nepředvídaná inflace způsobuje některé další ekonomické distorze, které v delším časovém horizontu snižují dlouhodobý růstový potenciál ekonomiky. Dochází především k tomu, že inflace:

- *redistribuuje důchod od věřitelů k dlužníkům*
- *způsobuje deformace daňového systému*
- *představuje skryté zatížení všech, kdo spoří a nejsou s to zabezpečit kupní sílu svých příjmů a úspor.*
- nevýhodou vysoké inflace jsou též vysoké úrokové sazby, které stimulují příliv krátkodobého rizikového kapitálu, který mívá řadu nepříznivých přímých i nepřímých dopadů.
- Problematické je především to, že při inflaci zpravidla nedochází k proporcionalní změně cen všech statků, služeb a faktorů. V důsledku toho se mění **relativní ceny**, a proto:
- jsou vyvolány **přerozdělovací procesy** u důchodů a bohatství mezi jednotlivými skupinami a subjekty tržní ekonomiky
- mohou být vyvolány **deformace při alokaci vstupů i ve výstupech ekonomiky**. Tím může být ovlivněna úroveň produktu ekonomiky.

Uvedené důsledky se prosazují s různou intenzitou v závislosti na stupni inflace i stavu, při kterém je ekonomika inflačním tlakem zasažena.

S přerozdělovacím efektem souvisí sociální důsledky inflace. Inflace negativně postihuje všechny příjemce *fixních důchodů*, neboť stabilní nominální výše důchodu je růstem cenové hladiny znehodnocována, kupní síla důchodu klesá.

Pokud jde o *mzdy a platy*, pak v podmínkách mírné inflace jejich vývoj udržuje zpravidla krok s růstem cenové hladiny. Jejich reálná úroveň zůstává zachována. V podmínkách pádivé inflace zaostávají tyto důchody za inflací a jejich kupní síla se snižuje.

Obdobně jsou vyvolány **přerozdělovací efekty u úvěrových vztahů**. Zde působí jako nástroj přerozdělování rozdíl mezi úrokovou mírou a mírou inflace. Jestliže roste míra inflace, dochází k přerozdělování ve prospěch dlužníka. Je-li míra inflace vyšší než nominální úroková míra, dochází k poklesu hodnoty vkladů a půjček.

Inflaci a její vývoj zahrnují subjekty do svých očekávání, *anticipují inflaci*. Inflace je postupně kalkulováním vnášena do tržní úrokové míry. V rostoucí nominální úrokové sazbě je obsažena míra inflace a reálná úroková míra. Ta vykazuje schopnost přizpůsobování míře inflace. Otázkou však zůstává, do jaké míry se očekávání shodují se skutečným vývojem. *Jestliže je míra inflace vyšší než anticipovaná (inflační šok), dochází k přerozdělení bohatství od věřitelů ve prospěch dlužníků. Na druhé straně, pokud je anticipace vyšší než by odpovídalo možnému inflačnímu vývoji, stává se anticipace příčinou vyšší setrvačné inflace.*

Vztah inflace, výkonu a zaměstnanosti patří k problémům, na něž není v makroekonomii jednotný pohled. Část ekonomů zastává názor, že mírná inflace stimuluje agregátní poptávku a tím stimuluje i výkonnost ekonomiky a zaměstnanost. Zatímco v keynesiánské ekonomii převažuje jednoznačně zdůraznění tohoto pozitivního momentu, v monetaristické ekonomii je efekt směrem ke stimulaci výkonnosti zpochybněn. Využijeme-li již uvedeného klasického a keynesiánského modelu rovnováhy, pochopíme souvislost keynesiánské argumentace i stanovisko ekonomů vycházejících z klasického modelu, kteří zdůrazňují, že v delším období neexistuje vztah mezi inflací a produktem.

Dopady inflace jsou závislé na tom, zda je svým charakterem vyrovnaná či nevyrovnaná. **Inflace je vyrovnaná, pokud nemění relativní ceny. Nevyrovnaná inflace** způsobuje výše uvedené efekty. Svoji roli hraje i okolnost, zda je inflace *anticipovaná či neanticipovaná*. Pokud by inflace byla vyrovnaná a anticipovaná, pak by s ní nebyly spojovány žádné negativní dopady na výkonnost a efektivnost ekonomiky.

Protože se inflace projevuje ve změnách cen, je nutno zdůraznit její **negativní dopad na kvalitu cenové informace**. Inflace znehodnocuje cenové informace, což má vliv na fungování tržního mechanismu a jeho efektivitu.

Při posuzování dopadů inflace je nezbytné zdůraznit i vliv tempa. Pokud míra inflace dosahuje úrovně pádivé inflace, jsou její dopady na ekonomiku jednoznačně negativní. Pádivá inflace destimuluje činnost ekonomických subjektů, prohlubuje nerovnováhu.

Z hlediska narušování rovnováhy jsou nezanedbatelné i dopady na vnější hospodářské vztahy včetně měnových kursů (viz závěrečná kapitola).

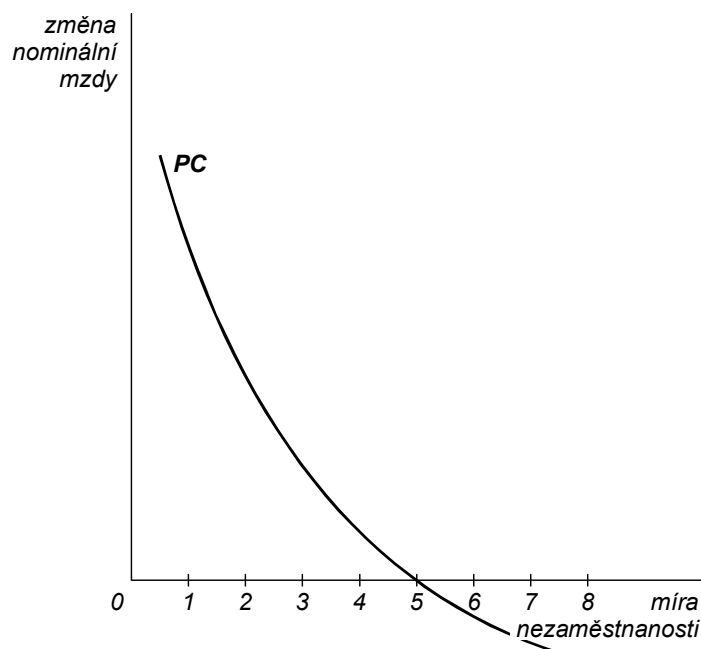
Rostoucí míra inflace oslabuje postavení peněz v ekonomice a může vyvolat „útěk od peněz“. Peníze jsou vytlačovány z tržních transakcí (přímá výměna) a ve funkci uchovatele hodnot jsou upřednostněna aktiva, jejichž cenový vzestup je garancí alespoň uchování majetku. Rostoucí zájem o nemovitosti stimuluje vzestup jejich cen ještě výraznějším tempem, než je tempo růstu cenové hladiny.

8.5. Phillipsova křivka

Vztah mezi *inflací a nezaměstnaností* je v makroekonomii popisován pomocí Phillipsovy křivky, která byla na přelomu padesátých a šedesátých let zavedena jako nástroj využívaný k interpretaci vztahu inflace a sledovaných hospodářských cílů. Na základě analýzy údajů o nezaměstnanosti a nominálních mzdách, které měl k dispozici za období více než sto let, formuloval A. W. Phillips asymetrický vztah obou veličin. Na základě Phillipsovy interpretace byl odvozen vztah mezi inflací (mírou inflace) a nezaměstnaností (mírou nezaměstnanosti),

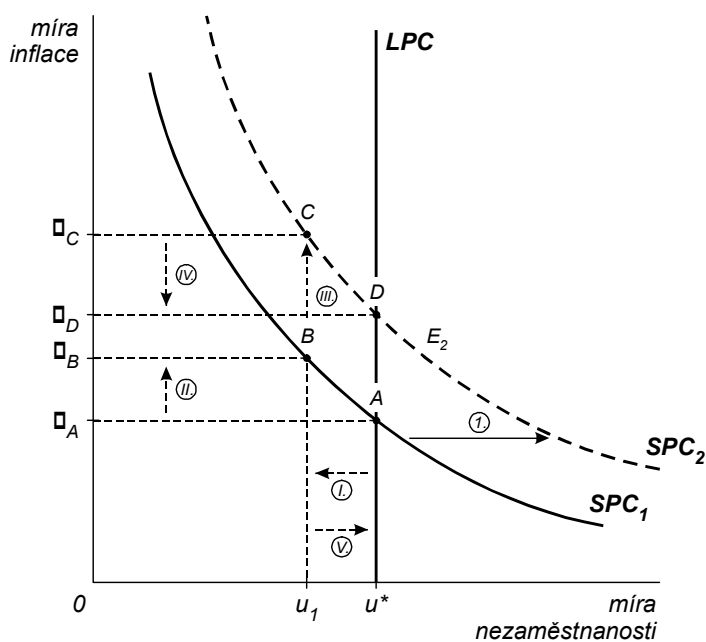
zobrazený křivkou. Tato křivka bývá označována jako raná. Jedná se o verzi, která vyjadřovala tzv. substituční teorii inflace. Vytvářela přesvědčení, že země (vláda) může uskutečňovat volbu mezi nezaměstnaností a inflací a může si „koupit“ nižší úroveň nezaměstnanosti za cenu, kterou bude vyšší míra inflace a naopak. Přitom se předpokládalo, že tento vztah platí jak pro krátké, tak pro dlouhé období.

Obrázek č. 3: Původní Phillipsova křivka

Koncem 60. let byla substituční verze poprvé zpochybněna a výrazné pohyby cenových hladin počátkem 70. let potvrdily, že substituční vztah mezi inflací a nezaměstnaností vykazuje stabilitu jen tehdy, pokud se nemění míra setrvačné inflace. Jestliže dojde ke změně, projeví se posunem křivky. Proto je dnes v analýze křivky důsledně odlišován charakter změn v krátkém a dlouhém období.

Obrázek č. 4: Krátkodobá a dlouhodobá Phillipsova křivka

Vertikála představuje dlouhodobou **křivku na úrovni přirozené míry nezaměstnanosti** (u^*). Krátkodobá křivka s indexem SPC_1 se vztahuje k výchozímu období. V **bodě A** je úroveň nezaměstnanosti v rozsahu přirozené míry. Dojde-li v ekonomice k růstu produktu, snižuje se míra nezaměstnanosti a roste konkurence na straně poptávky na trhu práce. Důsledkem je mzdový vzestup ve srovnání s předchozím obdobím. Ekonomika se posouvá po krátkodobé křivce směrem k **bodu B**. Vzestup mezd a cen se promítne do očekávání firem i zaměstnanců, kteří nyní *očekávají vyšší inflaci* **Roste setrvačná očekávaná inflace**. Ekonomika se posouvá při dané úrovni nezaměstnanosti a výkonu **do bodu C**, krátkodobá křivka se posunula. Nová křivka vyjadřuje, že při každé úrovni nezaměstnanosti je vyšší míra inflace, neboť vzrostla očekávaná míra inflace. Faktory působící na výkon přesahující úroveň potenciálního produktu včetně ochoty pracovat, omezí v následném období výkon a míra nezaměstnanosti se vrátí na úroveň přirozené míry (vzroste). Ekonomika se posune po křivce **do bodu D**. *Míra inflace je vyšší než byla ve výchozím stavu. Ekonomika je v rovnováze, reálný výkon i nezaměstnanost se ustálily na výchozí úrovni, ale nominální veličiny (ceny a nominální produkt) vzrostly.*

Krátkodobá Phillipsova křivka vychází z předpokladu, že se nemění očekávaná míra inflace. Jestliže se zvýší očekávaná míra inflace, tržní subjekty je promítnou do svých tržních transakcí, dojde k posunu křivky směrem nahoru.

Bude-li nezaměstnanost vyšší než odpovídá přirozené míře, bude inflace vykazovat tendenci k poklesu. Stabilizovat se bude pouze v případě, kdy je vyrovnána nabídka s poptávkou na trhu práce. Pouze přirozená míra nezaměstnanosti vytváří prostředí pro stabilní míru inflace (různých rozměrů). Proto musí být dlouhodobá Phillipsova křivka znázorněna vertikálou.

8.6. Otázky k zamyšlení

1. Proč je možno pomocí tzv. cenových indexů měřit změnu cenové hladiny?
2. Kdy a proč je upřednostňován cenový index CPI?
3. V čem spočívá přednost indexu IPD?
4. V čem spočívá rozdíl mezi otevřenou a potlačenou inflací?
5. Proč se odlišuje mírná a pádivá inflace?
6. V čem spočívá a kdy se projevuje inflační riziko spojené s růstem mezd
7. Proč není každý vzestup cenové hladiny považován za inflaci
8. Proč se odlišuje inflace vyrovnaná a nevyrovnaná
9. Proč je odlišný tvar Phillipsovy křivky krátkodobé a dlouhodobé
10. Za jakých podmínek jsou potlačeny přerozdělovací efekty inflace

9. Makroekonomická politika státu

9.1. Cíl kapitoly

Kapitola je vstupní k problematice forem a cílů státní intervence do hospodářství, a proto půjde především o pochopení základních souvislostí, které ovlivňovaly koncipování novodobé makroekonomické politiky státu v první polovině 20. století a očekávání s ní spojená. V kapitole si ujasníte pojetí cílů stabilizační hospodářské politiky v kontextu s vývojem typů hospodářské politiky. Hlavním poznatkovým přínosem by mělo být pochopení kvalitativní proměny chápání role státu v hospodářství, v souvislosti s krizí keynesiánského přístupu k hospodářské politice státu a zejména v kontextu znovuobnovování důvěry v autoregulační mechanismy tržního systému

9.2. Časová zátěž

- 4 hod studium
- 1 hod procvičení

9.3. Příčiny státní intervence do hospodářství

V dalším výkladu budeme zohledňovat skutečnost, že jedním ze subjektů moderních tržních ekonomik je stát, který svým chováním ovlivňuje podmínky fungování ekonomiky jako celku, stejně jako rozhodovací procesy a jednání jednotlivých ekonomických subjektů. Otázky související se státní intervencí do hospodářství patří k těm, na které jednotlivé teoretické proudy ekonomie nemají jednotný názor a zaujímají často silně kontroverzní pozice. Přehodnocování role státu v hospodářství se začalo intenzivně rozpracovávat v 60. letech XX. století, kdy se v monetaristické ekonomii začalo pracovat s tezí o přirozené míře nezaměstnanosti. V následujících letech byl položen důraz na analýzu důsledků, které byly vyvolávány užíváním nástrojů a forem státní hospodářské politiky, jejíž východiska se formovala v průběhu 30. let našeho století a rozvíjela se v 50. a 60. letech.

Počátkem 20. století se vývoj hospodářských poměrů a ekonomické teorie dostal do situace, jejímž výsledkem byl zrod nové makroekonomie obsahující teoretické zdůvodnění nové role státu v hospodářství. Charakter nové teorie byl do značné míry předurčen některými novými jevy v hospodářství, ale také problémy, které ekonomie již delší dobu registrovala. Před ekonomickou teorií vstala nutnost:

- *přehodnocení předpokladu dokonalé konkurence.* Výsledkem bylo rozpracování problému rovnováhy firmy na nedokonale konkurenčních trzích. Poznatky, které potvrzovaly, že i nedokonale konkurenční trhy směřují k utváření rovnováh, ale současně v komparaci s efektivností dokonale konkurenčního trhu bylo zdůrazněno, že moderní trhy ztrácí výrobní a alokační efektivnost.
- *vysvětlení cyklických oscilací ekonomiky a jejich příčin.* Problém hospodářských cyklů poutal již několik desetiletí pozornost a postupně se prosadilo jejich vnímání jako neoddelitelné a zákonité součásti fungování moderní tržní ekonomiky.
- *vyhodnocení tendencí vývoje hospodářských cyklů.* Závěr, který byl prezentací tendence cyklických pohybů ekonomiky sehrál zvláště významnou roli při vymezení funkce státu v hospodářství. Poznatky o postupně se zkracující periodě hospodářského cyklu a rostoucí amplitudě výkyvů byl vnímán jako narůstající labilita tržního hospodářství, se všemi negativními důsledky.
- svoji roli sehrála i další významná okolnost. Vývoj ekonomik v 19. století byl provázen nejen nebývalým hospodářským rozvojem, ale také celou řadou závažných sociálních důsledků. Ekonomické myšlení se postupně ztotožnilo s ideou státu, který bude dbát na to,

aby byly zmírňovány sociální tvrdosti. *Formovala se představa rostoucí role státu v přerozdělovacích procesech.*

- významnou otázkou se stala stabilita a nestabilita moderního tržního hospodářství. V postojích ekonomické teorie se projevil interpretace poznatku teorií nedokonalé konkurence. *Došlo k propojení vývojové tendence hospodářského cyklu s neefektivností nedokonalé konkurenčních trhů.* Rostoucí labilita byla odvozována a vysvětlována klesající účinností tržní koordinace.

Proces přehodnocování v ekonomické teorii probíhal v podmínkách, kdy se převážná část teorie odkláněla od liberálních tradic pojetí role státu v ekonomice a přikláněla se k názoru, že trhy nejsou schopny v nových podmínkách zabezpečit rovnováhu a stabilitu systému. Odtud byl postupně odvíjen požadavek na stát (vládu), aby intervencí do hospodářství zabezpečovala *potřebnou efektivnost a stabilitu systému.* Tyto požadavky byly doplněny důrazem na *spravedlnost v rozdělovacích procesech*, tzn. řešením nepřiměřených sociálních tvrdostí, které tržní systém může produkovat a které se právě v cyklických poklesech vyostřovaly.

Uvedené souvislosti rozšířily tradiční chápání nutnosti státní intervence odvozované z existence externalit a veřejných statků, přičemž vztah státu a ekonomiky posunuly do roviny nutnosti státní intervence jako nezbytného předpokladu fungování tržního prostředí. Proto se hospodářská politika začala ve 30. letech teoreticky rozpracovávat i prakticky uskutečňovat jako *politika stabilizační.* V jejím rámci stát vstupuje do hospodářství a sleduje vlastní cíle, odlišující se od cílů ostatních tržních subjektů. K jejich dosažení používá širokou škálu nástrojů a postupů.

Analýza cílů, které sleduje stát v hospodářství a nástrojů používaných k dosažení stanovených cílů je předmětem zkoumání hospodářské politiky. V našem výkladu se nebudeme věnovat komplexnímu výkladu systému hospodářské politiky, která má svůj vlastní předmět zkoumání. Hospodářskou politiku státu musíme zahrnout do výkladů základních makroekonomických otázek, protože představuje způsob, kterým stát nejen vstupuje do hospodářských procesů, ale jeho *intervenční zásahy ovlivňují:*

- ekonomické procesy a jejich průběh
- prostředí, ve kterém dochází k rozhodování tržních subjektů
- očekávání tržních subjektů, neboť státní zásahy a jejich důsledky se stávají součástí očekávání, tzn. působí na tržní mechanismus a jeho prosazování.

Hospodářskou politikou státu budeme rozumět souhrn cílů, nástrojů, rozhodovacích procesů a konkrétních opatření státu.

Systém, který se opírá o výsledky a doporučení ekonomické teorie, který je však rozpracován v konkrétních společenských a politických podmínkách. Proto musí akceptovat základní principy a normy politického systému země. *Sledované hospodářské cíle musí být kompatibilní se soustavou ostatních sledovaných cílů v oblasti politiky.* Proto praktická doporučení hospodářské politiky nejsou tak přímočará jako její jednotlivé teoretické koncepce a zejména ne jako doporučení ekonomické teorie, která není vázána politickou zodpovědností.

Hospodářská politika státu má své nositele a těmi jsou státní instituce, především parlament, vláda a centrální banka. Významnými subjekty jsou *ministerstva, vládní úřady a jiné instituce státu.* Vliv na hospodářskou politiku a její orientaci mohou vyvíjet i různé *zájmové skupiny*, které s výše uvedenými institucemi spolupracují a jsou v kontaktu.

Jak uvidíme v závěrečných kapitolách, za významný faktor je nutno považovat **i vlivy subjektů vystupujících v mezinárodních hospodářských vztazích.** Stát vystupuje prostřednictvím svých institucí jako reprezentant ekonomiky vůči vnějšímu prostředí, zastupuje zájmy národní ekonomiky v různých mezinárodních organizacích. Členství v nich patří k významným vlivům ovlivňujícím systém hospodářské politiky státu. *Mezinárodní organizace mají vliv* na hospodářskou politiku a obdobně je nutno zdůraznit i *vliv nadnárodních subjektů* na národní ekonomiku a hospodářskou politiku.

9.4. Cíle a nástroje hospodářské politiky

Z výše uvedeného výčtu požadavků kladených na hospodářskou politiku a analýzy jejího vývoje, je možno odvodit, že vlády sledují hospodářské cíle v následujících oblastech:

1. *stability hospodářství*
2. *dosažení hospodářského růstu*
3. *adaptaci národní ekonomiky na měnící se podmínky vývoje, po stránce technické, strukturální, a to i v mezinárodním měřítku*
4. *sociální.*

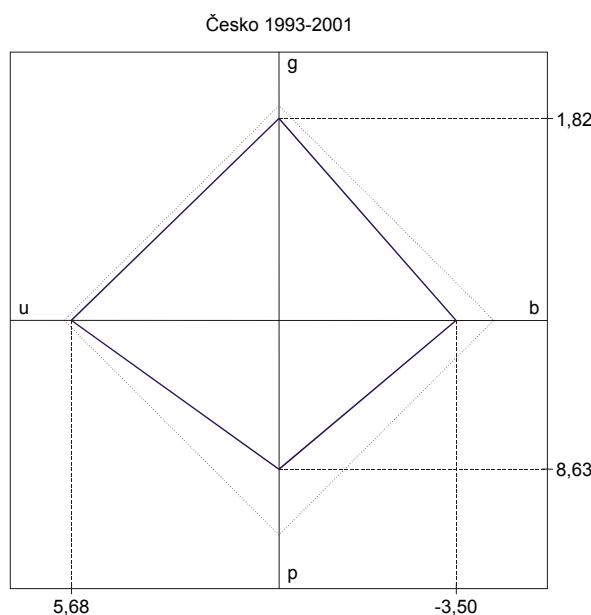
Při analýze vlivů hospodářské politiky na hospodářství zvolíme jako základní přístup **stabilizační politiku**, která nutně zahrnuje všechny ostatní souvislosti v nezbytném rozsahu a jejíž pojetí cílů s uvedenými oblastmi bezprostředně souvisí. Přitom budeme nejdříve uvažovat případ *uzavřené ekonomiky*, tzn. budeme abstrahovat od vnějšího propojení hospodářství.

Stabilizační politika byla rozvíjena jako důsledek poznání, že společnost není schopna dlouhodobě udržet podmínky, ve kterých by byla hospodářská prosperita založena na nízké inflaci, vysoké úrovni zaměstnanosti a růstové dynamice. Tomu odpovídal i vějíř cílů, které byly sledovány:

- *plná zaměstnanost*
- *hospodářský růst*
- *cenová stabilita*
- *vnější rovnováha ekonomiky* (sledovaná přes vyrovnanou platební bilanci).

V poválečném období prošla stabilizační politika vývojem, který je poznamenán redukcí šíře cílů. Snaha o naplnění uvedeného vějíře signalizovala vzájemnou konfliktnost cílů. Asymetrii pojetí vztahu inflace a zaměstnanosti jsme již ilustrovali na Phillipsově křivce. Pro ilustraci konfliktnosti můžeme využít následující obrázek č. 1., na kterém je ilustrován vývoj tzv. **magického čtyřúhelníku cílů** stabilizační politiky v České republice.

Obrázek č. 1: Vztah cílů stabilizační politiky v České republice

Kde g je průměrné tempo růstu reálného HDP, u průměrná roční míra nezaměstnanosti, p roční míra inflace, b je průměrný podíl salda běžného účtu platební bilance na nominálním HDP (vše vyjádřeno procentně). Úspěšnost hospodářské politiky je v tomto pojetí měřitelná plochou čtyřúhelníku. Rostoucí ostrost úhlu signalizuje rostoucí úspěšnost v jednotlivé oblasti.

Přehodnocení cílů, ke kterému došlo v 70. letech bylo doprovázeno i přehodnocením účinnosti nástrojů používaných k dosažení sledovaných cílů. Od 70. let je vějíř zredukován na dva základní cíle stabilizační politiky:

- *cenová stabilita*
- *zaměstnanost*

příčemž ***kvalita prvního z cílů má jednoznačnou prioritu.***

Za redukcí cílů je skryt hluboký přerod, který se odehrál v ekonomické teorii v souvislosti s oslabením pozic tradičního poválečného keynesiánského přístupu a tomu odpovídajícího modelového vnímání ekonomiky, směrem k posílení pozic teoretických koncepcí opírajících se o klasický model fungování ekonomiky a obnovování rovnováhy. Tím jsou ovlivněny i proporce a význam, který je přiznáván jednotlivým nástrojům a jejich skupinám.

Všeobecně je uznávána možnost ovlivnění hospodářského vývoje pomocí nástrojů, které vymezují politiku:

- *fiskální (rozpočtovou)*
- *monetární (peněžní)*
- *důchodovou*
- *vnější obchodní a měnovou.*

Jejich analýze budeme věnovat jednotlivé následující kapitoly.

Pro správné pochopení cílů a nástrojů jednotlivých politik je nutno respektovat, že *pokud nejsou rovnováha platební bilance a hospodářský růst formulovány jako specifické cíle*, jsou v postavení nezbytných prostředků ovlivňujících prioritní cíle hospodářské politiky.

Zaměstnanost jako cíl je ovlivňována prostřednictvím výkonu, a obecně platí, že rostoucí výkon je provázen vyšší alokací výrobního faktoru práce, tedy snižováním míry nezaměstnanosti.

Váha tohoto cíle bude principiálně odlišná v koncepcích opírajících se o předpoklad možnosti existence tzv. nedobrovolné nezaměstnanosti a koncepcích předpokládajících, že ekonomika udržuje výkonnost na úrovni potenciálního produktu, tedy na úrovni přirozené míry nezaměstnanosti.

Důsledkem je nejen preference určitých nástrojů, ale především celkový kontext v němž jsou státní zásahy do hospodářství posuzovány.

- V prvním případě se jedná o přístup, v němž ***státní intervence vytváří nutný rámec pro dosažení optima,***
- ve druhém případě se ekonomika chápe jako soustava, která se nalézá blízko optima a ***zásahy představují vměšování do vnitřních samoregulačních sil s rizikem vyvolání asynchronizace.***

9.5. Typy hospodářské politiky

Vzhledem ke skutečnosti, že jednotlivé typy se utvářely na základě přehodnocování předchozích přístupů, je vhodné nastínit jejich vývoj v časová posloupnosti.

Keynesiánský typ hospodářské politiky

Vychází přímo z makroekonomie J. M. Keynesa. Je založen na interpretaci vztahu mezi nezaměstnaností a agregátní poptávkou, ve kterém platí, že *úroveň nezaměstnanosti je závislá*

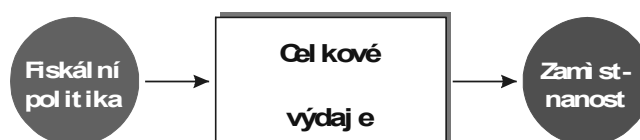
na důchodu (výstupu), jehož rozměr je závislý na úrovni agregátní poptávky. Vysoká nezaměstnanost je důsledkem toho, že výkon zaostává za rovnovážným výkonem a příčinou je nedostatečný rozměr poptávky (viz model multiplikátoru). **Protože analýza poptávky vyústila v tvrzení, že vlivem sklonů ke spotřebě, úsporám a investicím je tendence k zaostávání poptávky od hospodářství neoddělitelná, vyvinul se Keynesův systém doporučení hospodářské politiky v systém jednostranně orientovaný na stimulaci poptávky.** A to jak tržních subjektů (výdaje na spotřebu domácností, investice firem) tak státu (státní nákupy výrobků a služeb). Právě doplňování soukromých výdajů státními sehrávalo v počáteční fázi klíčovou roli, a proto byly upřednostněny nástroje fiskální politiky.

Poznámka č. 1

Zdůraznění fiskálních nástrojů bylo u samotného Keynesa důsledkem hledání východiska z tehdejšího hlubokého propadu výkonu a přesvědčení, že za dané situace monetární nástroje nebudou dostatečně účinné. Samotný závěr neměl pro Keynesa obecnou platnost.

Schematicky můžeme pojetí znázornit následovně:

Obrázek č. 2 : Fiskální politika

Neokeynesiánský typ hospodářské politiky

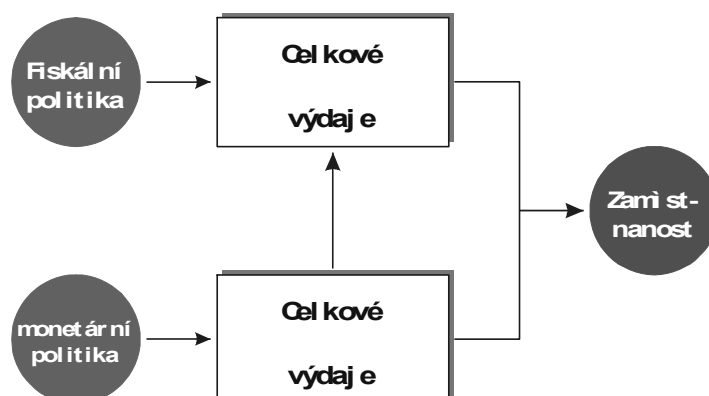
Vyvinul se z Keynesova pojetí a v zásadě si uchovává jako hlavní cíl politiku zaměstnanosti. *Klíčové postavení v celém systému si udržela fiskální politika orientovaná na ovlivnění celkových výdajů.* Současně se pod vlivem teoretické kritiky i reálného cenového vývoje zvýrazňuje *pozice cenové stability jako cíle.* Tím zaujala *monetární politika postavení paralelního typu hospodářské politiky, který původní soustavu doplňuje.*

Charakteristickým znakem uplatňování monetární politiky však bylo uchování jejího rámcového podřízení fiskální politice. Projevovalo se v její orientaci na úrokovou míru jako veličinu nepřímoúměrně ovlivňující ochotu investovat, tedy úroveň agregátní poptávky. Realizace vazby (transmise):

$$\downarrow i \Rightarrow \uparrow \Pi \Rightarrow \uparrow AD \Rightarrow \uparrow HDP \Rightarrow \downarrow \text{nezaměstnanosti}$$

vedla k jednostrannému preferování přístupu, který se stal jedním z hlavních **faktorů podcenění inflační hrozby.** Ta přerostla v průběhu 60. let v chronické inflační tlaky, jejichž základem a jednou z hlavních příčin bylo podřízení nabídky peněz úrokové míře, ceně peněžního trhu. Nabídka peněz byla především nástrojem ovlivnění výše úrokové míry. Schematicky můžeme zobrazit následovně:

Obrázek č. 3: Neokeynesiánská fiskální a monetární politika

Konzervativní typ hospodářské politiky

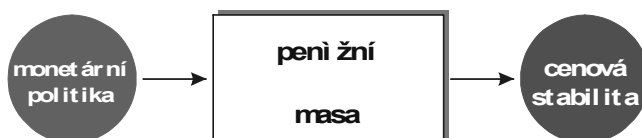
Tento typ je konstruován na východiscích a souvislostech klasického modelu, který *vnímá ekonomiku jako vnitřně stabilní*, tzn. s výkonem na úrovni potenciálního produktu či v jeho blízkosti a se schopností obnovovat rovnováhu na úrovni optimálního výstupu. Rozhodně odmítá formy státních zásahů do mechanismu trhu a tržní cenu považuje za základní informaci umožňující tržním subjektům přijímat racionální očekávání i rozhodnutí. Aby ceny mohly uvedenou funkci naplňovat, musí být vytvořeno prostředí pro stabilitu cenové hladiny. Inflace znehodnocující peníze je procesem destabilizujícím, tržní subjekty pozbývají stabilní měřítko posuzování výsledků své činnosti, systém může být vychylován z rovnováhy.

Funkcí státu se v tomto pojetí stává vytvoření optimálních podmínek pro prosazování tržního mechanismu. Základem je stanovení jednoznačných a dlouhodobých pravidel, dohlížení na jejich respektování.

Přímé státní zásahy jsou chápány jako vlivy narušující tržní samoregulaci a omezující schopnost tržních subjektů se adaptovat na měnící se podmínky. *Základním prostředkem vytváření prostředí cenové stability je stabilita růstu nabídky peněz.* Ta tvoří těžiště celého systému monetární politiky, která má dominující a výsadní postavení v celkové koncepci hospodářské politiky.

Schematicky můžeme naznačit následovně:

Obrázek č. 4: Monetární politika orientovaná na cenovou stabilitu

9.6. Otázky k zamyšlení

1. Které okolnosti vyvolaly rostoucí roli státu v hospodářství?
2. Které souvislosti cyklického pohybu ekonomik ovlivnily pojetí hospodářské politiky v polovině 20. století?
3. Proč došlo k rostoucí roli státu v přerozdělovacích procesech?
4. Co se označuje jako transmisní mechanismus v hospodářské politice?
5. Proč se zavedlo označení magický čtyřúhelných cílů?
6. Jak se promítlo do pojetí cílů hospodářské politiky rozlišení mezi krátkodobou a dlouhodobou Phillipsovou křivkou?
7. Pokud ekonomická teorie nahlíží na ekonomiku jako soustavu vnitřně stabilní, jak je tím ovlivněn přístup k formulování cílů hospodářské politiky?
8. Popište schéma tzv. keynesiánské hospodářské politiky?
9. Čím se (schematicky) odlišuje tzv. neokeynesiánské typ hospodářské politiky od tradičního keynesiánského pojetí?
10. V čem spočívá základní odlišnost přístupu konzervativní ekonomii k pojetí role a funkce státu v hospodářství?

10. Fiskální politika

10.1. Státní rozpočet

Základním nástrojem pro uplatňování systému fiskální politiky je státní rozpočet, jehož příjmová a výdajová stránka jsou užívány k dosažení cílů stabilizační politiky, tj. úrovně zaměstnanosti, případně cenové stability. Její uplatnění se opírá o vývoj, který prodělal státní rozpočet v průběhu 20. století.

Státní rozpočet je centralizovaným peněžním fondem, představuje ústřední prvek systému veřejných financí, kterým prochází více než třetina (až polovina) celkového HDP. Podle subjektů státního sektoru jsou veřejné finance tvořeny:

- státním rozpočtem
- rozpočty orgánů místní správy
- speciálními fondy, jako např. fondy sociálního zabezpečení. Těmto fondům je společné, že jsou vytvářeny k zabezpečení vymezených účelů a jen v souladu s nimi mohou disponovat prostředky.
- finance státních podniků.

Státní rozpočet má příjmovou a výdajovou stránku. Obě jsou v systému fiskální politiky využívány k realizaci stanovených cílů.

Rozhodující složkou příjmové stránky státního rozpočtu jsou **daně**. Z pohledu obecné ekonomie se daněmi rozumí **povinné platby, které jednotlivé subjekty odvádí do státního rozpočtu v předem stanovených lhůtách a výších**.

Daňové příjmy jsou doplňovány dalšími položkami, jako příjmy z poskytovaných veřejných služeb, příjmy státních podniků aj. Daně existují v různých formách a mohou být posuzovány podle různých kritérií. Z hlediska peněžních toků, které představuje placení a vybírání daní, je dělíme na **přímé a nepřímé**.

Přímé daně jsou stanovovány v závislosti na výši důchodu nebo majetku. Hlavními přímými daněmi jsou:

- *individuální důchodová daň*, kterou platí fyzické osoby
- *daň z důchodu společností*, kterou odvádí právnické osoby.

K přímým daním dále patří daň z majetku, dědická daň, darovací daň atd.

Nepřímé daně se obvykle definují jako *daně uvalené na statky či služby*. Jednotlivce postihují nepřímo. Charakteristickou nepřímou daní v evropských tržních ekonomikách je:

- *daň z přidané hodnoty*. Tato daň má charakter spotřební daně. Je vybírána na každém jednotlivém stupni zpracování a vztahuje se pouze na tzv. přidanou hodnotu zpracováním (od prodejní ceny výstupu se odečítá cena materiálových vstupů)
- *daň z obratu*, která je placena z každé tržní transakce v závislosti na výši ceny a sazbě, je další možnou formou nepřímé daně
- Mezi tradiční nepřímé daně patří také:
- *fiskální monopolní daně*, které se uvalují na vybrané druhy zboží, např. tabákové výrobky, alkohol, benzín aj. Jedná se o daně stanovené selektivně a svým charakterem je daní spotřební.
- *cla* (někdy se cla a poplatky zahrnují mezi nedaňové příjmy)
- Charakter daňové platby mají také *platby sociálního pojištění* (starobní pojištění, nemocenské pojištění, pojištění pro případ nezaměstnanosti aj.).

Na výdajové stránce státního rozpočtu dominují dvě výdajové položky, a to:

- *transfery*
- *výdaje na nákup výrobků a služeb*.

Transfery resp. transferové platby, představují jednostranné výdaje ze státního rozpočtu směřující k jiným subjektům. Např. výplaty starobních důchodů, invalidních důchodů, podpory v nezaměstnanosti či některé jiné druhy podpor. Slouží k přerozdělování důchodů ve společnosti. Zdroje pro transferové platby vytvářejí daňové příjmy. *Rozdíl mezi daněmi a transferovými platbami je označován jako čisté daně.*

Státní nákupy výrobků a služeb jsou vynakládány na tržní transakce. Zdrojem těchto výdajů jsou čisté daně, pokud jejich rozsah není dostatečný, mohou být výdaje kryty půjčkou, případně emisí dodatečných peněžních prostředků.

Pokud příjmy státního rozpočtu nedosahují úrovně výdajů, vzniká **deficit státního rozpočtu**. Ke krytí deficitu stát vypůjčuje prostředky, a to dvojím základním způsobem:

- *prodejem státních cenných papírů* prostřednictvím trhu s cennými papíry, na kterém se držitelé státních cenných papírů (tzn. věřitelé státu) mohou stát různé subjekty (domácnosti, firmy podnikatelského sektoru i jiné státní instituce). Věřitelé mohou být i zahraniční subjekty.
- *vypůjčením od jiného státního orgánu*, aniž by státní cenné papíry byly předmětem tržní transakce.

Podle vztahu mezi příjmovou a výdajovou stránkou státního rozpočtu rozlišujeme rozpočet *vyrovnaný*, *schodkový* (dochází ke vzniku deficitu) či *přebytkový* (příjmy jsou vyšší než výdaje). *Pokud dochází k opakovanému deficitu státního rozpočtu, vzniká státní dluh.*

10.2. Nástroje a cíle fiskální politiky

K ovlivňování vývoje hospodářství je v systému fiskální politiky využívána příjmová i výdajová stránka rozpočtu. Ovlivňování se může uskutečňovat:

- **automaticky** na základě předem stanovených pravidel,
- **nebo má podobu zásahu, opírajícího se o jednorázové rozhodnutí** příslušného státního orgánu.

Proto se v systému fiskální politiky odlišují:

- **opatření záměrná (diskrétní)**, založená na jednorázovém rozhodnutí. Mezi opatření tohoto typu můžeme zařadit schválení struktury příjmů a výdajů na daný rok, rozhodnutí o změně ve struktuře výdajů ze státního rozpočtu, změnu daňové sazby, přesuny mezi položkami státního rozpočtu atd. Cíle záměrných opatření jsou spojeny s důsledky, které uskutečněná změna vyvolá na straně agregátní nabídky a poptávky. V konečném důsledku se projeví efekty v úrovni výstupu ekonomiky, úrovni zaměstnanosti a inflace.
- **vestavěné stabilizátory** představují taková opatření, pro která je charakteristické, že po zavedení do ekonomiky působí automaticky. Většina stabilizátorů byla konstruována a zaváděna v období důsledné orientace fiskální politiky na poptávkovou stranu, a proto je zpravidla orientována směrem ke stabilizaci poptávky (tím i stabilizaci výkonu na úrovni blízké potenciálnímu produktu). Tzn. očekával se od nich zřetelný **proticyklický efekt**. Velmi rozšířené stabilizátory jsou např.:
 - *progresivní zdanění příjmů*
 - *pojištění pro případ nezaměstnanosti*
 - *státní nákupy zemědělské produkce, ale také*
 - *výkup zemědělských přebytků*
 - *subvencování cen v zemědělství, aj.*

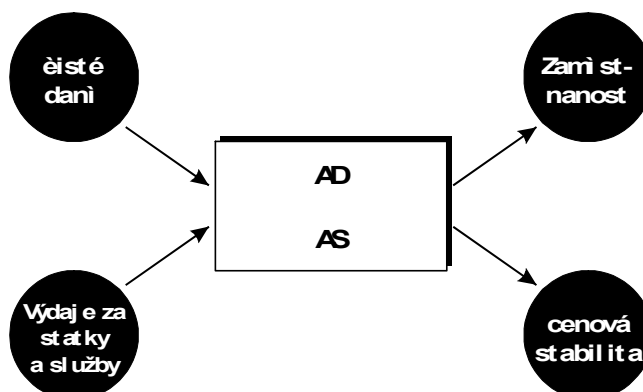
Způsob jejich působení *můžeme ilustrovat na progresivní důchodové dani*. Její uplatnění znamená, že v *období expanze* ekonomiky, pro které je typický růst důchodů, jsou důchody zdaňovány vyšší sazbou. Naopak, pokud v *recesi klesají příjmy* domácností i firem, přesouvají se do nižšího zdaňovacího pásma. Ve svém důsledku to znamená, že v expanzi, rostoucí daňové zatížení snižuje poptávku (zpomaluje její růst), naopak ve fázi recese působí snížené daňové zatížení proti poklesu poptávky. Celkově je očekáván stabilizační efekt, jehož základem je omezení výkyvů v poptávce a tím i výkyvů skutečného produktu.

Základními nástroji fiskální politiky jsou:

- na příjmové straně státního rozpočtu **čisté daně**
- na výdajové straně **výdaje na nákup výrobků a služeb**.

Jejich využíváním se snaží vláda dosáhnout sledovaných cílů v oblasti stabilizační politiky, tzn. požadovanou úroveň zaměstnanosti a cenové stability. Na uvedené cíle nepůsobí nástroje přímo. Jejich dopad je zprostředkován přes změny agregátní poptávky a agregátní **nabídky**, které tvoří převodový mechanismus (*bezprostřední cíle*). Základní vazby systému můžeme graficky vyjádřit následovně:

Obrázek č. 1: Fiskální politika – základní vazby systému

Chceme-li zkoumat efekty fiskální politiky, musíme si nejdříve ujasnit změny, které vyvolávají nástroje na poptávkové a nabídkové straně ekonomiky. Charakterizujme jednotlivé situace:

Dopady změn nástrojů na agregátní poptávku:

- **růst státních výdajů na nákup výrobků a služeb.** Státní nákupy jsou součástí agregátní poptávky. *Za jinak nezměněných okolností* (ceteris paribus) se růst této výdajové položky nutně projeví růstem AD. V modelu multiplikátoru jsme se seznámili s multiplikačním efektem dodatečné jednotky investic na poptávkové straně. Shodná souvislost platí i pro dodatečné jednotky státních nákupů, které zvyšují AD ve větším (multiplikovaném) rozsahu. Projevuje se *multiplikační efekt státních výdajů*. **Multiplikátor státních výdajů udává, o kolik se zvýší produkt, jestliže státní nákupy vzrostou o jednotku.** Má stejný tvar jako investiční multiplikátor, tedy:

$$k_2 = \frac{1}{1 - mpc}$$

Je-li $mpc = 2/3$, pak hodnota multiplikátoru je 3. Každá koruna dodatečných státních výdajů přináší trojnásobný efekt na straně výstupu.

- **pokles státních nákupů výrobků a služeb**, se projeví opačně, tzn. působí na pokles AD a v důsledku toho je snižován i výkon.

Pokud budeme sledovat dopad změn daní, rozlišíme rovněž odlišný efekt růstu a poklesu daňového zatížení:

- **pokles čistých daní** představuje změnu, která se projeví růstem AD. Méně zdaněné subjekty mají k dispozici větší množství prostředků. Pokles zdanění se projevuje růstem disponibilního důchodu. Víme však, že pro přírůstek důchodu platí:

$$dY = dC + dS$$

tedy *pouze část z dodatečné důchodu se projeví na poptávkové straně* jako dodatečné výdaje na spotřebu. *Úsporami není AD ovlivněna*. U prostředků, které do AD vstupují (C) se prosazuje již zavedeným způsobem multiplikační efekt.

- *růst čistých daní* znamená snížení disponibilního důchodu a pokles AD.

Pokud srovnáme intenzitu prosazování důsledků změn čistých daní a státních nákupů, musíme konstatovat, že pokud dojde k tomu, že *částka, o kterou se zvýší státní nákupy je shodná s částkou o kterou vzrostou disponibilní důchody v souvislosti s poklesem čistých daní, pak multiplikační účinek státních nákupů je vyšší než u čistých daní. Státní nákupy mají vyšší účinnost vzhledem k poptávce.*

Budeme-li uvažovat výdaje jako celek, je multiplikátor závislý na míře zdanění. V tomto případě se jedná o tzv. *výdajový multiplikátor, který má tvar:*

$$k_2 = \frac{1}{1 - mpc(1 - t)}$$

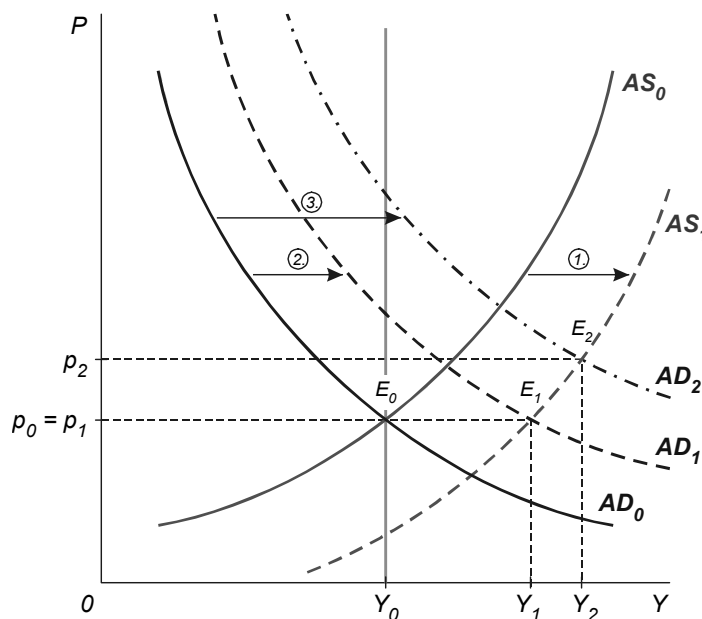
kde: t – míra zdanění

Z dosavadního výkladu orientovaného na dopady nástrojů na poptávkovou stranu ekonomiky nám *vychází vyšší účinnost fiskální politiky orientované na státní nákupy*. Tento závěr *musíme korigovat, jakmile začneme zohledňovat dopady nástrojů na nabídkovou stranu ekonomiky a konkrétní situaci ve výkonu* (vztah skutečného a potenciálního produktu).

- *Státní nákupy jsou složkou výlučně poptávkovou a na AS nemají přímý vliv.*
- *Snížení daní se na straně AS projevuje.* Snižování daní stimuluje hospodářskou aktivitu (souvislost popisuje např. Lafferova křivka). Růst hospodářské aktivity je doprovázen růstem AS (posunem doprava). Změna daní - *daňová reforma* - může mít a má dopad jak na poptávkovou, tak na nabídkovou stranu ekonomiky. *S jakou intenzitou se projeví změna na jedné či druhé straně závisí na řadě okolností. Posun AS se projeví růstem produktu i potenciálního produktu.* Proporce, ve které se uskuteční posuny AS a AD bude určující pro důsledky na cenovou hladinu ekonomiky. Problém můžeme ilustrovat následujícím obrázkem, na kterém je výchozí stav popsán pomocí křivek AS a AD. *Daňová reforma, která vyvolá posun na AS₁ a AD₁ představuje velmi úspěšnou reformu, jejímž efektem je růst výkonu ekonomiky při stabilní cenové hladině.* Pokud by však ekonomika reagovala na snížení daňového zatížení posunem AD na AD₂, byl by zaznamenán nejen růst výkonu, ale také vzestup cenové hladiny. Vyhodnotit kvalitu reformy je možno jedině při posouzení důsledků ze změn plynoucích. *Efekt je tím spornější, čím zřetelnější a výraznější bude posun cenové hladiny v porovnání se změnou výkonu.* Je možno si představit i zcela neúspěšnou reformu, jejíž odezva na straně výkonu bude zanedbatelná, zatímco cenový vzestup zřejmý.

Pozor: Při posuzování dopadů daňové reformy je nutno zohlednit i skutečnost, že dopad dodatečných prostředků (uvolněné pro subjekty snížením zdanění) se **promítne na poptávkovou stranu bezprostředně, zatímco na nabídkové straně s časovým zpožděním.** Tzn., že dodatečné výstupy vstupují do ekonomiky s vyšší cenovou hladinou.

Obrázek č. 2: Dopad daňové reformy

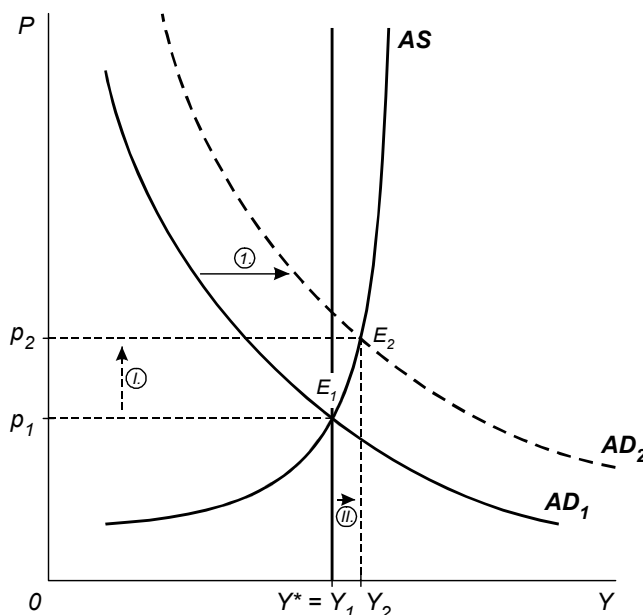
10.3. Expanzivní a restriktivní fiskální politika - dopady na sledované cíle

Viděli jsme, že pomocí nástrojů je ovlivňován výstup i cenová hladina ekonomiky. Podle toho, jaký je dopad nástroje na produkt, rozlišujeme **expanzivní a restriktivní fiskální politiku**. **Expanzivní politika sleduje stimulaci růstu výkonu ekonomiky.**

Uvedený účinek prokazuje růst státních nákupů i pokles zdanění. **Expanzivní účinek je však závislý na tom, který nástroj se použije a v jaké situaci se ekonomika nachází, je-li nástroj použit.**

Růst státních nákupů zvyšuje vždy agregátní poptávku. Efekt ve výkonnosti a dopad na cenovou hladinu je závislý na tom, jak ekonomika využívá zdrojů. Následující obrázky ilustrují dopady na ekonomiku s **plně využitými zdroji** (výstup na AS se přibližuje vertikále – obrázek č. 3) a na ekonomiku fungující s nevyužitými výrobními kapacitami (obrázek č. 4). Ve druhém případě se projevuje tendence především k růstu výkonu a tedy snižování nezaměstnanosti.

Obrázek č. 3: Expanzivní fiskální při plném využití zdrojů

Pokud je výkon pod úrovní potenciálního produktu, vyvolává expanze založená na státních nákupech především růst výkonu.

Je-li výkon ekonomiky na úrovni potenciálního produktu, je expanzí stimulován především růst cenové hladiny.

Uvedený závěr nemusí platit v případě, že je *expanzivní politika založena na snížení zdanění, které může vyvolat posun křivky AS doprava* (viz obrázek č. 2).

Uvedené závěry jsou platné tehdy, pokud sledujeme účinky z hlediska krátkodobého. Dlouhodobé účinky jsou ovlivněny vertikálním tvarem dlouhodobé křivky AS. Pokud bychom k ilustraci situace využili následující obrázek, je zřejmé, že se jedná o případ, s nímž jsme se seznámili při výkladu klasického modelu.

Návrat výkon ekonomiky na úroveň potenciálního produktu je doprovázen tzv. *efektem vytěsnění, kdy rostoucí státní výdaje snižují úroveň soukromých investic*, neboť stimulace poptávky sice krátkodobě vyvolala vzestup produktu, ale ten se na peněžním trhu projeví růstem transakční poptávky po penězích a růstem úrokové míry. Rostoucí úroková míra odrazuje od uskutečnění zamýšlených investic.

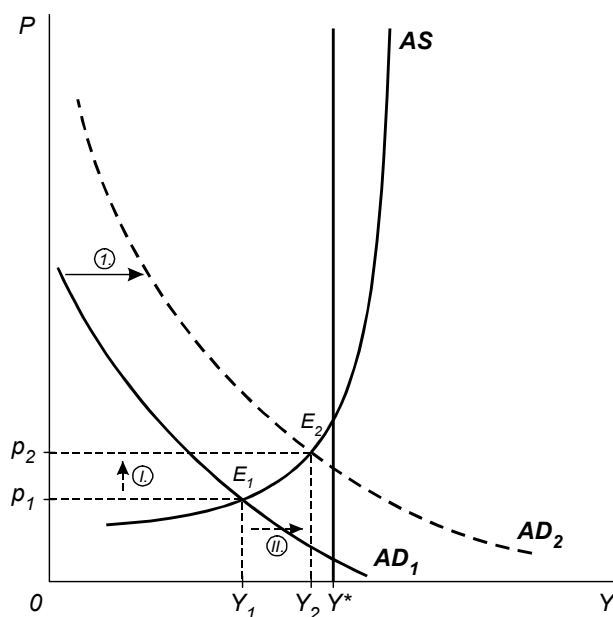
Jestliže růst státních výdajů vyvolá reakci trhu peněz, která se projeví růstem úrokové míry, je tím ovlivněna ochota investovat a fiskální politika vyvolává tlak na snižování investic.

To nás opravňuje vyslovit závěr, že:

Je-li expanzivní fiskální politika doprovázena **úplným efektem vytěsnění**, pak z dlouhodobého hlediska:

- **nemění úroveň produktu** a zaměstnanosti
- **vyvolává však růst cenové hladiny.**

Obrázek č. 4: Expanzivní fiskální politika při neúplném využití zdrojů

Restriktivní fiskální politika je orientována opačným směrem. Jejími nástroji je omezování státních nákupů a zvyšování daňového zatížení. Proto pro její účinky platí, že z **krátkodobého hlediska**:

- snižováním úrovně reálného produktu a zaměstnanosti
- poklesem cenové hladiny, výrazným na a za úrovní potenciálního produktu (za předpokladu, že se AS nemění)
- dojde-li k poklesu AS, může být pokles produktu doprovázen i vzestupem cenové hladiny, pokud AS zaznamenala výraznější posun než AD.

Z dlouhodobého hlediska:

- je základním projevem pokles cenové hladiny
- pokles reálné i nominální úrokové míry
- protože vytváří prostor pro růst soukromých investic, mohou tyto na poptávkové straně plně nahradit snížení státních výdajů na nákup výrobků a služeb. V tomto případě se úroveň reálného produktu a zaměstnanosti nemění.

10.4. Deficit státního rozpočtu

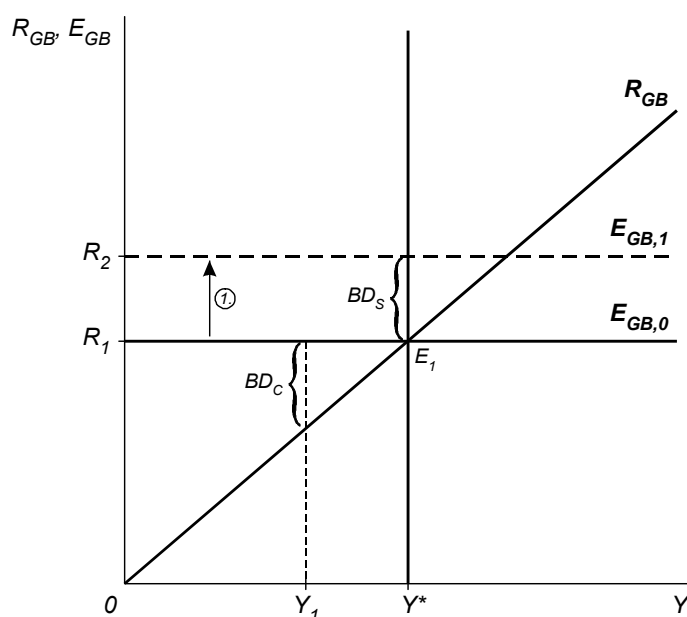
Státní rozpočet zachycuje příjmy, výdaje a jejich vztah v daném období. Z hlediska vztahu může být vyrovnaný vztah mezi příjmy a výdaji, nebo kladné či záporné saldo. Pokud výdaje převyšují příjmy, dochází ke vzniku deficitu. *Podle způsobu vzniku je rozlišován deficit cyklický a strukturální.* Ta část deficitu rozpočtu, která je výsledkem diskrétních opatření, se označuje jako **strukturální deficit**, část odrážející vývoj přebytku výdajů nad příjmy v průběhu hospodářského cyklu je označována jako **cyklický deficit**.

Strukturální deficit ukazuje vztah příjmů a výdajů za předpokladu, že by ekonomika fungovala na úrovni potenciálního produktu.

Cyklický deficit zachycuje dopad hospodářského cyklu, tzn. měří změny v příjmech, výdajích a jejich vztahu, které vznikají v důsledku toho, že se ekonomika pohybuje nad nebo pod úrovní potenciálního produktu

Vestavěné stabilizátory mají být konstruovány tak, aby v období vzestupu vytvářely přebytek na straně příjmů, v období recese je s jejich fungováním spojen vznik deficitu. V tomto případě se jedná o tzv. **cyklický deficit**, který je důsledkem automatického přizpůsobování ekonomiky na cyklický pohyb (např. automatické přesouvání důchodů do nižšího pásma zdanění v důsledku poklesu úrovně důchodu). Z dlouhodobého hlediska dochází ke kompenzaci cyklických deficitů rozpočtovými přebytky v období expanze, rozpočet je vyrovnaný.

Obrázek č. 5: Strukturální a cyklický deficit

kde: R_{GB} jsou příjmy státního rozpočtu, E_{GB} jsou výdaje, s indexem 1 jsou zobrazeny výdaje vyšší než rovnovážné. BD_C je deficit cyklický, BD_S je deficit strukturální.

Strukturální deficit může být (zpravidla je) vyvolán uplatňováním expanzivní fiskální politiky, kdy výdaje přesahují příjmovou stránku rozpočtu. V tomto případě se projeví odlišné účinky na ekonomiku. Strukturální deficit zakládá možnost dlouhodobě nevyrovnaného rozpočtu a jeho dopady na ekonomiku jsou negativní, neboť stát je nucen pokrýt přebytečné výdaje. Jak bylo uvedeno v úvodní subkapitole, jsou dva způsoby získání potřebných prostředků (oba s negativním dopadem):

- Pokud si vláda **vypůjčí** na finančních trzích, vystupuje jako konkurent soukromých investorů v poptávce po volných peněžních zdrojích. Omezuje dostupnost prostředků pro soukromé investory, zdražuje úvěrové zdroje a **vytěšňuje soukromé investice z ekonomiky**
- **Pokud si vláda nevypůjčuje** a financování přebytku výdajů se uskutečňuje na základě *emise dodatečných peněz centrální bankou*, zvyšuje se, z hlediska peněžního oběhu neodůvodněně, množství peněz v ekonomice. Důsledkem dodatečné emise je **inflace**. Uvedený postup je označován jako **monetizace deficitu** a jeho hrozba je jedním z hlavních důvodů posilování nezávislosti centrální banky na vládě a státních orgánech.

10.5. Shrnutí kapitoly

Fiskální politika využívá státního rozpočtu k ovlivnění ekonomického prostředí. Využívá k tomu jak příjmovou tak výdajovou stranu.

Nástroje fiskální politiky se mohou dělit podle toho, zda působí automaticky po zavedení do hospodářství (vestavěné stabilizátory), nebo představují opatření jednorázové (diskrétní opatření).

Základními nástroji jsou státní nákupy výrobků a služeb a daně. Státní nákupy jsou přímou součástí agregátní poptávky a nepůsobí přímo na nabídkovou stranu. Daně ovlivňují množství disponibilních prostředků subjektů na poptávkové i nabídkové straně. Účinek na poptávkovou stranu je bezprostřední, nabídkový efekt se projevuje se zpožděním.

Účinnost obou nástrojů je odlišná a musíme ji posuzovat s ohledem na to:

- zda ekonomika využívá nebo nevyužívá výrobní kapacity
- zda sledujeme krátkodobý nebo dlouhodobý efekt.

Deficit státního rozpočtu znamená, že výdaje jsou vyšší než příjmy. Zdrojem může být nedostatečný výkon, tj. pod úrovní potenciálního produktu (cyklický deficit), nebo skutečnost, že výdaje jsou nastaveny na vyšší, než rovnovážnou úroveň.

10.6. Otázky k zamyšlení

1. Proč může být využit státní rozpočet k ovlivnění výkonu ekonomiky?
2. Čím se odlišují diskrétní opatření a vestavěné stabilizátory?
3. Proč dochází ke vzniku deficitu státního rozpočtu?
4. Odkud může získávat stát prostředky pro deficitní financování státního rozpočtu?
5. Ilustrujte proticyklický účinek progresivního zdanění?
6. Graficky znázorněte a komentujte čím se odlišuje dopad změny zdanění od dopadu změny rozsahu státních nákupů?
7. Porovnejte účinnost jednotlivých nástrojů na poptávkovou stranu ekonomiky.
8. Proč keynesiánský přístup upřednostnil státní nákupy při stimulaci AD?
9. Proč je strukturální deficit považován za závažnou souvislost a problém ekonomiky?
10. Znázorněte graficky deficit státního rozpočtu, u kterého můžete identifikovat jeho cyklickou i strukturální složku.

11. Monetární politika

11.1. Nástroje centrální banky

Jedním z předpokladů účinnosti hospodářské politiky je jednota sledovaných cílů. Proto je i monetární politika v rámci stabilizační politiky orientována k dosažení týchž stabilizačních cílů. Je však **uskutečňována pomocí jiné soustavy nástrojů v jiném sektoru ekonomiky a to se projevuje ve sledovaných prioritách**. Uskutečňování monetární politiky je jednou ze základních funkcí centrální banky, která odpovídá za realizaci peněžní a úvěrové politiky státu. V širším slova smyslu je monetární politika orientována na:

- kontrolu množství peněz v ekonomice
- na ovlivňování (regulaci) výše úrokových měr
- na regulaci podmínek poskytování úvěru.

V tomto pojetí je orientována na ovlivňování podmínek peněžního sektoru ekonomiky, přes který působí na její reálný sektor a na dosahování cílů hospodářské politiky. K uskutečňování monetární politiky je nutno vytvořit nezbytné **předpoklady**, zejména:

- bankovní soustava *musí být dvoustupňová* a v jejím čele musí být centrální emisní banka, která vytváří institucionální předpoklad pro vstupování státu do peněžního sektoru a jeho ovlivňování. Přitom centrální banka jako státní banka má jediná právo emitovat bankovky
- v ekonomice musí existovat *rozvinutý peněžní oběh a peněžní trh*
- nezbytný je *rozvinutý úvěrový systém a kapitálový trh*.

Jsou-li předpoklady splněny, může být monetární politika účinně uskutečňována. *V posledních desetiletích se orientuje k dosažení cíle, kterým je stabilita a kvalita měny (tzn. uchování koupěschopnosti)*. Proto bývá často označována jako především protiinflační. Je-li dosažena požadovaná kvalita měny, rozšiřuje se okruh bezprostředně sledovaných cílů s těsnější vazbou na podporu sledovaných cílů v reálném sektoru, zejména oživení či růst a zaměstnanost.

K dosažení sledovaných cílů je využívána poměrně **široká skupina nástrojů, pomocí nichž centrální banka ovlivňuje chování a činnost komerčních bank**. Tyto nástroje můžeme dělit na:

- **přímé** (administrativní)
- **nepřímé** (tržní).

Přímé nástroje představují převážně selektivní, adresné a administrativní zásahy centrální banky. Jejich cílem je ovlivnění úvěrových možností komerčních bank a jejich likvidity. U většiny je jejich užívání méně časté než užívání nepřímých nástrojů.

- **pravidla likvidity** stanovují závaznou strukturu aktiv a pasív komerčních bank a závazné vazby mezi nimi. *Jsou-li stanovena obecně pro komerční banky, mají charakter spíše nepřímého nástroje*. Příkladem může být povinnost udržovat určitý stanovený poměr vlastního kapitálu a celkových aktiv nebo stanovení minimálního podílu střednědobých a dlouhodobých vkladů na střednědobých a dlouhodobých úvěrech. Podobnými opatřeními je ovlivněna nabídka peněz (včetně její časové struktury).
- **úvěrové kontingenty** představují nejtvrďší nástroj. Je-li stanovena maximální výše úvěru, který může čerpat komerční banka od banky centrální, hovoříme o *relativním úvěrovém kontingentu*. *Absolutním* úvěrovým kontingentem je komerční bance stanovena maximální výše úvěru, který může poskytovat.
- **povinné vklady** představují stanovení povinnosti otevřít běžný účet, ukládat vklady a provádět určité zúčtovací operace výhradně prostřednictvím centrální banky. Dopad na

nabídku peněz je závislý na rozsahu uplatnění tohoto opatření, které bývá nejčastěji používáno vůči státním orgánům.

- **doporučení, výzvy a dohody** představují účinný nástroj, opírající se o strukturu bankovní soustavy a postavení centrální banky v ní. *Doporučení* je vyjádřením přání centrální banky. Nemá zpravidla písemnou podobu, stejně jako *výzva*, která je vnímána jako naléhavější vyslovení požadavku. *Dohoda* bývá uzavírána v písemné formě a po podpisu je právně závazná. Uvedená opatření se nemusí dotýkat přímo otázek ovlivňujících nabídku peněz.

Nepřímé nástroje jsou charakteristické plošným působením, představují vytvoření stejných podmínek pro jednotlivé komerční banky.

- **Povinné minimální rezervy**, které jsme již zavedli v souvislosti s procesem multiplikace depozit. Výše rezerv představuje částku, určenou pomocí ukazatele míry povinných rezerv, která je stanovována zpravidla diferencovaně pro vklady na viděnou a termínované vklady, přičemž platí, čím jsou vklady likvidnější, tím vyšší procentní sazba míry povinných rezerv. V průběhu roku 1995 byla v ČR míra 12% na vklady na viděnou a 3% z termínovaných vkladů. Koncem roku došlo ke sjednocení míra na úrovni 8,5%. V srpnu 1997 zvýšeny na 11,5% z primárních vkladů bank. V únoru 2003 byla stanovena ve výši 2,00 %. Míra povinných rezerv působí nepřímoúměrně na nabídku peněz v ekonomice.
- **Operace na volném trhu** představují nákup či prodej státních cenných papírů. Centrální banka uskutečňuje obchod s komerční bankou, která může zastupovat klienta nebankovní sféry. Pokud centrální banka nakupuje cenné papíry, dává do oběhu peníze a naopak. Tím ovlivňuje nabídku peněz v ekonomice. Emise a prodej státních cenných papírů jsou spojeny s centralizací prostředků, které jsou užívány na výdajové straně státního rozpočtu, tzn. s uskutečňováním fiskální politiky. Operace však mají vliv i na úrokovou míru. Pokud centrální banka prodává státní cenné papíry, získává za ně část volných peněžních zdrojů. To vede k vyostřování konkurence na straně poptávky po penězích a úroková míra roste.

Poznámka č. 1

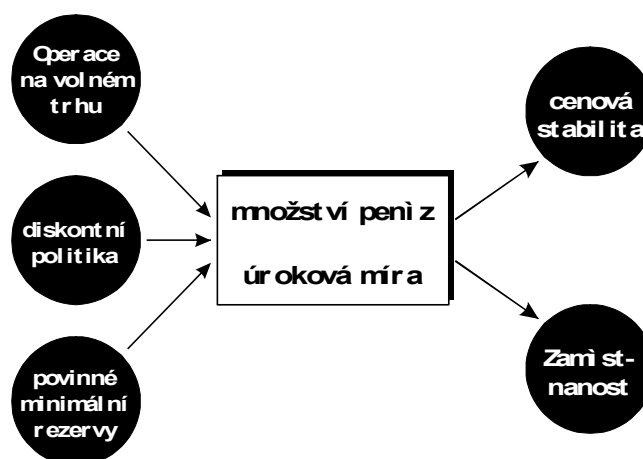
Cílem operací na volném trhu je usměrňovat vývoj úrokových sazeb v ekonomice, ovlivňovat likviditu peněžního trhu a dávat veřejnosti signál o postoji měnové politiky ČNB. Operace na volném trhu jsou většinou prováděny ve formě repo operací (na základě dohod o zajištění peněžité pohledávky převodem dlužných cenných papírů). Hlavní měnový nástroj má podobu repo operací prováděných formou tendrů. Při repo operacích ČNB přijímá od bank přebytečnou likviditu a bankám předává jako kolaterál dohodnuté cenné papíry. Obě strany se zároveň zavazují, že po uplynutí doby splatnosti proběhne reverzní transakce, v níž ČNB jako dlužník vrátí věřitelské bance zapůjčenou jistinu zvýšenou o dohodnutý úrok a věřitelská banka vrátí ČNB poskytnutý kolaterál. Základní doba trvání těchto operací je stanovena na 14 dní, avšak v závislosti na predikci vývoje likvidity bankovního sektoru jsou čas od času prováděny i repo operace s dobou splatnosti kratší než 14 dní. Vzhledem k systémovému přebytku likvidity v bankovním sektoru slouží v současné době repo tendry pouze k odčerpávání likvidity. ČNB provádí repo tendry s tzv. variabilní sazbou. To znamená, že vyhlášená repo sazba slouží jako maximální limitní sazba, za kterou mohou být banky v repo tendru uspokojovány. Nabídky bank jsou vypořádány podle americké aukční procedury, tj. ČNB přijme přednostně nabídky požadující nejnižší úrokovou sazbu, a to až do výše predikovaného přebytku likvidity na daný den. V případě, že objem objednaný bankami přesáhne predikovaný přebytek likvidity, ČNB nabídky za nejvyšší sazby buď zcela odmítne nebo proporcionalně zkrátí. Repo tendr je obvykle vyhlášován každý pracovní den, kolem 9:30 hod. Banky mají možnost ve stanovené době předávat své objednávky, tj. objem a požadovanou úrokovou sazbu. Minimální akceptovatelný objem je 300 mil. Kč a dále celé násobky 100 mil. Kč. V únoru 2003 byla 2T Repo sazba stanovena ve výši 2,50 %.

zdroj: www.cnb.cz

- **Diskontní sazba** představuje nástroj, jehož užití je založeno na emisní funkci centrální banky. Komerční banky mají možnost získat dodatečné peněžní prostředky formou úvěru. *Diskontní sazba* je úrokovou sazbou, kterou vyhláší centrální banka a snaží se její regulací ovlivňovat poptávku komerčních bank po úvěrech. Od růstu diskontní sazby se očekává omezení poptávky po úvěrech a tím i omezení úvěrových zdrojů komerčních bank. Pokles diskontní sazby působí opačným směrem. Diskontní sazba v únoru 2003 dosahovala výše 1,50 %.

- **Reeskont směnek a lombardní úvěr** představují dva doplňkové nástroje a s tím spojené operace. Komerční banky odkupují (eskontují) směnky od subjektů ekonomiky. Pokud tyto směnky odprodají centrální bance (reeskont), zvyšuje centrální banka likviditu a úvěrovou kapacitu komerčních bank. *Lombardní úvěr je úvěrem poskytnutým komerčním bankám proti zástavě cenných papírů.* Poskytnutím je zvýšena nabídka peněz. V únoru 2003 stanovena ve výši 3,50 %.
- **Konverze měny a swapové obchody** předpokládají směnitelnou měnu. *Konverse* jsou nákupy či prodeje zahraničních měn za měnu domácí. Tím je ovlivněna nabídka domácí měny (nabídka peněz v ekonomice). *Swapy jsou obchody, při nichž centrální banka nakupuje nebo prodává zahraniční měnu za měnu domácí s tím, že je současně dohodnut budoucí termín pro uskutečnění zpětné operace.* V tomto případě je dopad na nabídku peněz časově omezen.
- **Intervence na devizových trzích** se týkají politiky devizového kurzu a souvislosti zohledníme až v závěrečné kapitole.

Obrázek č. 1: Nástroje a cíle monetární politiky

11.2. Monetární cíle

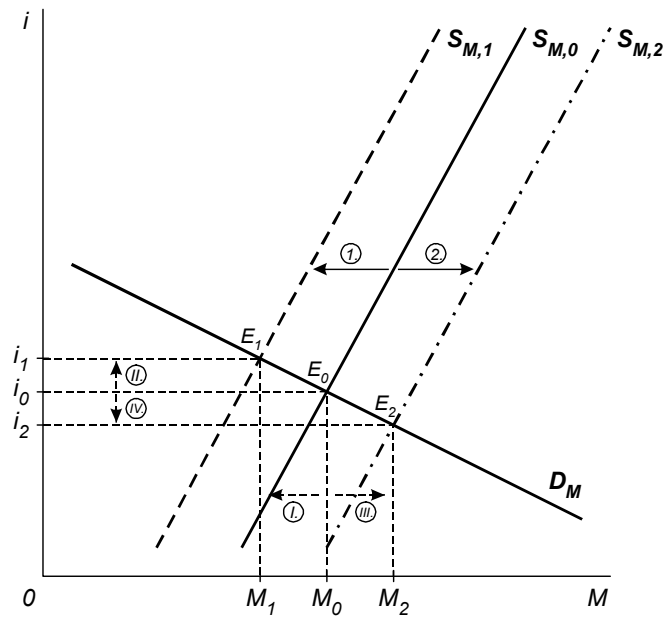
S uvedených nástrojů a souvislostí vyplývá, že centrální banka může svými tržními nástroji ovlivňovat dva základní rozměry peněžního trhu. Především *cenu trhu - úrokovou míru* a *nabízené množství peněz*. Oba dva bezprostřední cíle monetární oblasti spolu úzce souvisí.

Podle toho, jak užitá nástroje ovlivňují nabídku peněz, rozlišujeme monetární politiku:

- **expanzivní**, orientovanou na zvětšení nabídky peněz
- **restriktivní**, směřující k omezení nabídky peněz.

Expanzivní či restriktivní opatření centrální banky vyvolávají na peněžním trhu snadno čitelné změny v rovnováze.

Obrázek č. 2: Změna rovnováhy v podmínkách expanzivní a restriktivní politiky národní banky

Naše ilustrace vychází z předpokladu, že poptávka po penězích je dána. Expanze (zvětšení nabídky peněz) či restrikce (snížení nabídky peněz) uplatněná centrální bankou vyvolává změnu rovnováhy na peněžním trhu. Přičemž platí:

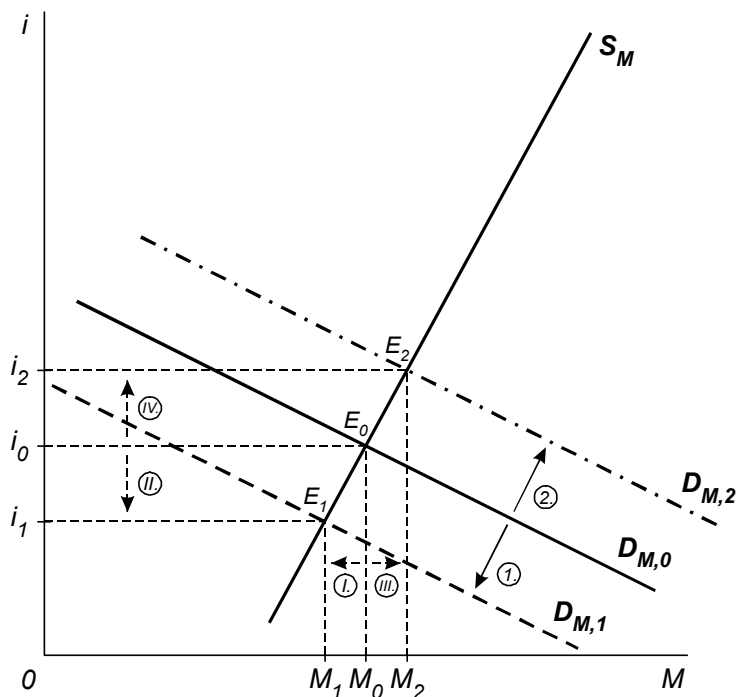
$$\uparrow S_M \Rightarrow \downarrow i \text{ \& \ } \downarrow S_M \Rightarrow \uparrow i$$

Jestliže připustíme, že ke změnám může docházet i na straně poptávky po penězích, pak jsou tím vyvolány síly, které mohou působit ve směru původní změny nebo působit opačným směrem proti.

Změna poptávky (obr. 3) posouvá rovnovážný bod z původní polohy E_0 do bodů E_1 a E_2 , kterým odpovídá nejen jiný rozsah množství peněz, ale také nová úroveň úrokové míry.

Centrální banka má pod kontrolou nabídku peněz. Vývoj poptávky po penězích je závislý na změnách v chování tržních subjektů poptávajících peníze, tzn. na vývoji činitelů ovlivňujících jejich poptávku po penězích.

Obrázek č. 3: Důsledky změny poptávky po penězích

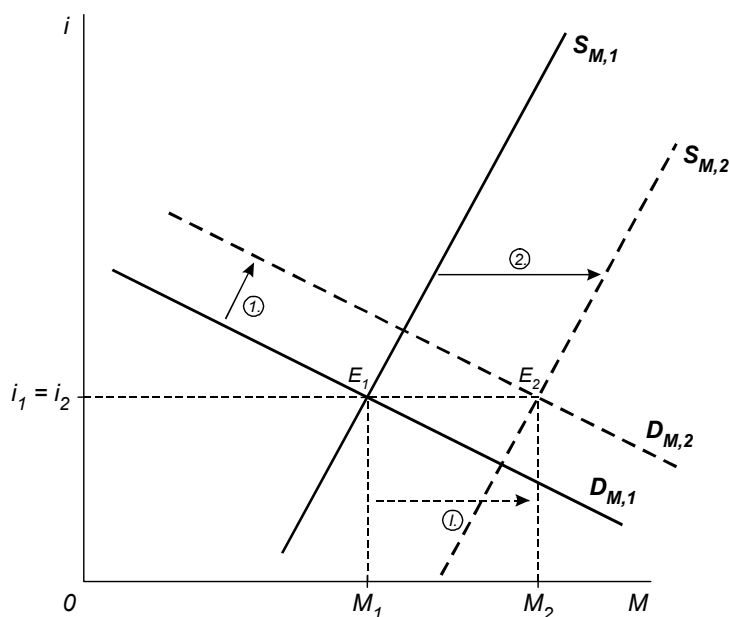

Vrátíme-li se k obrázku č. 3, změna poptávky způsobuje změny na peněžním trhu, které znamenají změnu podmínek pro ekonomické subjekty. Centrální banka při registraci těchto změn nebo při očekávání, že nastanou, stojí před volbou, jak se zachovat. Situace bývá označována jako **dilema centrální banky**, kdy banka musí rozhodnout:

- zda ponechá volný průběh důsledkům změny na straně poptávky po penězích, tzn. souvislostem naznačeným obrázek č.3.
- zda bude intervenovat na peněžním trhu pomocí restriktivních či expanzivních opatření. **V tomto případě se musí rozhodnout ve prospěch čeho bude opatření uskutečněno. Centrální banka nemůže svým opatřením situaci vrátit do původního stavu (před změnou poptávky po penězích), nemůže současně užít restriktivní i expanzivní krok, vztah množství peněz a úrokové míry je nepřímoúměrný.**

Pro ilustraci zvolme situaci, kdy na peněžním trhu vzroste poptávka po penězích. Důsledkem je tlak na vzestup úrokové míry i množství peněz. Rovnovážný bod se posouvá po křivce nabídky směrem doprava nahoru. Pokud uvedené změny nejsou v rozporu s cíli, které banka sleduje, ponechá jim volný průběh. *Bude-li vyvolaný efekt hodnocen jako negativní, může centrální banka svými nástroji působit proti vznikající tendenci.* Následující obrázky naznačují, jak změnou na straně nabídky peněz může být eliminován růst úrokové míry (viz obrázek č. 4) nebo růst množství peněz (viz obrázek č. 5). V prvním případě se jedná o expanzi, ve druhém o restrikcii.

Obrázek č. 4: Expanzivní zásah proti růstu úrokové míry

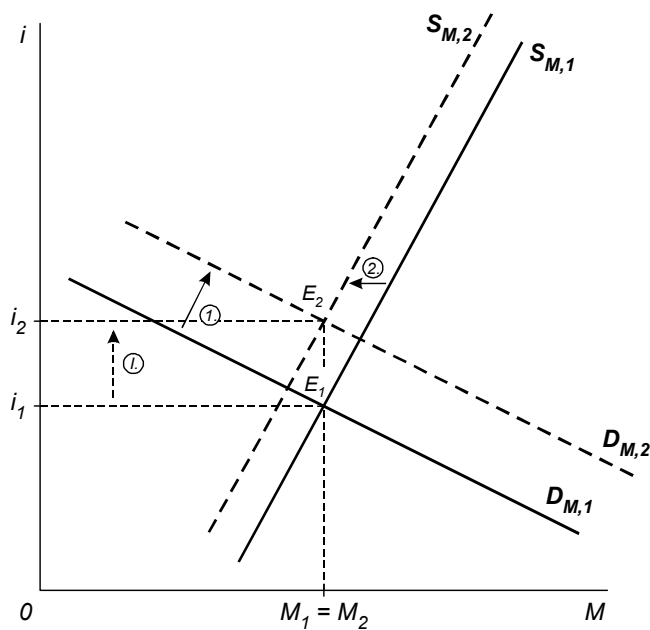

Pokud oba obrázky srovnáme, je zřejmé, že centrální banka může intervenovat ve prospěch stability úrokové míry nebo množství peněz v oběhu. **Pouze k jednomu z těchto bezprostředních cílů může směřovat užití nástrojů monetární politiky.**

Poznámka č. 2

Uvedené závěry se vztahují k situacím, které jsou na obrázcích zachyceny, tzn. nabídka peněz vykazuje jistou citlivost na úrokovou míru. Pokud by tato podmínka nebyla splněna a nabídka byla vertikální, pak by změny poptávky působily pouze jako faktor ovlivňující úrokovou míru.

Obrázek č. 5: Restriktivní opatření zamezující růstu množství peněz

11.3. Monetární politika a cíle hospodářské politiky

Základními cíly sledovanými hospodářskou politikou státu je úroveň zaměstnanosti a cenová stabilita, které jsou výslednicí vztahu mezi agregátní poptávkou a agregátní nabídkou.

Tradiční *keynesiánské schéma* monetární politiky se opíralo o vztah mezi nabídkou peněz a úrokovou mírou, jako veličinou ovlivňující agregátní poptávku. Změny poptávky jsou doprovázeny změnami v cenové hladině a výkonnosti ekonomiky.

Základní schéma (**transmisní mechanismus** keynesiánské monetární politiky) je možno zapsat v podobě:

$$\Delta S_M \Rightarrow \Delta i \Rightarrow \Delta \text{zamýšlených investic} \Rightarrow \Delta AD \Rightarrow \text{zaměstnanost a cenová stabilita}$$

V návaznosti na předchozí výklad klasického a keynesiánského modelu rovnováhy hospodářství je zřejmé, že *předpokládané efekty jsou závislé na způsobu interpretace nabídkové strany ekonomiky*. Vyjdeme-li z tradičního tvaru křivka AS jako křivky ztrácející pružnost na úrovni a za úrovní potenciálního produktu, bude dopad na sledované cíle závislý na tom, které části křivky náleží skutečný výkon. V každém případě je kvalita cílů závislá jak na agregátní poptávce, tak na agregátní nabídce.

Z výše uvedeného vyplývá, že *při posuzování účinků monetární politiky budeme muset rozlišovat, zda se jedná o:*

- *plné či neúplné využití výrobních kapacit*
- *účinky krátkodobé či dlouhodobé*

Nutnost respektování uvedených vlivů *ilustrujeme na příkladu expanzivní monetární politiky,*

$$\text{Expanzivní monetární politika: } \uparrow S_M \Rightarrow \downarrow i \Rightarrow \uparrow I \Rightarrow \uparrow AD \Rightarrow \uparrow HDP$$

za situace, kdy nejsou využívány výrobní kapacity. Účinek je možno ilustrovat shodně jako na obrázku č. 4. (kap. 8), tzn. růst výkonu doprovázený částečným vzestupem cen. Pokud by však byla nabídka peněz zvýšena v ekonomice na úrovni potenciálního produktu (viz. obrázek č. 3, téže kapitoly), došlo by především k cenovému vzestupu, který by byl doprovázen částečným vzrůstem výkonu ekonomiky.

Budeme-li uvažovat krátkodobý časový horizont, platí:

- *monetární expanze se projeví v ekonomice nedostatečně využívající zdroje především růstem výkonu (snižováním míry nezaměstnanosti) a mírným vzestupem cenové hladiny.*
- *Při úplném využití zdrojů se jako účinek monetární expanze projeví výrazný cenový vzestup doprovázený částečným růstem produktu.*

Keynesiánské koncept monetární politiky vychází z předpokladu, že se projeví **efekt likvidity**, tzn.: $\uparrow S_M \Rightarrow \downarrow i$.

Výklad byl podroben kritice z pozice monetarismu M. Friedmana. Ten klade důraz na to, že účinek monetární expanze se jednak plně nevyčerpá uvedenými efekty, jednak nemusí nastat. Zdůrazňuje, že růst nabídky peněz vyvolává v ekonomice i efekty opačné, které působí na růst úrokové míry. (resp. na růst D_M a tedy na růst úrokové míry).

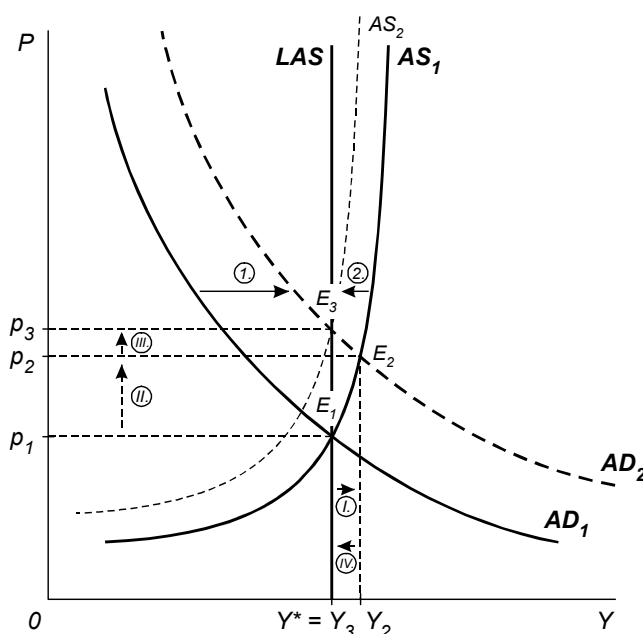
- Růst reálného produktu je doprovázen cenovým vzestupem, který vyvolává **urychlený růst nominálního produktu**. Rostoucí nominální produkt zvyšuje poptávku po penězích, která na peněžním trhu vyvolává **následný vzestup úrokové míry**, působící proti původnímu poklesu. Tzv. důchodový efekt (rostoucí důchod zvyšuje D_M).

- Růst agregátní poptávky vyvolává **růst cenové hladiny** a tento vzestup způsobuje rovněž růst poptávky po penězích. Jejím důsledkem je **tlak na vzestup úrokové míry**. Tzv. efekt cenové hladiny (rostoucí cenová hladina zvyšuje D_M).
- Dalším vlivem jsou **inflační očekávání**, která jsou růstem nabídky peněz povzbuzena a ve svém důsledku **působí rovněž proti poklesu úrokové míry**. Tzv. efekt očekávané inflace – očekávání budoucího znehodnocování peněz vede k nákupu zboží dlouhodobé spotřeby již nyní, proto roste D_M .

Přejdeme-li ke sledování účinků **monetární expanze v dlouhém období**, musíme uvažovat změny při vertikální podobě agregátní nabídky. Následující obrázek č. 6 zachycuje posun krátkodobé rovnováhy za úroveň potenciálního produktu (tzn. krátkodobý efekt monetární expanze). V pokračujícím časovém období dojde k růstu cen výrobních faktorů, který se zastaví až vzestup cen výrobních faktorů dosáhne úrovně shodné se vzestupem cen, který byl vyvolán zvýšenou nabídkou peněz. Dlouhodobý účinek expanzivní politiky se přenesou pouze do cenového vzestupu.

Vývoj na trzích výrobních faktorů je poznamenán tím, že rostoucí ceny vyvolávají tlak na vzestup poptávky po penězích, která působí na vzestup úrokové míry a tím snižuje investiční výdaje.

Obrázek č. 6 – Dlouhodobý efekt expanzivní monetární politiky

Z dlouhodobého hlediska působí expanzivní monetární politika na cenovou hladinu a vyvolává růst rovnovážné cenové hladiny. Úroveň produktu a zaměstnanosti neovlivňuje. Mění se pouze nominální rozměry veličin, reálné, včetně úrokové míry, zůstávají nezměněny.

*V případě **restriktivních** opatření působí naznačený mechanismus opačným směrem, což znamená, že **krátkodobě** vyvolává snížení úrovně produktu a zvyšuje míru nezaměstnanosti (pokud ekonomika nepracuje s plným využitím výrobních kapacit).*

*Jsou-li výrobní kapacity plně využívány, projeví se restrikce **především** v poklesu cenové hladiny.*

Dlouhodobě nemění úroveň reálného produktu a zaměstnanosti, která se pohybuje na úrovni přirozené míry, ale snižuje rovnovážnou úroveň cen, jejíž pokles odpovídá poklesu množství peněz v ekonomice.

Od poloviny 70. let se prosazuje vliv **monetaristické verze** monetární politiky, která vychází se stejných institucionálních základů. Základní odlišnost souvisí se zdůrazněním významu peněz pro určení nominálního produktu. Monetaristé vychází z předpokladu, že rychlost obrátu peněz je veličinou relativně stabilní a tudíž se změny v peněžní mase M promítnou proporcionálně přímo do nominálního produktu.

Ve schématu monetární politiky hrají významnou roli výchozí předpoklady, že:

- *nominální HDP je veličinou závislou na vývoji nabídky peněz*
- *ceny a mzdy jsou relativně pružné* (viz předpoklad klasického modelu)
- *soukromý sektor je stabilní (tomu odpovídá stabilita výkonu, který může být rozkolísán pouze nežádoucími změnami na straně nabídky peněz, neboť poptávka po penězích vykazuje vysokou stabilitu).*

Odtud je odvozeno specificky monetaristické doporučení pro realizaci monetární politiky.

Především, jak bylo výše zmíněno, přístup zpochybňuje smysluplnost orientace na ovlivňování úrokových měr a zdůrazňuje význam množství peněz, jako základního předpokladu uchování stabilní cenové hladiny. Z pojetí poptávky po penězích - jako jedné z forem aktiv - je odvozena její stabilita, a proto nestabilita (nerovnováha) peněžního trhu může být způsobena neadekvátní monetární politikou, tj. *neočekávanou změnou množství peněz.*

Výklad mechanismu, jímž se přenáší impulsy ze změn nabídky peněz do výkonnosti a cenové hladiny, využívá i v monetaristické verzi strany agregátní poptávky. Rozdíl je v tom, že monetaristé považují změny v AD za odraz především (či dokonce výlučně) změn v nabídce peněz. Stabilní nabídka peněz vytváří základ stability agregátní poptávky.

Současně předpokládají, že AS je velmi strmá a proto jsou změny v nabídce peněz proměněny pouze (především) v impulsy změn cenové hladiny.

11.4. Otázky k zamyšlení

1. Nástroje monetární politiky dělíme na:
2. Uveďte, čím se liší důsledek expanzivní a restriktivní politiky na peněžním trhu:
3. Znázorněte situaci, kdy banka reaguje na klesající poptávku po penězích s cílem udržet množství peněz v oběhu:
4. Jaký je vztah mezi nástroji a národohospodářskými cíli podle keynesiánců?
5. Jaký je vztah mezi nástroji a národohospodářskými cíli podle monetaristů?
6. V čem spočívá tzv. dilema centrální banky?
7. Z čeho vychází předpoklad, že růst nabídky peněz vyvolá tzv. efekt likvidity?
8. Proč se nemusí tento efekt prosadit podle monetaristů?
9. Čím se dá vysvětlit, že efekt očekávané inflace působí na vzestup úrokové míry?
10. Popište krátkodobý efekt monetární expanze.
11. Charakterizujte podmínky v ekonomice, pokud se centrální banka rozhodla uskutečnit restrikcii

12. Mezinárodní trh peněz

12.1. Měnový kurz

Na počátku 21. století je vývoj světového hospodářství silně ovlivněn procesem globalizace, v důsledku čehož dochází k dosti výraznému otevírání národních ekonomik, které tak již nemůžeme chápat jako *ekonomiky uzavřené*, tj. plně soběstačné a od vnějšího světa se izolující národní hospodářství, nýbrž jako *ekonomiky otevřené*, tj. jako *národní hospodářství poměrně výrazně zapojená do mezinárodního obchodu*. Vzhledem k tomu, že *mezinárodní* či také *zahraniční obchod* můžeme definovat jako *obchod se statky a službami probíhající mezi jednotlivými národními ekonomikami*, je zřejmé, že tento proces vyžaduje poměrně rozvinutý *mezinárodní měnový systém*, jenž jednak *umožňuje zprostředkovat platby mezi jednotlivými ekonomickými subjekty* a současně vytváří *co možná nejpříznivější podmínky pro rozvoj mezinárodních obchodních vztahů*. Mezinárodní transakce jsou pak v současné době nejčastěji realizovány prostřednictvím národních měn, a to zejména těch, jež jsou ekonomické subjekty v jednotlivých zemích ochotny uznat a současně také přijímat jako platební prostředek, tj. prostřednictvím tzv. *volně směnitelných měn*.

Z výše řečeného je tedy zřejmé, že má-li být národní měna využívána v mezinárodních transakcích, pak je nezbytné, aby k této měně měly přístup jak domácí, tak zahraniční ekonomické subjekty, tj. aby existoval *mezinárodní trh peněz*, jenž chápeme jako *trh na němž se střetává nabídka národní měny s poptávkou po této měně*. Na tomto trhu jsou pak obchodovány jak *hotovostní peněžními prostředky*, tzv. *valuty*, tak *likvidní bezhotovostní platebními prostředky*, jež označujeme pojmem *devizy*. Z hlediska institucionálního je pak tento trh představován jak specializovanými devizovými burzami, tak komerčními bankami realizujícími devizové obchody.

Měnový kurz (er) chápeme jako *cenu peněžní jednotky jedné země vyjádřenou v peněžních jednotkách jiné země*, tj. jako *poměr v němž se navzájem směňují dvě národní měny*. Z daného je tedy zřejmé, že kurz národní měny můžeme vyjádřit buďto jako určité množství domácích peněžních jednotek, jež je nutno vynaložit na nákup jedné jednotky měny zahraniční – v tomto případě budeme hovořit o tzv. *přímém kurzovním záznamu*:

$$1,000 \text{ €} = 30,817 \text{ CZK}$$

kde: € - euro
CZK - česká koruna

resp.

$$30,817 \text{ CZK/€}$$

nebo jako určité množství zahraničních peněžních jednotek, které je zapotřebí vynaložit na nákup jedné jednotky domácí měny – zde pak budeme hovořit o tzv. *nepřímém kurzovním záznamu*:

$$0,032 \text{ €} = 1,000 \text{ CZK}$$

resp.

$$0,032 \text{ €/CZK}$$

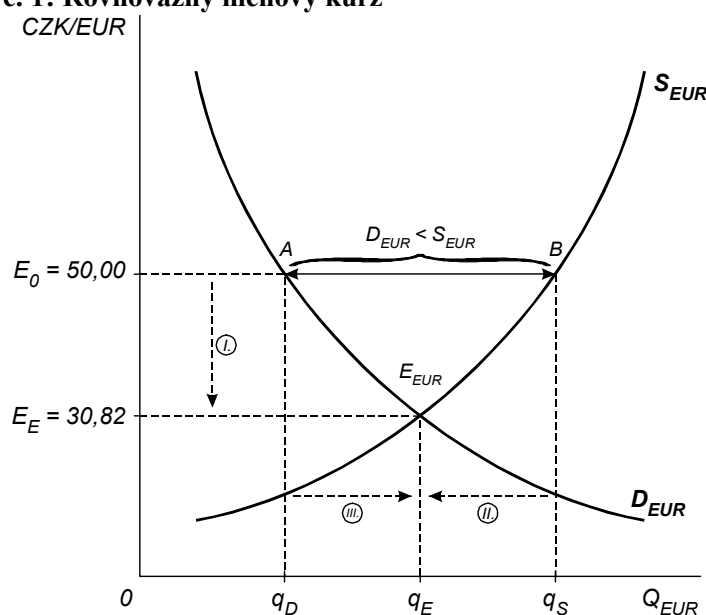
Měnové kurzy české koruny a pěti vybraných zahraničních měn v roce 2002, a to jak v přímém, tak nepřímém kurzovním záznamu zachycuje tabulka č. 12-1.

Tabulka č. 1: Měnový kurz české koruny a vybraných zahraničních měn v roce 2002 (průměr)

Měna	přímý kursový záznam	nepřímý kursový záznam
euro (EUR)	30,817	0,032
libra (GBP)	49,041	0,020
jen (JPY)	0,261	3,829
slov. koruna (SKK)	0,723	1,384
dolar (USD)	32,739	0,031

Vzhledem k tomu, že národní měnu vstupující na mezinárodní trh peněz považujeme za zboží, je zřejmé, že mechanismus utvářející její cenu – měnový kurz – bude v tomto případě obdobný, jako u každého jiného statku, tj. rovnovážná cena bude vznikat na základě vzájemného střetu mezi poptávkou po dané měně a nabídkou této měny. Graficky je tato situace zachycena na obrázku č. 1. Předpokládejme, že se na českém peněžním trhu pohybuje kurz eura na úrovni 50,00 českých korun za jedno euro. Jak je zřejmé z obrázku, tuto hodnotu měnového kurzu nemůžeme považovat za rovnovážnou, neboť při této ceně nabízené množství eura q_S dosti výrazně překračuje poptávku po euru, která se nachází na úrovni q_D . Na českém peněžním trhu tak vzniká převis nabídky eura nad poptávkou po euru ($D_{EUR} < S_{EUR}$), což vyvolává tlak na pokles ceny této měnové jednotky. Mezinárodní trh peněz není schopen tomuto tlaku dlouhodobě odolávat, takže nakonec dojde k postupnému poklesu měnového kurzu (viz posun \textcircled{I}). Tento pokles povede jak ke snížení nabídky eura (viz posun \textcircled{II}), tak současně k zvýšení poptávky po euru (viz posun \textcircled{III}), v důsledku čehož bude docházet k postupnému sblížení poptávky po euru s nabídkou této měnové jednotky, a to až do okamžiku kdy bude na mezinárodním peněžním trhu dosaženo rovnováhy. V našem případě je pak rovnovážný měnový kurz (E_E) roven 30,82 CZK/€.

Obrázek č. 1: Rovnovážný měnový kurz

Utváření rovnovážného měnového kurzu (symbolický zápis):

$$E_0 = 50,00 \text{ CZK/€} \Rightarrow D_{EUR} < S_{EUR} \Rightarrow \text{tlak na } \downarrow \text{er} \Rightarrow \downarrow \text{er} (50,00 \text{ CZK/€} \rightarrow 30,82 \text{ CZK/€}) \Rightarrow E_{EUR} [q = q_E; E_E = 30,82 \text{ CZK/€}]$$

Rovnovážný kurz – alternativní způsoby odvození

Mimo již výše uvedenou koncepci, dle níž je rovnovážný kurz na mezinárodním peněžním trhu určen vzájemným střetáváním nabídky a poptávky po měně, existují v ekonomické teorii, ještě další přístupy k odvození rovnovážného měnového kurzu. Pojdme se proto nyní těmto, možno říci alternativním koncepcím věnovat poněkud podrobněji.

Jako první budeme věnovat pozornost koncepci, v níž je měnový kurz odvozen na základě tzv. **měnové parity**, což je *úředně stanovený poměr dvou národních měn*. Kurz národní měny je v tomto případě nejčastěji určen centrální emisní bankou, která příslušnou měnovou paritu stanoví:

- buďto na základě *poměru váhových množství zlata, jež jednotlivé národní měny obsahují*. Např. Zlatý obsah jednoho **amerického dolaru** odpovídal v roce 1973 **0,736701 gramů ryzího zlata**. Československá státní banka v tomto období deklarovala zlatý obsah jedné **československé koruny (CSK) na úrovni 0,123426 g ryzího zlata**. Z daného tedy plyne, že **1g ryzího zlata** byl v oběhu zastupován buďto **1,36 USD**, nebo **8,10 CSK**, z čehož můžeme určit měnovou paritu těchto dvou národních měn pomocí následujícího poměru:

$$1,36 \text{ USD} = 8,10 \text{ CSK}$$

$$\text{tedy: } 1,00 \text{ USD} = 5,97 \text{ CSK}$$

- nebo *přímým určením měnové parity k vybrané národní měně, popř. k určitému koši národních měn*. Přímé určení měnové parity na příkladě české koruny v letech 1991-1999 pak ilustruje následující tabulka:

Tabulka č. 2: Přímé určení měnové parity na příkladě české koruny v letech 1991-1999

Roky	měny v koši				
1991-1993	USD	DEM	ATS	CHF	FRF
1993-1996	DEM (65%)			USD (35%)	
1996-1998	DEM				
od 1999	€				

kde: *USD* - americký dolar
DEM - německá marka
ATS - rakouský šilink
CHF - švýcarský frank
FRF - francouzský frank

Druhým „alternativním“ přístupem umožňujícím odvodit hodnotu rovnovážného měnového kurzu je koncepce založená na **paritě kupní síly národních měn** (dále také *PPP*, přičemž *Parita* (česky *rovnost*) je pojem z latiny a značí *zásadu národní rovnosti, dle níž se nečiní rozdíl mezi občanem daného státu a cizím státním příslušníkem, resp. mezi tuzemský a zahraničním zbožím.*), což je *poměr vyjadřující rovnost kupních sil dvou srovnávaných národních měn*. Z výše uvedené definice je zřejmé, že hodnota takto stanoveného měnového kurzu bude vycházet z *rovnosti vnitřních kupních sil námi srovnávaných měn*.

Teorie parity kupní síly pak považuje takto stanovený kurz národní měny za **kurz přirozený**, přičemž předpokládá, že nominální měnový kurz se od parity kupní síly měny může odchýlit

pouze dočasně, neboť dlouhodobě se zde prosazuje tendence k, možno říci, automatickému sblížení těchto dvou kurzů. Tento proces popisuje následující příklad:

Předpokládejme, že v roce 2000 dosáhla míra inflace ve Spojených státech amerických úrovně 1,20%. Dále předpokládejme, že v totéž roce byla míra inflace v České republice 4,68%. Porovnáme-li tyto dvě hodnoty, pak dospějeme k závěru, že v České republice rostla cenová hladina v průměru o 3,49 procentních bodů rychleji než v USA. Vyjdeme-li v tomto okamžiku z teorie parity kupní síly, pak musíme dospět k závěru, že by v tomto období mělo dojít k zhodnocení amerického dolaru, a to o 3,49%. Vyjdeme-li z přirozeného kurzu české koruny zachyceného v příkladu č. 12-2, pak je zřejmé, že česká koruna musela v roce 2001 oslabit, a to z původních 14,08 na konečných 14,57 CZK/USD.

Tabulka č. 3 – Komparace parity kupní síly a měnového kurzu české koruny vůči americkému dolaru v letech 1993-2001

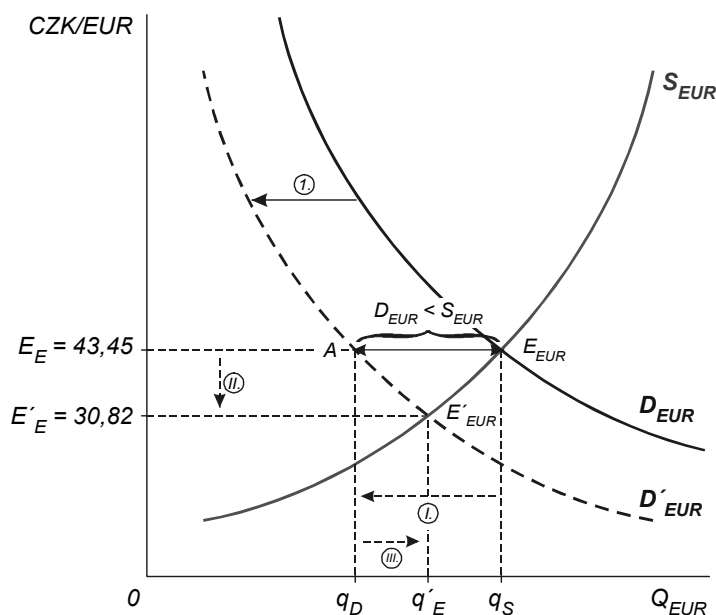
ukazatel	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
PPP	9,5	10,4	10,8	11,7	12,4	13,4	13,5	14,1	14,6
er	29,2	28,8	26,5	27,1	31,7	32,3	34,6	38,6	38,0
ERDI	3,1	2,8	2,5	2,3	2,6	2,4	2,6	2,7	2,6

ERDI - index odchylky měnového kurzu ERDI vypočteme jako podíl mezi měnovým kurzem a paritou kupní síly příslušné národní měny, přičemž hodnota tohoto indexu vyjadřuje buďto míru podhodnocení (ERDI > 1) či nadhodnocení kurzu (ERDI < 1) měny námi analyzované země.

12.2. Měnový kurz a jeho změna

Změní-li se poptávané, popř. nabízené množství národní měny na mezinárodním trhu peněz, pak musí bezpodmínečně dojít také ke změně měnového kurzu této peněžní jednotky. V případě, že tato změna povede k růstu kurzu příslušné měny pak budeme hovořit o zhodnocení, nebo-li apreciaci národní měny, v opačném případě pak budeme hovořit o jejím znehodnocení, či-li o tzv. depreciaci.

Obrázek č. 2: Depreciace eura a apreciacie české koruny

Pojďme si nyní analyzovat situaci, kdy na českém trhu eura dojde k poklesu poptávky po této měně, přičemž dále předpokládáme, že pokles zájmu českých ekonomických subjektů o držbu eura není spojen s jeho relativně vysokou cenou. Jak je zřejmé z grafu č. 2, dojde-li v české ekonomice k poklesu zájmu o euro (viz posun \textcircled{I}), pak se křivka poptávky po euru posune směrem doleva (viz posun \textcircled{I}), tj. z polohy D_{EUR} do polohy D'_{EUR} . Vzhledem k tomu, že ekonomické subjekty nejsou schopny na tuto změnu okamžitě zareagovat, dochází na námi analyzovaném trhu peněz k převisu nabídky eura nad poptávkou po euru, v důsledku čehož roste tlak na pokles (depreciaci) měnového kurzu eura. Vyjdeme-li z předpokladu, že na českém trhu eura nebude nikdo intervenovat ve prospěch této peněžní jednotky, pak mezinárodní trh peněz nebude schopen tomuto tlaku dlouhodobě odolávat, v důsledku čehož *dojde k depreciaci eura* – kurz eura poklesne z 43,45 CZK/EUR na konečných 30,82 CZK/EUR (viz posun \textcircled{II}) – a *současně také k apreciaci české koruny* – kurz CZK vzroste z 0,02 EUR/CZK na 0,03 EUR/CZK). Pokles ceny eura pak zvýší zájem českých ekonomických subjektů o tuto peněžní jednotku, což vyvolá růst poptávky po euru (viz posun \textcircled{III}). Mezinárodní trh peněz tak opět dospěje do bodu rovnováhy, jenž je však v tomto případě reprezentován novým rovnovážným bodem E'_{EUR} . K podobnému závěru pak dospějeme také v okamžiku, kdy na českém trhu eura vzroste nabídka této peněžní jednotky.

Z výše řečeného je zřejmé, že v reálně fungující ekonomice je měnový kurz dosti výrazně ovlivňován vývojem jak na nabídkové, tak na poptávkové straně příslušného mezinárodního trhu peněz. Vyjdeme-li z tohoto závěru, pak před námi vyvstává otázka jaké faktory tento vývoj ovlivňují. Odpověď na tuto otázku nalezneme v následující části této subkapitoly.

12.2.1. Vývoj zahraničního obchodu a jeho vliv na měnový kurz

Posledním a možno také říci nejdůležitějším faktorem, jenž ovlivňuje výši měnového kurzu příslušné peněžní jednotky je pak *vývoj v oblasti zahraničního obchodu*, tj. v oblasti *obchodu se statky a službami, jenž probíhá mezi dvěma a více zeměmi*. Vyjdeme-li z této

definice mezinárodního obchodu, pak je zřejmé, že vývoj měnového kurzu bude poměrně výrazně ovlivňován jak poptávkou zahraničních ekonomických subjektů na domácím trhu statků a služeb, tak poptávkou domácích ekonomických subjektů po zahraničním zboží. Co nás k tomuto závěru vede? Odpověď na tuto otázku naleznete v následující části této subkapitoly.

Tak jako v předchozích případech, také nyní předpokládejme, že v roce 2001 dosahoval kurz eura na českém trhu této měnové jednotky hodnoty 34,07 CZK/EUR. Dále předpokládejme, že poptávka německých ekonomických subjektů po českém zboží, měřeno hodnotou čistého exportu zboží a služeb do Spolkové republiky Německo, dosáhla v tomto roce úrovně 27,933 mld. Kč, kdežto v roce následujícím, díky mírnému poklesu tempa růstu HDP, jen 25,994 mld. korun. Z daného je tedy zřejmé, že v Německu poklesla poptávka ekonomických subjektů po českém zboží, a to o 1,939 mld. CZK, tj. o 6,94 procentních bodů. Otázkou tedy zůstává, jak se tento pokles projevil na kurzu EURa na českém trhu této peněžní jednotky. Pokles poptávky po českém zboží na německém trhu statků a služeb vedl na mezinárodním trhu peněz k poklesu nabídky eura, a to v důsledku nižší poptávky německých dovozců po české koruně. Tento pokles následně odrazil v posunu křivky nabídky eura směrem doleva nahoru, což vyvolalo převis poptávky po euru nad jeho nabídkou a tím pádem také tlak na apreciaci této peněžní jednotky. Jak již víme, neregulovaný mezinárodní trh peněz není schopen tomuto tlaku dlouhodobě odolávat, takže pokles zahraniční poptávky vedl ve svém konečném důsledku k zhodnocení eura a současně k znehodnocení české koruny. Předpokládejme, že nový kurz se pak ustálil na úrovni 34,24 CZK za jedno euro.

12.2.2. Měnový kurz a saldo platební bilance

Jak již víme z předchozího textu na úroveň měnového kurzu mají poměrně výrazný vliv tři faktory:

- (1) míra inflace, ovlivňující poptávku tuzemských i zahraničních ekonomických subjektů po domácích i zahraničních statcích a službách,
- (2) mezinárodní obchod, tj. transakce zachycené na běžném účtu platební bilance, a
- (3) mezinárodní pohyb kapitálu, tj. operace, jež jsou zaznamenány na finančním účtu této bilance. Z daného je tedy zřejmé, že vývoj salda platební bilance bude mít dosti výrazný vliv na vývoj měnového kurzu příslušné peněžní jednotky. Pojďme pro nyní tento vliv analyzovat poněkud podrobněji.

Vyjděme opět z předpokladu, že se pohybujeme na českém trhu eura, jehož kurz dosahoval v roce 2000 hodnoty 35,61 CZK/EUR, a to v situaci, kdy na běžném účtu platební bilance České republiky bylo dosaženo deficitu ve výši 2,48 mld. eur, kdežto finanční a kapitálový účet se v tomto období vyznačovaly souhrnným přebytkem 3,67 mld. eur, z čehož pak zcela jednoznačně vyplývá, že saldo platební bilance bylo v roce 2000 přebytkové, a to ve výši 1,19 mld. eur. Dále předpokládejme, že v roce 2001 vzrostl deficit běžného účtu platební bilance o 0,48 mld., tj. na 2,96 mld. eur, a současně také vzrostl přebytek na finanční účtu, a to na 4,52 mld. eur. Na účtu platební bilance tak bylo v roce 2001 opět dosaženo přebytku, a to ve výši 1,55 mld. eur, což značí nárůst o 30,15 procentních bodů. Při důkladnější analýze těchto údajů dospějeme k závěru, že v roce 2001 rostla poptávka českých ekonomických subjektů po zahraničním zboží rychleji než poptávka zahraničních ekonomických subjektů po českém zboží, což se následně odrazilo na mezinárodním trhu peněz, kde se projevoval tlak na zhodnocení eura, a to jak z důvodu rostoucí poptávky po euru, tak z důvodu rostoucí nabídky CZK. Zcela opačný vliv na kurz eura pak měl vývoj na finančním účtu platební bilance. Vyjdeme-li opět z dostupných údajů, pak dospějeme k závěru, že Česká republika zaznamenala v tomto období poměrně výrazný příliv jak přímých, tak portfoliových investic, což se promítlo také na mezinárodním trhu peněz, kde s růstem poptávky po česká koruna, rostla také nabídka eura. Na mezinárodním trhu peněz se tak střetl tlak na zhodnocení eura s tlakem na znehodnocení této peněžní jednotky, přičemž to zda dojde k apreciaci či depreciaci této měny záviselo na tom, zda

pokles nabídky eura spojený s nižší poptávkou zahraničních ekonomických subjektů po českém zboží převáží nad růstem nabídky eura spojeným s větším zájmem zahraničních investorů o česká finanční aktiva. Jak je zřejmé z dostupných údajů v roce 2001 převážil v České republice příliv finančních prostředků ze zahraničí nad jejich odlivem do zahraničí, což se následně odrazilo jak v přebytkovém saldu platební bilance, tak v depreciaci eura vůči české koruně. Z daného tedy můžeme učinit následující závěr: *bude-li saldo platební bilance přebytkové, pak bude docházet k zhodnocování (apreciaci) tuzemské měny a současně k znehodnocení (depreciaci) měny zahraniční, kdežto v případě deficitního salda platební bilance se bude prosazovat tendence k znehodnocování (depreciaci) tuzemské měny a k zhodnocování (apreciaci) měny zahraniční.*

Přebytek platební bilance a znehodnocení eura:

$E_{EUR} [q = q_E; E_E = 35,61 \text{ CZK/€}] \Rightarrow \text{zhoršení } CA_{CR} \ \& \ \text{zlepšení } CF_{CR} \Rightarrow \downarrow S_{EUR,CA} \Rightarrow D_{EUR} > S_{EUR} (E_E) \Rightarrow \text{tlak na } \uparrow er \ \& \ \uparrow S_{EUR,CF} \Rightarrow D_{EUR} < S_{EUR} (E_E) \Rightarrow \text{tlak na } \downarrow er \Rightarrow \downarrow S_{EUR,CA} < \uparrow S_{EUR,CF} \Rightarrow \downarrow er (35,61 \text{ CZK/€} \rightarrow 34,07 \text{ CZK/€}) \Rightarrow E'_{EUR} [q = q'_E; E'_E = 34,07 \text{ CZK/€}]$

12.3. Systém měnových kurzů

Doposavad jsme hovořili o mezinárodním trhu peněz jako o trhu na němž nedochází k žádným významnější intervencím ze strany vlády, tj. vycházeli jsme z předpokladu, že výše měnového kurzu je na takto definovaném trhu ovlivněna pouze tlaky, které jsou vyvolány tzv. „volnou hrou“ nabídky a poptávky po příslušné měně. Tento model však nelze uplatnit na všech devizových trzích, což se následně odráží také v ekonomické teorii, která tak rozlišuje mezi třemi základními systémy měnových kurzů:

- *systémem plovoucího měnového kurzu* nebo-li *čistým floatingem*, tj. systémem v němž vláda, v tomto případě zastoupená centrální emisní bankou, neintervenuje na devizových trzích ve prospěch příslušné národní měny. Z daného je tedy zřejmé, že měnový kurz je v tomto případě ovlivňován pouze působením tržních sil, či-li vzájemným střetáváním se nabídky a poptávky po příslušné měně.
- *systémem nečistého plování měnového kurzu*, nebo-li *řízeného floatingu*, jenž se, na rozdíl od čistého floatingu, vyznačuje jistou mírou intervencí, které vládní instituce realizují na mezinárodním trhu peněz. Pro tento systém je charakteristické, že centrální banka stanovuje určité flukтуаční pásmo v němž se příslušná měna může zcela volně pohybovat. Pokud se však měnový kurz dlouhodoběji pohybuje na hranici bankou stanoveného pásma, je tato donucena intervenovat ve prospěch národní měny, přičemž tyto intervence jsou nejčastěji spojeny s nákupem – v případě tlaku na znehodnocení měny – nebo prodejem – v případě tlaku na zhodnocení měny – příslušné peněžní jednotky na devizových trzích. Příkladem realizace tohoto systému je tzv. had v tunelu, nebo-li omezení časové dráhy měnového kurzu intervalem povolených oscilací. Tato politika byla uplatňována v zemích Evropského společenství (dále také ES) od dubna 1972 a měla umožnit vznik evropské měnové unie. Členské země ES v tomto případě zavedly flukтуаční pásmo, v jehož rámci bylo jednotlivým měnám umožněno odchýlit se od ústředního kurzu o $\pm 1,125\%$, čímž vznikl určitý „tunel“ v němž se vývoj měnového kurzu podobal pohybu hada. Tento princip byl pak v březnu 1979 využit také při zavádění Evropského měnového systému.
- a *systémem pevného (fixního) měnového kurzu* v němž se centrální emisní banka snaží minimalizovat rozdíl mezi nominální a reálnou hodnotou měnového kurzu, a to prostřednictvím průběžných intervencí na devizových trzích. Vzhledem k tomu, že v tomto systému je volný pohyb měnového kurzu dosti výrazně omezen, nehovoříme zde při změně kurzu o apreciaci či depreciaci měny, ale o revaluaci, tj. o zhodnocení měny, resp. devaluaci, tj. o znehodnocení příslušné peněžní jednotky. Příkladem využití politiky fixních měnových kurzů v praxi je systém zlatého standardu, jenž byl ve světové ekonomice uplatňován na přelomu 19. a 20. století. V rámci tohoto systému byla hodnota příslušné národní měny vymezena zákonem jako určité pevně stanovené množství zlata, což následně umožňovalo stabilizaci měnového kurzu, který se tak mohl pohybovat jen v poměrně úzkém a předem určeném rozpětí.

12.4. Mezinárodní měnový systém

Pod pojmem *mezinárodní měnový systém* budem rozumět *soustavu devizových trhů, jejímž prostřednictvím jsou jednak financovány kapitálové toky a platby v rámci mezinárodního obchodu a jednak determinovány měnové kurzy jednotlivých národních měn*, přičemž platí, že tento systém je v reálné ekonomice představován určitou soustavou pravidel a institucí, jež mají zabezpečit jeho pokud možno bezproblémový chod. Z výše uvedené definice je pak zřejmé, že mezinárodní měnový systém bude velmi výrazně ovlivňován jak změnami ve světovém hospodářství, tak změnami v rámci vlastního peněžního systému, což se také odráží v jeho historickém vývoji, jemuž budeme věnovat bližší pozornost v následujícím textu.

Počátky rozvoje fungujícího mezinárodního měnové systému nalezneme v druhé polovině 19. století, tj. v období v němž se formuje světová ekonomika a současně vzniká monometalický systém měnových vztahů založený na „zlatých“ penězích. Jak již víme z předchozího textu, v tomto období se v oblasti mezinárodních peněžních vztahů prosazuje systém zlatého standardu, a to ve třech různých variantách:

- **standardu zlaté mince** – tento systém se vyznačoval tím, že zlaté mince se skutečně nacházely v aktivním oběhu, přičemž monetární autorita byla ze zákona povinována tyto mince nabízet k prodeji. Výhodou tohoto systému byla úplná směnitelnost bankovek za zlato, což společně s možností realizovat mezinárodní platby buďto v bankovkách nebo ve zlatě udržovalo rovnováhu měnového kurzu, a to jak vůči ostatním národním měnám, tak vůči jeho měnové paritě. Kurzy příslušných národních měn tak byly dlouhodobě stabilní, což se následně poměrně příznivě odráželo v mezinárodních peněžních i nepeněžních vztazích.
- **standardu zlatého slítku** – v tomto systému byly zlaté mince staženy z aktivního oběhu, došlo k zrušení jejich ražby a ustanovení povinnosti bankám prodávat zlato v prutech. Využitím tohoto systému došlo k určitému omezení směnitelnosti bankovek za zlato, a to zejména z důvodu poměrně výrazné kapitálové náročnosti, spojené s realizací tohoto typu obchodu – jak již bylo naznačeno výše v tomto případě nebylo možno koupit jednotlivé mince, ale pouze celé pruty zlata, přičemž jeden zlatý prut (slítek) vážil přibližně 12,4 kg.
- **standard zlaté měny** – hlavním znakem tohoto systému bylo omezení přímé směnitelnosti bankovek za zlato a zavedení směnitelnosti nepřímé, a to prostřednictvím tzv. zlaté měny, jejíž roli v tomto období plnil jednak americký dolar a jednak britská libra. Fungování tohoto systému bylo poměrně výrazně narušenou Velkou hospodářskou krizí, která světovou ekonomiku zasáhla v letech 1929-1934 a jež, mimo jiné, vedla také k nastartování procesu demonetizace zlata na úrovni národních měn, čímž byla následně zpochybněna funkce tohoto cenného kovu jako univerzálního peněžního prostředku. Definitivní zánik systému zlatého standardu je pak spojován s vypuknutím 2. světové války.

K obnově mezinárodního měnového systému tak dochází až po skončení druhé světové války, a to na základě dohody, jež byla zformulována na konferenci Spojených národů, která se konala v roce 1944 v letovisku Bretton Woods ve státě New Hampshire, USA. Pokud bychom měli vyjmenovat základní stavební kameny na nichž byl *brettonwoodský měnový systém* postaven, pak by jsme zde měli jmenovat zejména režim pevných měnových kurzů, přímou směnitelnost národních měn, rozvoj mnohostranného systému mezinárodních plateb a v neposlední řadě také odstraňování měnových restrikcí. Kurzy národních měn byly v tomto případě odvozeny z tzv. *systému pari měnových kurzů*, v němž byl kurz příslušné národní měny vyjádřen buďto v jednotkách zlata nebo v jednotkách amerických dolarů. Členské země tohoto měnového systému pak byly nuceny udržovat pohyb svých národních měn v rozpětí $\pm 1,000\%$ od pari hodnoty, která byla vyjádřena v amerických dolarech, jakožto jediné měně směnitelné v pevném kurzu za zlato.

K výraznému narušení fungování brettonwoodského měnového systému pak dochází na přelomu 60. a 70. let minulého století, kdy tlaky vyvolané nerovnováhami platebních bilancí

členských zemí a rozdílným inflačním znehodnocením národních měn přinutily USA zrušit v roce 1971 směnitelnost amerického dolaru za zlato. Důsledkem tohoto kroku bylo podepsání tzv. Smithsonovské dohody v prosinci roku 1971, na jejímž základě byl o deset procentních bodů devalvován americký dolar, došlo k aktualizaci měnových kurzů a stanovení nového širší flukтуаčního pásma pro pohyb národních měn – národní měny se v tomto případě mohly odchýlit od pari hodnoty o $\pm 2,250$ procentních bodů. K faktickému zániku brettonwoodského měnového systému pak dochází v roce 1973, kdy v souvislosti s další devalvací amerického dolaru začaly členské země Evropského společenství uplatňovat vůči dolaru princip hada v tunelu.

Určitým završením rozpadu brettonwoodského měnového systému bylo přijetí tzv. Jamajské smlouvy v roce 1976 v městě Kingstown, jež omezila roli zlata v mezinárodním měnovém systému, potvrdila režim plovoucích měnových kurzů, umožnila prodej zlatých rezerv Mezinárodního měnového fondu (dále také MMF) ve prospěch těch rozvojových zemí, které byly členy MMF a neposlední řadě revidovala ohodnocení a případná užití nadnárodní peněžní jednotky označené jako *zvláštní práva čerpání* (dále také SDR).

Poznámka č.1

Mezinárodní měnový fond byl založen v prosinci roku 1945 na základě brettonwoodských dohod, přičemž jeho hlavním posláním je podporovat mezinárodní peněžní spolupráci, umožňovat vyvážený růst mezinárodního obchodu, přispívat ke stabilitě národních měn a v neposlední řadě také napomáhat s odstraňováním deficitů platebních bilancí jednotlivých členských zemí. Fond svou činnost financuje z členských příspěvků, jež jednotlivé země hradí buďto v SDR, nebo v jednotlivých národních měnách. K nejdůležitějším funkcím, jež MMF plní pak patří poskytování půjček členským zemím a vyhodnocování jejich politik v oblasti měnového kurzu, a to z důvodu dosažení soudržnosti hospodářských politik na světové úrovni.

Zvláštní práva čerpání (SDR) jsou účetními penězi, jež nemají jakékoli krytí a jež mohou členské země MMF využívat k vypořádání svých dluhů. Nástin systému speciálních práv čerpání byl vypracován v roce 1967, přičemž první alokace SDR byla uskutečněna v roce 1970. Do roku 1973 byla hodnota zvláštních práv čerpání stanovena na úrovni amerického dolaru. Po zániku brettonwoodského měnového systému a po zavedení systému plovoucích kurzů, byl však tento přístup opuštěn a hodnota této specifické peněžní jednotky začala být stanovována prostřednictvím váženého koše 16 národních měn. K další významné revizi, pak dochází v roce 1981, kdy je snížen počet měn obsažených v měnovém koši, a to z původních šestnácti na pět měn, resp. současné čtyři měny, jimiž jsou americký dolar, britská libra, EURO, japonský jen. Určení hodnoty SDR pak zachycuje následující tabulka:

<i>měna</i>	<i>podíl měny</i>	<i>kurz vůči USD*</i>	<i>ekvivalent USD</i>
<i>americký dolar</i>	<i>0,4260</i>	<i>0,98060</i>	<i>0,417736</i>
<i>britská libra</i>	<i>21,0000</i>	<i>0,00842</i>	<i>0,176961</i>
<i>EURO</i>	<i>0,0984</i>	<i>1,53800</i>	<i>0,151339</i>
<i>japonský jen</i>	<i>0,5770</i>	<i>1,00000</i>	<i>0,577000</i>
<i>kurz USD v přímém kurzovém záznamu</i>			<i>1,323036</i>

Pramen: Mezinárodní měnový fond

K jednomu z nejvýznamnějších měnových systémů současnosti pak patří *Evropský měnový systém* (dále také EMS), jenž byl oficiálně vytvořen v prosinci roku 1978 a zaveden všemi tehdejšími členskými zeměmi Evropského společenství v březnu 1979, a to s cílem vytvořit *oblast stability měnových kurzů*. Současně se vznikem EMS byla zavedena také nová mezinárodní peněžní jednotka, která nesla označení ECU (Evropská měnová jednotka) a jenž byla zkonstruována jako vážený koš národních měn jednotlivých členských zemí Evropského společenství, které se v této souvislosti dohodly na intervalech, jež měly sloužit jako rámec pro možné odchylky měnové parity od středního kurzu této nové měny. V rámci Evropského měnového systému pak ECU plnila čtyři základní funkce:

- *tvořila základ a jakousi osu Evropského měnového systému,*
- *napomáhala zmírňovat či financovat deficity platebních bilancí členských zemí,*
- *tvořila základ pro konstrukci ukazatele divergence, jehož prostřednictvím dostávaly centrální emisní banky signály, na jejichž základě mohly intervenovat na devizových trzích ve prospěch národní měny dříve, než tato dosáhla povolené hranice oscilace,*
- *a v neposlední řadě také plnila roli peněžní jednotky využívané při platbách, jež byly realizovány mezi jednotlivým centrálními emisními bankami členských zemí EMS.*

Od Evropského měnového systému a s ním spojeného principu hada v tunelu, pak byl již jen krůček ke vzniku Evropské hospodářské a měnové unie, v rámci jejíž třetí etapy pak vznikla také jednotná měna Evropské unie nesoucí název euro.

12.5. Otázky k zamyšlení

1. Definujte pojem mezinárodní trh peněz.
2. Vysvětlete rozdíl mezi absolutní a komparativní verzí teorie parity kupní síly.
3. Popište zákon jedné ceny.
4. Vyjmenujte základní faktory ovlivňující úroveň měnového kurzu.
5. Jaký je rozdíl mezi čistým a řízeným floatingem
6. Vysvětlete rozdíl mezi přímým a nepřímým kurzovým záznamem na příkladu kurzu české koruny vůči euru:
7. Definujte rozdíl mezi odvozením hodnoty rovnovážného měnového kurzu pomocí koncepce založené na
 - měnové paritě:
 - paritě kupní síly:
8. Uveďte, jaký vliv na kurz české koruny bude mít rostoucí poptávka slovenských spotřebitelů po českém zboží:
9. Uveďte, jaký je vzájemný vztah mezi saldem platební bilance a pohybem měnového kurzu příslušné národní měny:
10. Jaké funkce plnila ECU v rámci Evropského měnového systému?

13. Mezinárodní obchod a vnější obchodní politika

13.1. Cíl kapitoly

V kapitole získáte odpovědi nejen na příčiny vzniku mezinárodního obchodu, ale také si ujasníte jeho vliv na efektivnost jednotlivých národních hospodářství. Budete schopni definovat pojmy klíčové pojmy mezinárodního obchodu, jako jsou absolutní a komparativní výhoda, ale pochopíte soustavu vnější obchodní a měnová politiky státu. a popsat nástroje, jež jsou v rámci této politiky používány. Popsat účet platební bilance a podrobněji rozebrat jeho jednotlivé podúčty. Rozlišit mezi teorémem lokomotivy a efektem importované inflace. Definovat pojmy clo, kvóta, vývozní prémie, licence či neviditelné překážky dovozu. Popsat integrační procesy jak na mikro, tak makroekonomické úrovni. Určit jednotlivé stupně integrace a způsob jejich realizace. Nastínit integrační procesy probíhající v Evropě v druhé polovině 20. století.

13.2. Časová zátěž

- 4 hodiny studium
- 1 hodina procvičení

13.3. Mezinárodní obchod a efektivnost hospodářství

Jak jsme již uvedli v předchozí kapitole, na národní hospodářství nelze v současné době nazírat jako na uzavřený ekonomický systém, ale jako na systém, jenž je dosti výrazně propojen se svým vnějším okolím, a to jak hmotnými, tak finančními vazbami. Národní ekonomiky tak musíme chápat jako otevřený ekonomický systém v němž jsou spotřebovávány jak statky a služby, jež jsou v dané ekonomice vyprodukovány, tak statky a služby, které jsou finálním produktem jiných ekonomických systémů. Navíc je nutno konstatovat, že toto propojení v sobě nezahrnuje pouze přesun zboží či služeb z jedné země do druhé, ale že jeho součástí je také přesun vstupů mezi jednotlivými ekonomikami. Tato podoba národních ekonomik je pak výsledkem procesů jimiž tyto hospodářské systémy prošly v minulosti a v jejichž rámci byl vývoj těchto ekonomik ovlivňován jejich vnějším ekonomickým prostředím a naopak.

Mezinárodním obchodem tak budeme rozumět směnné transakce uskutečňované přes hranice národních ekonomik.

Vydeme-li z výše uvedeného, pak dospějeme k závěru, že mezinárodní obchod představuje takovou formu činnosti, která mnohostranně **rozvíjí výrobní i spotřební možnosti jednotlivých národních ekonomik**, přičemž platí, že zahraniční obchod nemůžeme chápat pouze jako produkt vyspělosti těchto ekonomik, a to i v okamžiku, kdy platí, že *s rozvojem národního hospodářství se zvýrazňují tendence k otevřenosti ekonomiky.*

O významu mezinárodního obchodu pak svědčí také skutečnost, že právě analýza obchodu jako zdroje bohatství vedla ke vzniku prvního uceleného ekonomického učení – merkantilismu - a tím také ovlivnila vznik ekonomie jako samostatné vědní disciplíny.

Otázkou tedy zůstává, *jaké jsou příčiny vzniku mezinárodního obchodu?* Odpověď na tuto otázku nalezneme v následujících bodech:

- **přírodní a klimatické podmínky**, které ovlivňují výrobní i spotřební možnosti společnosti. Zde máme na mysli jednak produkty, které se staly součástí naší spotřeby a jež není možno pěstovat v našich klimatických podmínkách (např. tropické ovoce, káva či čaj) a jednak surovinové zdroje, které se vyskytují v omezeném množství a jejichž naleziště se nenacházejí na našem území (např. bavlna, ropa či některé rudy).
- **odlišné preference spotřebitelů v různých zemích**, což se může projevit např. ve specializaci tuzemských firem na výrobu statků, jež jsou určeny výlučně pro zahraniční trhy, a to i přesto, že

na domácím trhu tyto statky nenajdou uplatnění (porcelánové misky k pití čaje, chov hlemýžďů, mačety aj.).

- **možnost realizovat tzv. absolutní výhody**, pro jejichž dosažení je pak nezbytné, aby tuzemské firmy vyráběly daný produkt *s nižšími náklady*, než je tomu v případě firem zahraničních. Nižší náklady pak mohou být spojeny zejména s levnější pracovní silou, levnějšími surovinami, dokonalejšími technologiemi, dokonalejším technickým vybavením, popř. s příznivými přírodní a klimatické podmínky.
- **konflikt mezi výrobou a spotřebou**, což je skutečnost vyplývající z předpokladu, že žádná země *není schopna v roli producenta statků a služeb uspokojit veškeré požadavky svých spotřebitelů*, a to ani v případě výrob, jež je schopna realizovat. Mezinárodní obchod tak umožňuje výrobní specializaci a současně podporuje širokou strukturu spotřeby. Efekt plynoucí z tohoto konfliktu je pak v podstatě dvojitý: růst výkonnosti ekonomiky na straně jedné a možnost dosáhnout příznivější struktury spotřeby u domácích spotřebitelů na straně druhé. Určitým rizikovým faktorem tohoto procesu je pak možnost vzniku reálné závislosti dané národní ekonomiky na svém okolí. Na vývoji podmínek vnějšího prostředí pak závisí domácí výrobně-spotřební cyklus, jenž může být narušován a destabilizován.
- **klesající náklady velkovýroby**, tj. úspory vznikající z možnosti optimalizovat rozměr výstupu vzhledem k nákladům, přičemž zde odpadá limitující faktor, jímž je velikost domácího trhu.

Jak jsme již uvedli výše, jednou z příčin vzniku mezinárodního obchodu je možnost realizovat v jeho rámci tzv. **absolutní výhodou**, kterou chápeme jako *schopnost země A vyrábět určitou komoditu efektivněji (nižší náročnost na vstup u jednotky výstupu) než je tomu v případě země B*. Princip absolutních výhod pak můžeme osvětlit pomocí následujícího příkladu.

Uvažujeme dvě země **A** a **B** produkující tentýž základní sortiment v podobě dvou výrobků **x** a **y**, přičemž na produkci každého z těchto výrobků využívají obě země polovinu svých zdrojů. Vyjdeme-li z předpokladu, že výkonnost takto definovaných ekonomik můžeme vyjádřit pomocí údajů zachycených v následující tabulce:

Tabulka č. 1 – Absolutní výhody

země	x	y
A	3	2
B	2	4
A + B	5	6

pak dospějeme k závěru, že v případě výrobku **x** dosahuje vyšší denní produkce země **A**, kdežto v případě výrobku **y** je vyšší produkční výkonnosti dosaženo v zemi **B**. Z výše řečeného je pak zřejmé, že země **A** vyrábí výrobek **x** s mnohem nižšími náklady, než je tomu v případě země **B**, která pak mnohem levněji produkuje výrobek **y**. Z tohoto důvodu se bude země **A** specializovat na výrobu statku **x**, kdežto země **B** bude produkovat pouze statek **y**.

Specializace pak znamená využití zdrojů, které se uvolnily ve výrobcích, jež jednotlivé země opustily, z čehož tedy vyplývá, že v zemi **A** bude denní produkce **6x**, místo původních **3x + 2y**. V zemi **B** pak bude denně vyrobeno **8y**, čímž se následně zvýší celková výkonnost obou ekonomik.

Efekt specializace je růst celkového produktu, neboť původní výkon o rozsahu $5x + 6y$ je nahrazen výkonem $6x + 8y$.

Mezinárodní směnou se může zvýšený specializovaný výkon proměnit ve vyšší úroveň spotřeby – efekt ve spotřebě. Jestliže např. země **A** dá do směny **3x** (vyprodukované místo původních **2y**), může získat až **4y** (které jsou v zemi **B** vyprodukovány místo původních **2x**). Transakce tak přináší prospěch oběma stranám, přičemž platí, že u produktu, na jehož výrobu se

jednotlivé země specializují, byla uchována dosavadní úroveň spotřeby, kdežto u výrobků, jejichž produkce se příslušné země vzdaly má spotřeba tendenci růst. *Konkrétní směnný poměr bude ovlivněn ostatními tržními faktory.* V tomto okamžiku je však nutno poznamenat, že v našem jednoduchém příkladu jsme abstrahovali od rostoucích výnosů s rozsahu.

Efektu z mezinárodní směny je však možno dosáhnout i v případech, kdy *absolutní výhoda je na straně jedné země ve všech směňovaných produktech.* V tomto případě pak hovoříme o tzv. **komparativních výhodách, jež umožňují rozvoj mezinárodního obchodu mezi zeměmi s různou úrovní vyspělosti,** ale jsou také jedním z faktorů ovlivňujících přemísťování výrob do zemí méně vyspělých. Problematiku komparativních výhod si budeme opět ilustrovat na jednoduchém příkladu.

Uvažujeme situaci, kdy ve světovém hospodářství existuje jedna vyspělá ekonomika, v našem případě ekonomika **A**, a tři ekonomiky, jež můžeme označit jako ekonomiky méně vyspělé, tj. **B, C a D.** Ve výchozí situaci pak všechny země produkují výrobky **x** a **y**, a to v rozsahu uvedeném v následující tabulce:

Tabulka č. 2 : Komparativní výhody

země	x	y	x*	y*
A	8	6	16	0
B	2	3	0	6
C	2	3	0	6
D	2	3	0	6
celkem	14	15	16	18

Sloupce označené **x*** a **y*** vyjadřují výkon ekonomik po specializaci. Země **A má absolutní výhodu u obou výrobků**, přičemž úroveň těchto výhod je poněkud rozdílná. Vyjdeme-li z výše uvedené tabulky, pak dospějeme k závěru, že u výrobku **x** bude výkonnost země **A** dána poměrem **4/1**, kdežto u výrobku **y** pouze poměrem **2/1**. Opačná situace pak platí pro zbývající země, kde se jako **výhodnější jeví výroba statku y**, tj. statku při jehož výrobě se nižší výkonnost těchto zemí projevuje v relativně menším rozsahu.

Zaměří-li se všechny námi analyzované země na produkci výrobků u nichž dosahují komparativních výhod, pak budeme hovořit o tzv. **specializaci ve výrobě**, přičemž objemy vyráběné produkce budou odpovídat hodnotám **x*** a **y***. Jak je z výše uvedeného příkladu zřejmé, dochází v tomto případě k růstu výkonnosti zainteresovaných zemí, kdy je původní výkon v rozsahu $14x + 15y$ nahrazen novým výkonem, jehož rozsah je $16x + 18y$. Větší výkon vytváří materiální předpoklad pro dosažení vyšší úrovně spotřeby, která je však závislá na tom, jak proběhnou mezinárodní směnné transakce

Vzájemný vztah mezi růstem výkonnosti ekonomiky a úrovní spotřeby pak můžeme vyjádřit např. pomocí následující tabulky:

Tabulka č. 3 : Vztah mezi růstem výkonu ekonomiky a růstem celkové spotřeby

	produkt	spotřeba	export	celková spotřeba
A	16x	9	17	$9x + 8,4y$
B	6y	3,2	2,8	$2,33x + 3,2y$
C	6y	3,2	2,8	$2,33x + 3,2y$
D	6y	3,2	2,8	$2,33x + 3,2y$

V tomto okamžiku je však nutno poznamenat, že ani v tomto případě *jsme nebrali v úvahu vzájemný vztah mezi specializací a vznikem úspor z rostoucího rozsahu výroby*.

13.4. Vnější obchodní politika státu

Mezinárodní obchod je sférou, která je ovlivňována vnější obchodní a měnovou politikou státu. Cíle, které stát sleduje v této oblasti jsou organickou *součástí systému hospodářské politiky* a představují dílčí kroky směřující k naplňování základních stabilizačních cílů hospodářské politiky.

Nejkoncentrovanější výpovědí o úrovni mezinárodního propojení ekonomiky je platební bilance země, jejíž dlouhodobě vyrovnané saldo můžeme považovat za bezprostřední cíl stabilizační politiky orientované jak do měnové, tak do obchodní politiky.

Platební bilance udává přehled všech ekonomických transakcí mezi domácími a zahraničními ekonomickými subjekty, přičemž tyto transakce můžeme roztrždit, a to na základě společných znaků jednotlivých položek, do několika základních skupin, jež tvoří: *zboží, služby, důchody, transfery, dlouhodobý kapitál, krátkodobý kapitál a devizové rezervy*. Pohyby těchto položek se sledují prostřednictvím jednotlivých účtů, mezi nimiž nejvýznamnější podíl mají:

- **běžný účet**, na němž je zachycen především *vývoz a dovoz výrobků a služeb* (mezi služby zařazujeme především dopravu, pojištění, licence, patenty, příjmy a výdaje spojené s diplomatickým a vojenským zastoupením v zahraničí, cestovní ruch, spoje atd.). Co do rozsahu se úroveň služeb pohybuje na 1/5 objemu exportu a importu zboží. Dále jsou zde zachyceny také *transferové platby*, tj. jednostranné platby, které nevedou ke vzniku zahraničních pohledávek či závazků (např. převody pracovních příjmů, dary, příspěvky mezinárodním organizacím, hospodářská pomoc, zahraniční penze atd.).
- **kapitálový účet**, na němž jsou zachyceny *čisté příjmy z kapitálu* (zisky, úroky, dividendy), což je rozdílová veličina mezi důchody plynoucími z kapitálu umístěného v zahraničí a důchody vyplácenými zahraničním ekonomickým subjektům, jež investovali svůj kapitál v domácí ekonomice.
- **finanční účet**, který postihuje především vývoz a dovoz kapitálu, a to jak krátkodobého, tak dlouhodobého. V dílčím členění pak zpravidla rozlišuje mezi pohyby státního a soukromého kapitálu, stejně jako mezi formami v nichž se pohyb uskutečňuje (např. přímé investice, vládní úvěry, soukromé úvěry, aj.). Navíc můžeme říci, že bilance na finančním účtu dosti výrazně ovlivňuje celkové bohatství země a její čistou úvěrovou (věřitelskou či dlužnickou) pozici.
- **chyby a opomenutí** tvoří další položku platební bilance. Dochází k nim jednak tím, že všechny transakce nemusí být podchyceny, ale také v důsledku nejednotných informací o mezinárodních transakcích a operacích.
- **změna devizových rezerv (měnový účet)**, vzniká jako kumulativní saldo předcházejících tří položek. Má opačné znaménko a představuje úřední vyrovnání znamenající změnu v devizových rezervách země.

Jak jsme si ukázali v předchozí kapitole, stav salda platební bilance velice úzce souvisí s vývojem měnových kurzů. Vyjdeme-li z předpokladu, že salda platební bilance v zemi A i v zemi B jsou vyrovnaná, pak je zřejmé, že růst vývozu ze země A do země B, resp. omezení vývozu ze země B do země A, povede ke vzniku aktivního salda platební bilance v zemi A a současně ke vzniku pasivního salda této bilance v zemi B. Dopady nevyrovnanosti salda platební bilance na měnové kurzy jednotlivých národních měn, pak závisí na tom, jaké jsou preference státu v oblasti politiky měnových kurzů.

Uvedli jsme, že rozvoj mezinárodního obchodu přináší národní ekonomice nejen efekty, ale zvyšuje i rizikovost plynoucí z rostoucí závislosti na vnějším prostředí. Navážeme-li na výklad rovnováhy, je zřejmé, že účinky plynoucí z mezinárodního obchodu jsou závislé i na situaci, ve které se národní ekonomika nachází.

Uvažujme opět dvě země A a B, jež plně nevyužívají svých výrobních kapacit, mají vyrovnanou platební bilanci a současně rozvinutý vzájemný obchod. Jednotlivé země se pak vyznačují určitou úrovní **sklonu k dovozu**, tj. *podílu dovozu na HDP*, ovlivňujícího úroveň agregátní poptávky v dané zemi, neboť platby za dovážené zboží a služby jsou součástí celkových výdajů. V tomto okamžiku je však nutno poznamenat, že tyto platby nevstupují do domácích výdajů, ba naopak **představují částku, která danou zemi opouští**, z čehož pak vyplývá, že *platby za dovážené zboží a služby snižují celkovou poptávku*.

Roste-li s reálným výkonem ekonomiky také sklon k dovozu, pak se v této ekonomice snižuje úroveň výdajového multiplikátoru, jenž v tomto případě nabývá následující podoby:

$$k = \frac{1}{1 - mpc(1 - t) + mpe} \cdot 100$$

kde: mpe – mezní sklon k dovozu

Dojde-li v zemi A k růstu skutečného reálného produktu a to za předpokladu, že se nemění sklon k dovozu, pak vzroste také objem statků a služeb, jež jsou do této země dováženy. Růst importu v zemi A pak povede jak ke změně salda na běžném účtu, tak ke změně salda platební bilance jako celku. Saldo platební bilance země A se tak stane pasivním, kdežto saldo platební bilance země B se stane naopak aktivním. Na zemi B tím pádem působí původní vzestup výkonu země A jako určitý impuls, který vede k růstu jejího celkového výkonu (vzrostly její exportní možnosti). Tím je umožněno pokračování vzájemného ovlivňování, neboť růst HDP v zemi B otevírá při daném sklonu k dovozu exportní možnosti pro zemi A, a to se shodnými efekty jak v reálném sektoru, tak na straně platebních bilancí. Popsaný mechanismus, kdy *růst výkonu v zemi A vyvolal následný růst výkonu v zemi B a naopak, se označuje jako **teorém lokomotivy***.

Jeho působení pak vychází z předpokladu, že země se nalézají pod úrovní potenciálních produktů. Dosáhnou-li však ekonomiky úrovně potenciálního výstupu, pak efekt lokomotivy přechází v **efekt importované inflace**.

Budeme-li v tomto okamžiku vycházet z předpokladu, že se námi analyzované země nacházejí na úrovni potenciálního produktu, pak dospějeme k závěru, že růst výkonu v zemi A zvýší nejen cenovou hladinu v této zemi, ale také vývoz ze země B do země A, což povede k růstu čistého exportu v zemi B a tím pádem také k růstu její agregátní poptávky, v důsledku čehož v zemi B **vzroste cenová hladina. Původní vzestup cenové hladiny v zemi A tak byl importován do země B**.

Podobně jako v případě dovozu, také v případě vývozu můžeme ve vztahu k domácímu produktu vysledovat určitý multiplikační efekt, jenž je v tomto okamžiku spojen s **multiplifikátorem zahraničního obchodu, resp. s tzv. vývozním multiplifikátorem**, který vyjadřuje částku o niž se zvýší produkt, pokud se současně zvýší objem exportu o jednu jednotku. **Vývoz** pak, na rozdíl od dovozu, **chápeme jako stimulant růstu agregátní poptávky v zemi**.

13.5. Nástroje vnější obchodní a měnové politiky

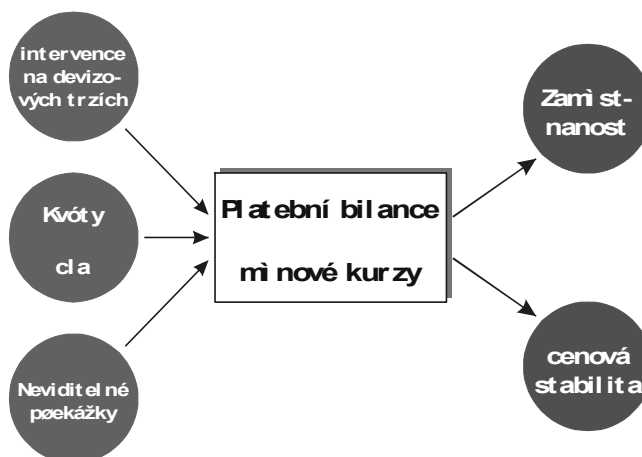
Liberalizace zahraničního obchodu je jednou z pečlivě sledovaných otázek, neboť její úroveň není v jednotlivých zemích shodná. K charakteristickým znakům státní hospodářské intervence patří určitá míra **ochranářství (protekcionismu)**, jehož záměrem je ochrana domácích producentů před silnějšími zahraničními konkurenty a jejich produkcí. Již z výše uvedeného je možno vyvodit, že s protekcionistickými praktikami se můžeme setkat především v podmínkách zemí s nižší výkonností, zatímco země s vysokou úrovní produktivity jsou zpravidla nositeli liberalizačních tendencí.

Při ovlivňování vnějších vztahů používá stát různých nástrojů regulace, jimiž ovlivňuje toky výrobků, služeb a výrobních faktorů přes hranice země. I nástroje v oblasti vnější obchodní a měnové politiky můžeme dělit podle charakteru na:

- **nepřímé (tržní)**, kam můžeme řadit opatření monetární a fiskální politiky, pokud mají vliv na vývoj platební bilance, ale také intervence na devizových trzích.
- **přímé**, svým charakterem administrativní opatření, mezi nimiž jsou nejrozšířenější dovozní kvóty, cla a vývozní subvence, neviditelné překážky dovozu.

Základní souvislosti vztahů mezi nástroji a konečnými cíly hospodářské politiky můžeme i u systému vnější obchodní politiky naznačit jednoduchým schématem:

Obrázek č. 1: Konečné cíle vnější obchodní a měnové politiky

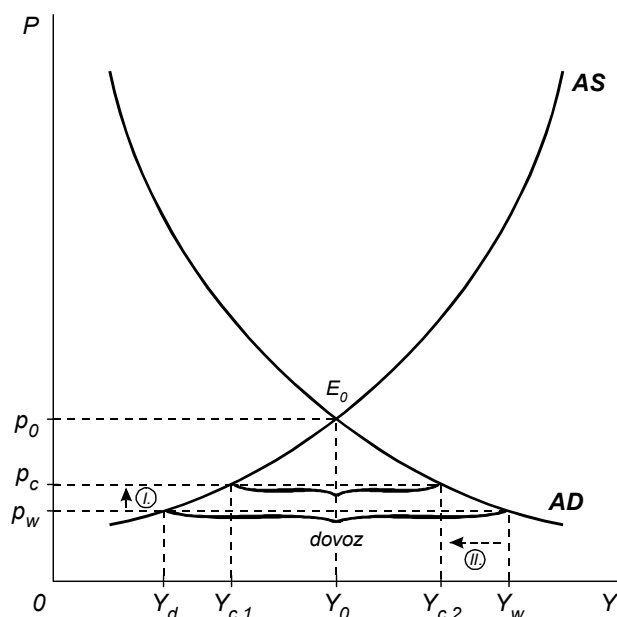

Přední místo mezi nástroji obchodní politiky zauímají cla a kvóty.

- **Cl** je svým obsahem daň, kterou vybírá stát za dovoz do země nebo vývoz ze země. Zvýšení celních sazeb omezuje celkový objem dovozu a tím i úroveň agregátní nabídky na domácím trhu. Bezprostředním efektem je vyšší cena a zvýhodnění (změkčení) podmínek pro domácí producenty. Vedle dopadu na cenu dochází zpravidla i k ovlivnění úrovně zaměstnanosti. Souvislosti si můžeme ilustrovat pomocí následujícího obrázku, kde AD je poptávka na domácím trhu země a AS je nabídka na tomto trhu. Budeme-li abstrahovat od vnějších obchodních vztahů, utvoří se rovnováha v bodě E_0 . Jestliže je na světovém trhu cena utvořena na úrovni P_w , která je nižší než cena P_0 , pak se při této cenové hladině utvoří na vnitřním trhu rovnováha při realizování produkce Y_w , která je vyšší než výchozí Y_0 . Přitom rozdíl $Y_w - Y_d$ představuje dovoz a Y_d je podíl domácí produkce.

Jestliže za této situace dojde k uplatnění cla, zvýší se cena. Jestliže vzestup ceny je ilustrován hladinou P_c , můžeme současně konstatovat, že poklesne objem realizované produkce i podíl dovozu v ní.

Obrázek č. 2: Vliv cla na dovoz

- **Kvóty** stanovují maximální objem určitého druhu výrobku, který je možno do země dovést ve stanoveném období. Kvóta může být i nulová, což ve skutečnosti znamená zákaz dovozu.
- Opatřením na podporu vývozu jsou **vývozní prémie (subvence)**. Zpravidla se poskytují ve formě odečtu daně, kterou by zboží bylo zatíženo při realizaci na domácím trhu.
- K regulaci pohybu zboží přes hranice země se využívají i další nástroje. K běžně užívaným patří **vydávání licencí opravňujících k dovozu či vývozu**. Dále pak postupy vytvářející tzv. **neviditelné překážky dovozu**, kam patří stanovování norem, předpisů a povinností, které musí splňovat dovážená produkce. Pokud jsou stanoveny přísné normy, které zahraniční producent nespĺňuje, má opatření charakter blízký zákazu dovozu.

Rozvoj mezinárodního obchodu má dopad na formování vnitřních podmínek každé země a prohlubuje vzájemnou závislost národních ekonomik. Důsledky pro národní ekonomiku jsou různorodé a často protikladné. Proto musí být vnější obchodní a měnová politika země odvozována od cílů, které stát sleduje v národním hospodářství.

Nezvatně pozitivním rysem je umocňování výkonnosti ekonomiky i světového hospodářství jako celku. S prohlubující se vzájemnou závislostí zemí však roste váha faktorů, které působí na vnitřní poměry destabilizačně. Propojení ekonomik vytváří širší ekonomický prostor, v jehož rámci je nutno určité kroky stabilizační politiky vzájemně koordinovat.

13.6. Ekonomická integrace

Koordinace ve světovém hospodářství a na světovém trhu je stejně nezbytná jako v rámci národního trhu a národního hospodářství.

Světové hospodářství je vnitřně výrazně diferencovanější, než je tomu v podmínkách národních ekonomik, které prošly procesem postupného utváření jednotného národního ekonomického komplexu v prvních desetiletích po průmyslové revoluci.

Ukázali jsme, že mezinárodní obchod je forma umožňující mezinárodní spolupráci ekonomik různého stupně vyspělosti. Je základní formou, ve které se projevuje *tendence ekonomik k internacionalizaci* a prostřednictvím níž se také prosazuje. Hospodářský vývoj národohospodářských komplexů je poznamenán postupným formováním a vyhrocováním konfliktu mezi požadavky, které musí země splňovat jako výrobce a požadavky, které má jako spotřebitel.

- **Země - výrobce** je charakterizována prohlubující se specializací o niž se opírá její postavení v mezinárodní dělbě práce. Požadavky na dosažení požadované efektivnosti výroby soustřeďují pozornost na omezování okruhu výrobních činností.
- **Země - spotřebitel** je charakteristická neustálým rozšiřováním sortimentu potřeb a na něm závislém tlaku na rozšiřování požadavků na sortiment produkce.

Právě tyto tendence jsou jedním ze základních stimulů rozvoje mezinárodního obchodu, ale současně ukazují, že mezinárodní obchod není ideální a z hlediska stabilizace plně adekvátní formou řešení uvedeného konfliktu. Zejména proto, že:

- procesy specializace a začleňování země do mezinárodní dělby práce vyžadují určité časové garance, vytvářející prostor pro návratnost realizovaných a nákladných investic.
- prohlubující se specializace zakládá dlouhodobou závislost na vnějším prostředí, které vstupuje do reprodukčního cyklu národní ekonomiky.
- mezinárodní obchodní transakce se sjednávají zpravidla na kratší časové horizonty, pokud nejsou jednorázové. Jejich garance jsou z hlediska času silně omezené.
- požadavky hospodářského vývoje vyvolávají trvalý tlak na přizpůsobování národních ekonomických struktur a na jejich vzájemnou doplňitelnost.

Působení těchto vlivů pociťují jednotlivé ekonomiky s různou intenzitou, v závislosti na svém rozměru a stupni vyspělosti. Obecně platí, že **čím je ekonomika menší a vyspělejší, tím naléhavěji pociťuje nutnost prohloubení forem spolupráce a jejich garancí.**

Výchozí formou, která slouží k realizaci uvedených požadavků je *koordinace hospodářských politik* jednotlivých zemí. Při koordinaci je základem dohoda mezi jednotlivými zeměmi zahrnující podmínky vzájemného pohybu zboží, pracovních sil aj. Realizaci dohody zabezpečují státní orgány v domácí ekonomice, kde jejich kompetence nejsou společným závazkem nijak narušeny.

Nejvyšší z dosavadních forem spolupráce představuje **ekonomická integrace**. Je to současně proces, ve kterém dochází k postupnému stírání hranic národních ekonomik a tím i jejich identity.

Samotný pojem integrace je v ekonomické teorii používán v různých souvislostech a částečně i významech. Vždy však označuje **proces spojování a sjednocování dříve samostatných celků**. Integrační procesy probíhají a jsou zkoumány v rovině mikroekonomické i makroekonomické.

Mikroekonomická integrace tvoří základ integračních procesů a uskutečňuje se na úrovni firem. Nabývá různých forem, např.:

- *dohody o spolupráci a kooperaci*
- *společné projekty firem (v různých sférách podnikatelské činnosti)*
- *fúze, ale také všechny organizační formy umožňující realizovat monopolní výhodu*
- *transnacionální korporace*, firmy s nadnárodní působností, tedy firmy působící ve více zemích.

V dalším textu budeme věnovat pozornost **integraci na makroekonomické úrovni**, integračním procesům probíhajícím mezi národními ekonomikami. Pro tuto formu bývá často používáno označení **regionální ekonomická integrace**. Můžeme ji definovat jako **proces postupného sblížení, přizpůsobování a propojování národních ekonomik, které se uskutečňuje v rámci určitého regionu a jehož výsledkem je utváření jednotného nadnárodního ekonomického komplexu.**

V ekonomické teorii i hospodářské praxi se prosazují *dva základní přístupy k pojetí a realizaci mezinárodní ekonomické integrace*. Utváření nadnárodního ekonomického komplexu tak může být realizována buďto na základě:

- **funkcionalistického pojetí**, které přiznává dominantní a určující roli trhu. Vychází z předpokladu, že trh je schopen zabezpečit optimální alokaci zdrojů v nadnárodním společném prostoru a svými regulačními účinky takový prostor i vytvářet. K zabezpečení integračních procesů stačí odbourání překážek volného pohybu výrobků, služeb a výrobních faktorů.
- **institucionálního pojetí**, které vychází z předpokladu nedostatečně účinného prosazování integračních tendencí prostřednictvím regulačních účinků trhu. Zdůrazňuje nutnost usměrňování integračních tendencí působením státních i nadstátních orgánů.

13.7. Stupně integrace a jejich realizace

Integrační procesy znamenají propojování národních ekonomik a jejich trhů. Podle intenzity vzájemného propojení rozlišujeme základní stupně, představující kroky, jimiž se integrační procesy rozvíjí. Jsou to:

1. **Pásmo volného obchodu**, které je výchozím stupněm (předstupněm) mezinárodní ekonomické integrace. Je charakteristické odstraněním cel, kvót a jiných překážek ve vzájemném obchodu zúčastněných zemí. Navenek si jednotlivé země uchovávají vlastní celní politiku.
2. **Celní unie** zabezpečuje nejen podmínky pro volný pohyb mezi členskými zeměmi, ale také jednotnou celní politiku vůči nečlenským zemím. Navíc i dohodu o jednotné obchodní politice.

Poznámka č. 1

Tyto dva stupně můžeme jednoznačně zařadit k tzv. mezistátní integraci, v jejímž rámci je stále ještě zachována plná suverenita státu. Případný nadstátní orgán plní funkci koordinující a jeho rozhodnutí předpokládají jednomyslný souhlas všech zúčastněných zemí.

1. **Společný trh** znamená rozšíření volného pohybu i pro výrobní faktory práci a kapitál.
2. **Hospodářská unie** představuje skutečný *přechod k nadstátní formě integrace*. Ve srovnání se společným trhem dochází ke sjednocování jednotlivých stránek hospodářské politiky. Sjednocují se širší podmínky fungování ekonomik zúčastněných států a postupně se přesouvají pravomoci na nadstátní orgány, ve kterých se rozhoduje na základě většinového principu.
3. **Úplná ekonomická integrace** je vyústěním integračních procesů. Přechod k ní předpokládá nejen realizaci jednotné hospodářské politiky v rámci nadnárodního regionu, ale také *měnovou unii (jednotná pravidla řízení peněžního oběhu, společná měna a centrální banka)*.

Regionální integrace se v poválečném období rozvíjí nejintenzivněji v Evropě. Již v roce 1948 se utvořila celní unie Benelux, jako první mezistátní forma ekonomické integrace. V roce 1952 se uskutečňuje nový projekt (na základě Pařížské dohody z roku 1951), do něhož jsou vedle Beneluxu zapojeny Francie, Itálie a SRN. Vzniklo *Evropské sdružení uhlí a oceli*. Jak napovídá název, jsou integrační kroky omezeny na uvedená odvětví a v tomto případě hovoříme o tzv. *sektorové integraci*.

V průběhu pěti let realizují zúčastněné země přechod k regionální integraci zahrnující celé národní ekonomiky. V roce 1957 jsou podepsány římské smlouvy, na jejichž základě vzniká **Evropské hospodářské společenství (EHS)**, jež v první fázi usilovalo o vytvoření celní unie, s perspektivou rozvoje hospodářské unie. Mimo rámec integrace EHS zůstalo odvětví atomové energie, v němž se utvořilo speciální seskupení **Euroatom** (Evropské společenství pro atomovou energii).

Členskými zeměmi všech tří uskupení byly tytéž země a v roce 1967 dochází ke sloučení pod společným názvem **Evropská společenství (ES)**.

Vedle těchto integračních procesů se od roku 1960 rozvíjela v Evropě integrace i v rámci tzv. **Evropského sdružení volného obchodu**, jehož členy se vedle iniciátora, tj. Velké Británie, staly Dánsko, Norsko, Švédsko, Rakousko, Švýcarsko a Portugalsko.

Programově bylo ESVO *zaměřeno na vybudování pásma volného obchodu* bez perspektivy dalších integračních kroků. Zůstalo na úrovni mezistátního uskupení, zatímco ES směřovalo od svého vzniku k nadstátní formě.

V roce 1973 opustila Velká Británie a Dánsko uskupení ESVO a vstoupily do ES, jehož členem se stalo i Irsko. Naopak členskými zeměmi ESVO se staly Finsko a Island. V 80. letech se členskými zeměmi ES postupně staly Řecko (1981), Španělsko a Portugalsko (1986), čímž se počet členských zemí rozšířil na 12. Od počátku roku 1995 přibyly tři další země, a to Švédsko, Rakousko a Finsko, čímž se počet rozšířil na 15. Rozšíření se uskutečnilo již na půdě Evropské unie (EU), která se stala od 1. 11. 1993 nástupnickou organizací ES.

Významným mezníkem vývoje se stala konference zahájená v Maastrichtu v roce 1991, kde v únoru 1992 byla podepsána Smlouva o EU, která vstoupila v platnost 1.1.1993.:

- přes jednotný evropský trh k hospodářské unii
- sblížování ES a ESVO s postupným vrůstáním ESVO do ES
- snahu završit do konce 90. let integrační procesy přechodem k měnové unii.

V březnu 1998 byl zahájen proces přistoupení nových kandidátských zemí, tedy Kypru, Malty a deseti zemí střední a východní Evropy. Počátkem května Evropská rada na svém zasedání v Bruselu rozhodla, že 11 členských států (Belgie, Finsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Německo, Nizozemsko, Portugalsko, Rakousko a Španělsko) splňuje kritéria pro přijetí jednotné měny k 1. lednu 1999. Řecko se připojilo později. Mezi měnami, které budou později nahrazeny eurem, byly 31.12. 1998 stanoveny pevné a neodvolatelné směnné kurzy a 1. ledna 1999 vstoupila hospodářská a měnová unie do nové fáze, kdy měny 11 zemí EU byly nahrazeny eurem a jednotná měna byla uvedena na peněžní trhy. Od této chvíle začala za měnovou politiku EU, definovanou a prováděnou v eurech, odpovídat Evropská centrální banka (ECB) Obyvatelé eurozóny začali používat mince a bankovky eura od 1.1.2002. Na svém zasedání v Kodani souhlasila Evropská rada (13.12.2002) s tím, že deset kandidátských zemí (Česká republika, Estonsko, Kypr, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Polsko, Slovensko a Slovinsko) může přistoupit k EU 1. května 2004.

16. dubna 2003 byly podepsány v Aténách smlouvy o přistoupení s Českou republikou, Estonskem, Kypr, Litvou, Lotyšskem, Maďarskem, Maltou, Polskem, Slovenskem a Slovinskem. K přistoupení došlo 1.5.2004.